

16+

ISSN 0235 - 0173

Сатурн

Гъалиб Вал

2/2022
март - апрель

“Z операция” - дин игитар

**Нурмегамед
Гъажимегъамедов**

**Аслан
Мегамедов**

**Радик
Нагметулаев**

**Алаудин
Бабаев**

**Рустам
Шихамиров**

Самур

**Йиса ругудра акъатзавай литературно-художественный
ва общественно-политический журнал**

Литературно-художественный и общественно-политический журнал.
Выходит 6 раз в год.

Учредитель:
Агенство информации и печати
Республики Дагестан

1952-йисалай акъатзава.

Издається с 1952 года.

2/2022

март - апрель

Государственное бюджетное
учреждение Республики Дагестан
“Редакция республиканских лите-
ратурных журналов “Соколенок”
и “Литературный Дагестан”

КЪИЛЕР

РЕДАКТОРДИН ГАФ

А. Исмаилов. Эхир хъсан атурай.....3

ЭСЕДУЛЛАГЪ НАВРУЗБЕГОВАН - 80 ЙИС

А. Исмаилов. Вири уьмуьр-искусствода. 7
Э. Наврузбегов. Санитар. *Фантасмаго-
рия*..... 10

ШИИРАТ

Р. Къафланов. Захъ амайди дидедин пак
чӀаля са. *Цийи шиирар*.....33

БУБА ГЪАЖИКЪУЛИЕВАН - 90 ЙИС

Б. Гъажикъулиев. *Гъикаяяр*.....48

АЛЛАГЪЯР АБДУЛГЪАЛИМОВАН – 80 ЙИС

А. Абдулгъалимов. Жегъилвиллиз хас я
вири хесетар. *Шиирар*.....61

СТХА ХАЛКЪАРИН ЛИТЕРАТУРАДАЙ

Р. Багъамедов. *Гъикаяяр*.....73

ШИИРАТ

Б. Абдуллаев. Пуд шиир.....84

РЕЦЕНЗИЯ

Гъ. Къурбан. Ватандихъ кузвай рикI...87

САТИРА ВА ЮМОР

Хъ. Шагъвелед. Ламран къимет къве
шагъитуш. *Юмореска*.....91
Къаравилияр 94

РУКОВОДИТЕЛЬ -
КЪИЛИН РЕДАКТОР
Мурад Мегьемедович
АГЪМЕДОВ

КЪИЛИН РЕДАКТОРДИН
ЗАМЕСТИТЕЛЬ ВА
ЖАВАБДАР РЕДАКТОР
А. ИСМАЙЛОВ

РЕДАКЦИЯДИН КОЛЛЕГИЯ:
КЪ. АКИМОВ
М. БАБАХАНОВ
ГЪ. ГАШАРОВ
З. КЪАФЛАНОВ
А. КЪАРДАШ
Х. ХАМЕТОВА

Компьютердал верстка
авурди **Ф. ГЪАЖИЕВ .**

Чи телефонар:

Къилин редактор 67 -16 -31
Редактор 67 - 36 - 28, 67-89-60
Бухгалтерия 67-18-75

Электронный адрес:
ismailov.abduselim@yandex.ru

Выход в свет 12.04. 2022 г.

Тираж 554 экз

Заказ № 1202

Печать офсетная

Бумага офсетная

Формат 70 x108 1/16

Усл.печ. л. 8,4 Усл. изд. л. 8,7

Цена свободная.

Типография: ООО «Издательство «Феникс - пресс»

Адрес типографии: 367018, РД, г. Махачкала,
пр-т Петра I, 61

Регистрационный номер: серия ПИ №ТУ05-00414 выдан Управлением Роскомнадзора по Республике Дагестан от 22.04. 2019 г.

***Редакция и издатель:** Государственное бюджетное учреждение Республики Дагестан “Редакция республиканских литературных журналов “Соколенок” и “Литературный Дагестан”.*

***Адрес редакции и издателя:** 367000, РД,
г. Махачкала, ул. Даниялова 55.*

Редакциядинни макъалайрин авторрин фикирар сад тахъун мумкин я. Макъалайрин, абура гъизвай делилрин дуъзвилини патахъай жаваб авторри чпи гуда. “Самур” журналдиз акъатай материалар печатдин маса органра чап хъийидайла, журналдин т1вар къун чарасуз я.

Редакторгун гаф

Абдуселим ИСМАИЛОВ

ЭХИР ХЪСАН АТУРАЙ...

Уьлкве патал, халкъ патал четин вахтар атанва. Са бубат фагъум-фикир авай гьар садаз аквазвай хьи, дуньядин гьалар йикъандавай-юкъуз чIур жезва, Россиядин, президент Владимир Путинан аксина Америкадин Садхъанвай Штатри, Натодин уьлквеярни кутуна, гьеле яракъ ишлемии тийизвай дяве башламишнава. Яракъдин чкадал табни бубъгътен худда тунва, экономикадин жигъетдай йикъалай-юкъуз дерин жезвай манийвилер кардик кутунва. Имни дяве я эхир. Туширла, США-дин президент Байденан ва адан гълибанрин мецелай Россия метIерал акъвазарда, тар-мар ийида лугъуз къурхуяр алатдани?

Виридан патахъай, гьелбетда, лугъуз жседач, амма чIехи несилдин зурба паюни, ихътин гьалар акваз, япарихъ къурхуяр галукуьиз, кваз такъаз, 30-35 ийсан идалай вилик хъайи вакъиаяр мад сеферда тунIалай хъийизва.

***Вил вегъезва за уьлкведиз –
Вилер завди мидя ятIа?
Акатнава ам куьлгведик –
Гъи гунагърин хъиляй ятIа?
Гъи патахъай я и завал?
Къеняй яни хазвайди цал,
Я тахъайтIа къецияй ятIа?***

Вучиз и йикъал атана къудратлу уьлкве?

Ни гъана ам накъ са уьлкведин паяр яз хъайи Эстония, Литва хътин гъамиша масадбурухъ муьгътеж тир бицIи республикайрини кваз кIуф ядай, кичIерар гудай чкадал?

Къецепатан душманрилай артух къенепатан мидяйрин куьмек галаз, СССР чукIурдайла;

Ватандин Чехи дяведин нетижа яз арадиз атай ГДР ФРГ-дик какадар хыйиз КПСС-дин ЦК-дин Генеральный секретарь Горбачева дамахар ийидайла;

ихътин ахмакъвилин нетижада Варшавадин Икърардин тешкилат амачиз, НАТО-дин сергыятар рагъэкъечИдай патахъ къвез эгечИайла;

Беловеждин тама чинабан икъраррал къулар чИугвадайла;

Россия хътин уълкведин президент, Ельцин тир адан тIвар, США-дин конгрессда жуван уълкве ва адан тарих русвагъ ийиз рахадайла;

... дуьньяда сергыятризни тIебии девлетриз виридалайни чIехиди тир уълкведин ва адан халкъарин къисметар чпел ихтибарнавай ксари вуч фикир ийизвай?

Къенин чтин къарарри пака уълкве ажиз йикъал гъидайди чин тийидай ахътинбур адан къилиз атун гыкI авурди тир?

Эхирижи суални:

Абурун хаинвилериз къимет мус гудайди я? Тагана тун дуьз яни?

Амма чун къенин йикъакай рахан.

Украина СССР-дин къисметра къетIен чкадал алай республика тир. Ихътин тIвар алай уълкве тарихда хъаначиртIани, Советрин девирда ам арадиз гъанай. Инихъай, анихъай чилер какадар хыйиз, мублагъ накъварин, вилик фенвай промышленностдин зурба, гъатта ООН-дани къилдин чка жагъанвай республика арадиз атанай. СССР-дин властдин къиле адан векиларни хъанай. Месела, Хрущев, Брежнев. ИкI вири патарихъай уълкведин бинедата аваз аквазвай республикада политикадин жигъетдай хци татугайвилерни авачиз тушир. Ватандин Чехи дяве хъана вад-цIуд йис алатайлани, ана уълкведин душманар тир бандеровчийрихъ галаз женг физ амай. 1955-йисуз, властдин къилиз Хрущев атана, бандеровчийрилай закондин вилик тахсиркарвилер алуднайтIани, Украинадин рагъакIидай патан областра уълкведихъ галаз мидявал къунин идеология терг хъаначир. 80-йисара адал цIийиз чан акъалт хъувунай.

Украинада дяведин йисара фашиствилин Германиядиз къуллугъ авурбурун рухвайри 1991-йисалай къилдин аслу тушир уълкве хъайи Украинадин властдин къиле хъайибур чтин мурадриз муьтIуьгъариз эгечIна. Виридалайни мукъва яз акур республикадин политика Россиядиз аксивал авунин рекъел элячIна. Идаз гъасятда спонсорарни жагъана – США ва Европада адан мурадар къилиз акъудзавай НАТО. Крар акъван деринра гъатна хъи, Россиядихъ галаз мидявал къазвай къуватар адан рагъакIидай патан сергыятрив агакъна. Абурун гъилевай жидани Украинадикай авуна. 8 йис идалай вилик законлу власть алудна гадарна, уълкведин къилиз фашиствилин кIеретIрин истемлишунар тамамардайбур атана: сифте – Порошенко, ахпа – Зеленский.

Аял чIавара акур крар рикIел хкведа гагъ-гагъ. Яшдиз чIехи гадайри гъвечIибур кукIурун патал агъзур багъна акъуддай. Эхирни, къве гада сад садан къаншарда акъвазарна ва абурун арада кIанчIал тIуб хкажна, лугъудай:

-Квекай нивай тфу вегъез жеда зи тунIуз?

Вегъедай гадайри тфуяр, амма адан кIанчIал тунIуз ваъ, сада садан чиниз. КикIидай абур нер-нIуз ивидал гъиз, чIехи гадайри кефер хкуудай.

США-дини гъа икI ийизвай. Ада Россиядилай къерехрани авай Урусиядин бинейар, стха халкъар душманвилел гъана, чпин гъилералди сада садан ивияр

экъична, хкудунин рекъиз миллиард долларралди такъатар серфзавай. Са дин-имандин, са чIалан ва культурадин бинейрал виши йисара уьмуьр тухвай халкъариз дяведик экечIунилай гъейри маса рехъ тазвачир.

Физва гила дяве. Россиядин яракьлу къуватри, 8 йисуз фашиствилин къуватрин истисмардик хъайи Донбассдилай эгечIна, Украинадин чилерал спецоперация тухузва. Вилик эцигнавай макъсаддикайни ачухдиз малумарнава: Украина вичин яракьлу къуватрикай михъи ийин ва уьлкведин къурулуш дибдай дегшиарин.

**Чун гъи чIалал рахазва чав? – Акъач гъавурда.
Гъим я чи чил? Гъим я чи цав? – Амач гъавурда.
Им гуж я гъа – хуьз алакьнач къадим халкъдивай
Агъзур сарин тарихдин къав – хъанач гъавурда...**

Гъавурда авачирбуру 30-35 йис идалай вилик ийиз эгечIай крари уьлкведин душманриз чпин ниятар къилиз акъуддай рекъер ачухна. Властдин къилиз Владимир Владимирович Путин атана, уьлкведин политика адан аслу туширвилихъ элкьуьр хъувурла, Россиядин аксина къурхуяр, ачух мидявилер ва душманвилер худда туна. «Чун авачир дуьньядикай чна вучда?»- лагъана президент Путина ва уьлкведин аслу туширвал хуьдай къудратлувал арадиз хкиз ва мягъкемариз эгечIна. Къе, ингъе, Америкадизни, НАТОда адан тумухъанар тир Европадаин уьлквейризни Россиядин Яракьлу къушунрин мумкинвилер аквазва. Табни буьгътен ишлемешунилай гъейри абурулай маса кар алакьзавач.

Гъайиф хъи, маса рехъ амачиз, Россияди, вичин хатасузвал ва гъахълувал хуьз эгечIай махсус операция къизгъин женгер галайди хъанва. Фашиствилин кIеретIар терг жезвайди хъиз, и патайни телефвилер жезва. Гъайиф я жегъил чанар. Главнокомандующийдилай эгечIна – виридаз. Чулав хабарри дидейринни сусарин рикIер къарсурзава, женгера ивиар къван абурун вилерин накъварни авахъзава. Яргъал тефидайбур хъурай ман ихътин йикъар... Эхир хъсан атурай и залан вакъиайрин...

* * *

**Ивини нагъв – дертни тIарвал,
Хирер-къацIар, рикIин дарвал,
Гапур, гуьлле, мез сивевай,
Мидядин къаст, бурж хивевай...
Себебар бул, вагъшияр хъиз,
Гъазур хъанвай гужумдиз физ
Къун паталди кар вижевай.**

**Ивини нагъв – чандик квай къел,
Ягъдин уьлчме, намусдин гел.
Я кваз жеди, я квачиз чеб.
Чил я, гъайиф, виридан къеб,
ЭчIязавай стхяяр хъиз
ВикIегъбурни, алчахарни –
Гуз жедани къепIиниз себ?!**

*Ивини нагъв – рангар чара,
Авахъзава мадни пара.
Къавкъаз, Памир, гъар шегъер, хуър–
Ивидинни накъварин вир.
ЧикIиз бархун, экечIиз гъучI,
Амукъзавач сагълам са вуч,
Я са кас къил саламат тир.*

*Ивини нагъв – бедбахтвилер,
Рагъ хъиз акIай хушбахтвилер.
Амачирбур кичI къандихъай,
Алаш-булаш замандикай,
Гелир къачуз гъазаватда –
Рахазмайбур къияматда
Тавратдикай, Къуръандикай.*

*Ивини нагъв – хвани диде,
Бул етимар магъле-магъле,
АтIуз къванциз багъа тIварар,
Вахтсуз лацу жезвай чIарар,
Вахарин шел, стхайрин хел,
Ракъун мяфе гелевай тел...
Шез кхъизва за и цIарар.*

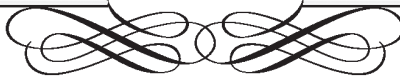
*Ивини нагъв – къвед къве стIал,
Ранг чара къве багъа ккIал.
Къун вуч патал вара-зара,
КIвачик хъанва икъван пара?
Зазни чидач – багъавилер,
Къабулиз къали захавилер,
Вилер мичIна тунва хура.*

*Ивини нагъв – намусни ягъ,
Ажални сур, шел-хвални агъ,
Рубъгдаллай чан, миже чандин,
Кузвай цIайни яд виждандин...
Физва селлер, фида мадни,
Виридалай багъа затI хъиз
Техузмай къван тIвар инсандин.*

Дагъустандин халкъдин артист Эседулагъ Наврузбекован - 80 йис

ВИРИ УЪМУЪР – ИСКУССТВОДА

Наврузбеков Эседулагъ Сеферулаевич – драматург, театровед, театрдин режиссер – 1942-йисан 25 январдиз Къасумхуьруьн райондин Векъелрин хуьре дидедиз хъана. Буба Сеферуллагъан бажсарагъдикай пай къачур, диде Имамата зегъметдал рикI алаз тербияламишай Эседуллагъа, кIвачин рекьер атIуз, гъар са патахъай дарвал авай 50-йисара Алкъвадрал, ЦинитIдал, КъванцIила мектебра кIелна, 10 класс куътягъна, ахпа армияда къуллугъна.

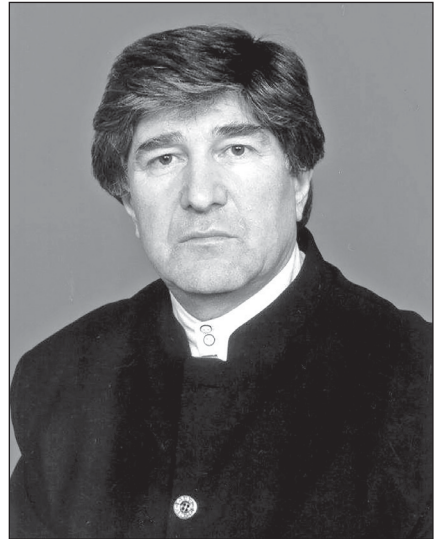
Дербентда яру дипломдалди Культпросветучилище, Москвада МГИК, ГИТИС-дин аспирантура, ГИТИС-да режиссёрвилин Къилин курсар кIелна куътягъна хтана Дагъустанда 1971-йисалай кIвалах ийиз башламишна.

СтIал Сулейманан тIварунихъ галай гъукуматдин лезги музыкадинни драмадин театрда кIвалахзавай ам коллективда арадиз атай алакъайрин та-тугай гъалар сеbeb яз анай экъечIуниз

мажбур хъана ва къисметди Архангельский областдин Котлас шегъердиз акъудна. Ана режиссервилин тежриба къачуна, Эседулагъ Наврузбеков сифте Дагъустандин культурадин министерствода къуллугъдал, ахпа 1988-йисуз лезги театрдин кылин режиссервилин къуллугъдал хтана. Са шумуд йисалай адакай театрдин художественный руководитель хъана.

2001-йисалай Россиядин Федерациядин писателрин Союздин член хъайи адан яратмишунрикай рахайтIа, Эседулагъ Наврузбеков цIудалай виниз пьесайрин, мили театрдин тарихдикай, Абдулкъадир Сайдумов хътин сегънедин устадрикай кхъенвай ктабрин автор я.

Милли театр вилик тухунин рекъе къазанмишай агалкъунрай Э. Наврузбеков Дагъустандин халкъдин артиствилин, Россиядин лайихлу артиствилин тIварариз лайихлу хъана. Ам гъакIни республикадин госпремиядин лауреатни тир.

Милли театрди бахи авур йисарин, къазанмишай тІварарин да-
лудихъ четин девирдал гьалтай зегьметдин нетижаяр, тариф авуниз,
гьайиф хьи, туьнбуьгъ авунизни лайих хьайи крар гала.

Чи фикирдалди, художественный руководитель, къилин режиссер яз,
Эседулагъ Наврузбекован виридалайни чІехи лайихлувал, адалай, зур-
ба уьлкве чукІурна, искусство кІвачел хуьнин ва виликди тухунин вири
адетар чІурна, гзаф маса хилер хьиз, театрарни кІевера тур, абур агал
хьунин къурхуллувилик кутур алатай асирдин 90-йисара лезги театр
гьукуматдинди яз, вичин баркаллу тарих, уьмуьр давамарзавайди яз
хуьз алакьун я.

Эседулагъ Наврузбеков театрдал къару кас тир. Театр галачиз вичин
уьмуьр виже текъведайдахъ инанмиш кас тир. Ихътин ксарихъ, агал-
къунар хьиз, гьалатІар хьунни тІебии кар я.

Агалкъунрикай мадни рахайтІа, 90-йисара лезги театрда чкадин ав-
торрин пьесаяр сегьнеламишунин хъсан адет акатна. Гьар йисуз къвед-
пуд эсер. Вилик вахтара хьиз, драматургри минет-субьнетнани ваъ, те-
атрдин художественный руководитель, режиссерар чеб бажит жез.

Зи рикІелай ихътин са кар алатзавач. 1988-йисуз Котласдай хтана,
Эседулагъа республикадин культурадин министерствода кІвалахзавай
чІавуз, чи журналдин редакциядихъ галаз адан дуствилин алакъаяр ара-
диз атанай. Чна гьар юкъуз гьалтиз лезги литературадин, драматур-
гиядин месэлаяр веревирд ийиз, гьакІни сад садахъ илифиз, кІвалахдикай
азад вахтар санал акъудиз хъанай. Эседулагъ ихътин алакъайрал, цІийи
дустар къунал рикІ алай кас тир.

Садра, нубатдин сеферда журналдин редакциядиз илифнавай чІа-
вуз, адавай за жуван са эсер къачуна кІелун тІалабнай. Ам гьа и йикъ-
ара кхъена куьтягнавай «Чигали» тІвар алай мах тир. Аялар патал
сегьнедал эцигиз жедай эсер тирди жувазни чизвайтІани, заз пешекар
режиссердин фикир чир хъана, ада гудай къимет ван хъана кІанзавай.
Лап гьа пака юкъуз Эседулагъ гуьгьуьл шаддиз зи патав ахкъатнай.

-Мубаракрай, халис сегьнедин мах я,- гьил къунай ада зи.- Эгер лезги
театрдиз хъфин хьайитІа, за ваз ам сегьнедал эцигунин гаф гузва. Гье-
лелиг жував хуьх.

Завай ван хьайи гафар рикІин сидкъидай туширбир яз къунайтІани
жедай. Вучиз жедай лагьайтІа яратмишзавай ксарин арада текъвезвай
тарифар авунин, герек авай чкадал тариф ийиз къимиш татунин аде-
тар авайди заз чизвай. ЯтІани за жаваб ганай:

-Пара сагърай вун, Эседулагъ, заз ви къимет пара багъа я.

-Вун масакІа гьавурда акъамир,- вичиз лайих мили хъвер авунай ада,-
мах заз дугъриданни бегенмиш хъанва.

Са шумуд вацралай Эседулагъ Наврузбеков Лезги театрдин художе-
ственный руководителвиле тестикъарна. Жуван сегьне патал ярат-

мишнавай махуникай адан фикир рикел аламайтлани, захъ адан вичин рикел аламукъдайдахъ инанмишивал ва умуд авачир.

Са йисни алатнач, Эседулагъ Наврузбеков нубатдин сеферда редакциядиз илифайла, ада заз лагъана:

-Гынва ви мах? «Чигали» тирни адан тIвар?

-Эхъ,- жува гуьзлемиш тавунвай хътин сесинал жаваб ганай за.

-Халис чи тIвар я. Къала, гице зав, эцигда чна ам сегънедал.

Гъа икI, 1990-йисуз «Чигали» тIвар алаз, режиссер Мизебег Мирзебеков яз сегънедал атай тамаша къалуриз эгечIнай. Тамашадиз Мегъаме Гъуьсейнова гуьзел музыка кхъенвай. Ам виридаз бегенмиш хъанай, чи адресдиз газетра ва тамашачийрихъ галаз гуьруьширал гъахълу тарифар гзаф авунай.

Гуьгуьннин йисара чи алакъаяр давам хъанай, Эседуллагъ Наврузбеков театрдин кхиле хъайи йисара зи мадни вад пьесадай тамашаяр эцигнай: «КIвал хъиткъинна», «Дустагъда мехъер», «Къарачияр», «Мизмиздин къуват» (урус чIалал «Волшебное жало»), «Зиярат».

Ихътин алакъаяр маса авторрихъ галазни арадиз атанай, милли драматургия цIийи пьесайралдини тамашайралди девлетлу жезвайди ашкара хъанай. И рекъе Эседулагъ Наврузбекова вичини хъсан зегъмет чIугвазвай. Ада халкъдин къагъриманвилин гъуьндуьрар ачухарзавайбур тарихдин драмаяр («Шарвили», «Гъажси Давуд», «Ярагъ Мегъамед. Парикъат»), къенин йикъарин рехнеяр дериндай аннамшиз тазвай пьесаяр («Санитар», «Ръкетирар», «Пешекар гъуьл») ва аялар патал махар - «Шарвилидин турни шив», «Суьгуьурдин шал», «Нуьгведеин ич» пьесаяр кхъена сегънеламишна.

Мадни чи тамашачийриз Ислам Мегъамедован, Фейруз Бадалован, Арбен Къардашан ва гзаф маса драматургрин эсеррай эцигай тамашаяр сегънедилай ақунай.

Са шакни алач, Эседулагъ Наврузбекован тIвар лезги театрдин тарихда эбеди яз амукъда. АкъалтIай четин йисара театр хуьз ва вилик тухуз алакъун адан чIехи лайихлувал яз гъамиша къейд ийида.

А. ИСМАИЛОВ.

Эседуллагъ
НАВРУЗБЕГОВ

САНИТАР

(2 паюнин фантазмагория)

ИШТИРАКЗАВАЙБУР:

Санитар.
Гендир.
Магда.
Ашна.
Бандерша.
Цийиди.
Пивнуш.
Официантка.
Дежурный.
Редактор.
Управляющий.
Арачи.

Гзаф инсанар квай ишкилра гьамбардин кьифери, милиционерри, алверчийри ва маса гьар жуьре кеспийрин иесийри иштиракзава. КӀан хьайитӀа, са артистдивай са шумуд роль кьугъваз жеда. Амни анжах режиссёрдила аслу я.

САД ЛАГЪАЙ ПАЙ

І-шикил

Гендиран кабинет. Гендиранни гьамбардин кьиферин межлис. Пароль-уьфт.

Гендир. Им вуж я?

Рақарихъай мад пароль яз уьфт яда.

Вуч, вуч, вуч? (*Гендира тади кваз са гьихътин ятӀани кагъазар столдии дахилда чуьнуьхна, рақ ачухда.*) ГьикӀ! Вун?! Вун гьинай, и чкаяр гьинай!

Санитар. Гуьзлемишначирни?

Гендир. Гьинай акъатнавайди я?

Санитар (*чил къалурна*). Гьанай. АтайтӀа жедани?

Гендир. Ша, гьелбетда, ша! За вун мад ахквада лагъана гьич фикирни ийизвачир. Заз ван хьайивал, вун инрай куьч хьанвалдай.

Санитар. Вунни чĀлахъ хъана! (*Зарафат яз.*). Хъана, хъана, хъана.

Гендир (*вич-вичивай квахъна*). За ваз вуч лугъун...

Санитар. Пагъ! Вун вуч дегиш хъанва? Чир хъижедайвал амач.

Гендир. Къуъзуъ хъанва, чĀрни фенва... Яни? Вучда, дуст кас, умуър я. Ацукъ.

Санитар. Яда, вун течир кас ина авач хъи!

Гендир. Идани лагъана!.. Чи паролдин ван хъайила, са тĀмил амай зун залай физ. Къала рикĀел хкин кван.

Къведани паролъ тикрарда. Къужахламиш жеда, ахпа кикĀиз башламишда.

Пагъ, гъихътин вахтар тир!..

Санитар. Дяведиз гъазур жез беденар лигимарзавай... (*КикĀида*.)

Гендир. Э-э-э, вуна вуч ийизва! А жегъилвилер амач!

Санитар. Ахпа къуватар ахтармишдай.

Гендир. Акъваз! Ахъая! Къуватар ваъ, мефтĀер ахтармишна кĀандай, мефтĀер. (*Векъидаказ*).

Ацукъ! Суьгъбет ая: гъина кĀвалахзава, хзанрикай вужар ава?..

Санитар. КĀвалах? Закай Санитар хъанва, дуст кас.

Гендир. Вуч, вуч? (*Хъуърда*). Абур вуч зарафатар я? Бес художниквал?

Санитар. Эхъ, эхъ. За Санитарвиле кĀвалах ийиз гъаф йисар я. Эгер ваз чир хъана кĀанзавагĀа, Санитар – сагъламвал лагъай гаф я. Сагъвални бахтлувал гъар са касдин мурад я.

Гендир. Пагъ, вуна зак бегъем хъуърнар кутуна хъи... Вун художник тир эхир.

Санитар. Тир, гила Санитар хъанва. Амма художниквални за гадарнавач. КĀандатĀа, за ви шикил чĀугвадани?

Гендир. Ваъ, герек туш, исятда вахт авач.

Санитар. Вучиз? Вун гъаф агъайна аквазва.

Гендир. Санитар! Шумуд йис я такуна? Чна институт мус къуътягънай? РикĀелайни алатнава... Кимибур хъиз, умуърда са кек галкĀидай чка жагъуриз алахъна чун шулу хъанай. Эхирни верч квахъай цицĀибар хъиз гъарнихъ сад акъатна. Революционерар тир эхир!

Санитар. Гъа вахтунда къилиз акъат тавур мурадар гила къилиз акъатда ви. Гъан, гъикĀ ава музыкаяр?

Гендир. Музыкаяр вучтинбур я! Вун квекай рахазава?..

Санитар. ГъикĀ? Вуна музыка гадарнавани?

Гендир. Кесиб музыкант жедалди, вижевай ашпаз хъайи тĀа, хъсан я. Инсанрин патай гъуърметни жеда, къиметни. А чи жегъил вахтарин музыкадин гъавурда инра садни гъатнач. Заз дирижервал кĀан хъанай. Фрак. Дирижердин тĀвал. Ингъе вун инсанриз далу яна акъвазнава. Капар ядай сес акъатайла, вун абурухъ элкъевезва, такабурлувилелди юкъ агъузна абуроз салам гузва, оркестр кĀвачел къарагъарзава. Са гъвечĀи ишара авунни кваз абур ваз табий жезва ва ваз акĀ килигзава хъи, на лугъуди вун Аллагъ я!

Санитар. За вун анжах музыкант жеда лагъана фикирзавай. Чун, вири институт, ви алакъунрал гъейран тир.

Гендир. Гила за масакĀа гъейранарзава. Зун гила Генеральный директор я. Квелди пис я? Гендир!

Санитар. Эхъ, эхъ... Еке къуллугърихъ галтугнавай хахайри чи уьмуър михъиз барбатІна. Дуьнья гьамбардин къиферин гьиле гьатнава.

Гендир. Ваз пис хьанвани?

Санитар. Вуч? Вуч?.. Къифери чун тІуьна куьтягда. Пагъ, ина вуч пис нефес къазва?

Гендир. Исятда, исятда... (*ИстикІанда минеральный яд цана вугуда.*) Гьан, са бубат хьанани?

Санитар. Къамбайрин ни къвезва!

Гендир. Хьана, бес я ви зарафатар!

Къиферин хьуьруьнрин ванер акъатда.

Санитар. Акъваз, яб це, абуру шадвилерни ийизва!

Гендир. Духтурдиз эвердани?

Санитар. Ваъ, ваъ. Зун гзаф чкайра хьана, виринра авайди гьа са бедбахтвал я. Абур акъван туьретмиш хьанва хьи, на лугъуди дуьньяда инсан амач.

Гендир. Жуван чандихъ вил галай кас туш вун! Ваз гьайиф къванни тушни?

Санитар. Вуч?

Гендир. Вахт. Яда садра килиг е! Къиферихъ галаз бягьсина ава.

Санитар. Аялар хьайитІани архайиндиз ксуда. Аялриз абурухъай гьикъван кичІедатІа, чидани ваз? Са дишегълиди авур суьгъбет садрани зи рикІелай алатдач: йифен юкъвариз хьиз, сад лагъана, рикІ атІудай хьтин гьарайдин ван акъатна. Къарагъна килигайтІа, кац къван авай къифре аялдин тІуб сарарив къуна иви фитІинзава...

Гендир. Жедай кар туш!

Санитар. Бес акваз-акваз вичин вилик аялдин иви хъвазвай вагъши акур дидеди вуч авурай?

Гендир. Яраб жедай крар я жал?!

Санитар. Хабарни къазва! Абур пехъи хьанвай гьайванрилайни пис я. Са куьникайни къайгъу авайбур туш – анжах са чпин руфун ацІурай. Са сеферда зун ахвар хиялди тухвайла, абуру зи майкани, гуьлуьтарни, трусикни кукІварна, са жизви амай... Садлагъана зун ахварай аватна... Абур къил чІур хьанвай инсанриз ухшар я. Келледиз вуч атайтІа, гьам ийизвайди я. Захъ гьахьтин са дуст авай. Хаин. Са шумуд сеферда ада зун маса гана, адаз зун нез кІан хьана. Гьамни са куьнилайни элкьведачир. Лугъунриз килигайла, дельфин зигъин авай гьайван я лугъуда. Я жеди... Чидач... Ама гьамбард къиферин мефтІ... Абур датІана инсандин геле къекъвезва.

Гендир. Заз аквазвайвал, вуна а мурдар затІарин хесетар лап рикІивай чирнава.

Санитар. Вун абуру икрагъзавачни?

Гендир. Зун? (*Хьуьреда*). Зун садавайни икрагъиз жедач!

Санитар. А...а, гьавурда гьатна... Я вуна абуруз бул суьрсет гузва, я тахьайтІа вун абур агакъ тийидайвал вини мертебайриз хкаж хьанва.

Гендир. Ваъ, ваъ... Заз хьсандиз туькІуьрнавай чардахар, гьамбарханаяр, хуси «Вольва», дача, гараж ава, гьеле гьукуматдин кІвалер квачиз.

Санитар (*са патяхъ*). Идакайни гьамбардин къиф хьанва.

Гендир. Вун раханайни?

Санитар. Вуна музыка вучиз гадарнаватІа, зун гила гъавурда гъатна!

Гендир. Мад аку! Халисан музыкант жез кІан хъайила зун гъихътин йикъал атанвайтІа, ваз акуна кІандай, вун масакІа рахадай. Кесибвилай дустари саймишзавачир, мукъва-къилияр кІамашдиз хъиз килигзавай, са тІимил амай паб хъфиз. Ваъ, лагъана за, икІ виже къведач, са рехъ жагъурна кІанда. Зунни алад, яхъ пул бурж, це са Аллагъ рикІел алай касдиз, башламиша кІвалах ийиз экспедиторвиле. Гъа вахтунда гуьнгуьна гъатай зи крар къени чІемяй хъиз физва! Гъа йикъалай башламишна зун цІийи дуьньядал акъалтна!.. Пул, пул я виридан Аллагъ! Вири вахтарин! Вири девиррин! Вири инсанрин! Пулуни хура садавайни акъвазиз жедач. Вуна – музыка, музыка!.. Зун пулунив ацІайла, вири заз маса вилерай килигна. Яргъа амаз салам гуз, кІвалериз теклифиз башламишна. Гуьгъуьнлай, Генеральный директордин чка маса къачурла, за жуван паб горкомдин столдихъ ацукъарна. Са кам тир амайди папакай сад лагъайди жез, гъайиф, агална партия... ГъакІ я, дуст, гъак! я! Гила залай вуч хъайитІани алакъзава.

Санитар. Яз хъайила, са куьмек це ман.

Гендир. Вуч куьмек?

Санитар. Аппарат жагъуриз.

Гендир. Вучтин аппарат?

Санитар. Крысолов.

Гендир. (*Хъуьреда*). Мышеловка.

Санитар. Ваъ, ваъ. Анжах гъамбардин къифер къадай аппарат.

Гендир. Ахътинди авайди туш.

Санитар. Авазва, авазва. За са журналдайни кІелнай. Ина толкучка гынава?

Гендир. Белки, коммерческий туьквенрай гъатдатІа?

Санитар. Анра авайди маса гъукуматдинбур хъун мумкин я. Маса гъукуматдин аппарат чаз виже къведач. Чна чи ватандин къамбаяр къадай аппарат жагъурна кІанда. Жуван аппарат хътин затІ авайди туш.

Гендир. Вуна зун кІеве тадач. Вуч авурай?

Акъваз, яда, ви Дульсинея гынава?

Санитар. Дульсинея – ваъ, Магъидат. Ам ина ава. И шегъерда.

Гендир. Гъеле акунвайди тушни?

Санитар. Гъелелиг – ваъ. (*Кагъаз акъудда*). Ингъе – зал вил алаз акъвазнава, гъуьлуьзни фенвач. Гуьзлемишзава шумуд йисуз. Мукъварал чна ваз чи мехъерик теклифда.

Гендир. Яда, икъван дердер рикІе аваз вун са гъихътин ятІани аппаратдин гуьгъуьна гъатзава?!

Санитар. Ваъ, ваъ, жуван дердияр ахпа. (*Чинеба*). Эхиримжи вахтара цІийи жинсерин къамбаяр пайда хъанва. Иллаки кооперативра, куьгъне жуьреярни гила коммерсантриз элкъвезва. Абурун рехъ къун чарасуз герек я. Чи зегъметдал рикІ алай, кесиб, зегъметчи халкъ къутармишна кІанда. Яраб вун зи гъавурда акъзавач жал? И виридаз аквазвайди ваз вучиз аквазвач, ваз? Ша фин. Ша фин, ша, ша, ша! Геж хъайитІа, абуру вири инсаният тергда.

Къведни фида.

2-шикил

ТОЛКУЧКА

Шегърдин кьерех. Инссшар бул я: алверчияр, муьштерияр, милиционерар ва гьакI кар-кеспи авачиз кьекъезвайбур. Тади кваз Санитар пайда жеда. Вилик атана, са тIмил ял яна, аппарат жагъуриз башлимишда.

Санитар. Эй, ватанэгъли, вав гьамбардин кьифер тергдай аппарат гвачни? Инай вуч кIан ятIани гьатда лагъанай заз.

Алверчи. Вуч, вуч? Кьифер тергдай аппарат? Сад лагъай сеферда ван жезва... Ингье им теклифиз жеда. Кьифер кьадай ракар!.. (*Порнографиядин журналар кьалурда*). Ха-ха-ха!..

Санитар. Ваъ, ваъ, герек туш... Абур зи халкъдиз герек затIар туш.

Алверчи. Халкъ, халкъ... (*Алатна фида*.)

Санитар. Милиционерарни гзаф аваз аквазва, амма...

Алверчи дишегъли (*кушкундалди*). КIани-такIан авани? Японрин шал. Жуван кIани ярдиз къачу.

Санитар. Куьн я?

Дишегъли. Виш агъзур манат!

Санитар. Багъа я.

Дишегъли. Алад туьквендиз, гъана ужуз я. Чекмеяр кIандани?

Санитар. Шумуд манатдай?

Дишегъли. Кьудкъад агъзур.

Санитар. Вуч, вуч? Инал абурун кьимет ала эхир!

Дишегъли. Абур импортдинбур я. Гьабурун пулунихъ. Маде ин Американ.

Санитар. ЧIалахъ я. Кьимет алачиз хъанайтIани, чIалахъ жедай. Фирмади хъсан кIвалахзава.

Дишегъли. КIанзавачтIа, зи япар денгмир. (*Фида*).

Санитар (*маса касдин мукъув хъана*). Багъишламиша, белки, вуна заз, кьифер тергдай аппарат гьинай гьатдатIа, лугъун?

Гражданин. Абур терг вучиз ийида? Къуй яшамиш хъурай чпиз, язух тушни? Вуна жуваз яргъан къачу. (*Кьалурда*).

Санитар. Вад виш агъзурдай?

Гражданин. Эхъ. Алапат вучиз жезва вун?

Санитар. Жезвач...

Руш (*Санитардин патавай физ-физ*). Колготкаяр! Исятда модада авайбур я. Къачу! (*Кьалурда*).

Дишегъли. Дишегълийрин гарнитур! Яда, я гада, иниз килиг...

Санитар. Герек туш. Зун аппаратдихъ кьекъезвайди я.

Дагъви. ХъуьтIуьн бармак герек тушни?

Санитар. Гьинава?

Дагъви. Аквазвачни? (Кьил кьалурда). Кьилел.

Санитар. Чими тушни?

Дагъви. Къачу, серин жеда. ХъуьтIуьз гьатдач гьа!

Санитар. Дагъвийрикай алверчияр мусалай хъанва!

Дагъви. Вуч, вуч? Зун алверчи я? Сафра инихъ ша!

Гендир пийда жада.

Гендир (*дагъвидиз*). Эй, кьегьал, алад жуван кеспидал машгъул хъухъ. (*Санитардиз*.) Гъан, гьикI я, кIанзавай шей жагъанани?

Санитар. Ваъ. Вучиз ятIани вири хъурезва. Килиг гьикI алверзаватIа? На лугъуди са властни амач...

Гендир. Амач ман! Ваз гилани чизвачирни? (*Хъуредда*). Перестройка.

Санитар. Милицайрини гьич таквадайдай къазва!

Гендир. Милиция, милиция! Абурузни чпин дердияр ава.

Санитар. Бес вучин, вуч чара акван? Заз, ина тежедай затI авайди туш, лагъанай. Аппарат авач хьи, авач. И гьал амукъайтIа, гьамбардин кьифери михъиз инсаният тергда. Ша фин! Заз чара жагъана! Газетдиз макъала кхьиди!

Гендир. АкъуддатIа?

Санитар. Акъудда, акъудда.

Гендир. Ваъ, ваъ, ваъ. Вун зи мугъман я, гъавилай сифте ресторандиз фин теклифзава за ваз.

Санитар. Редакциядиз геж жедачни? Гъарда сакъве пирожок тIуьна...

Гендир. Яда, акI чна чи руфунар харапIа.

Санитар (*пирожокар гъаз хуькведа*). Ма сад ваз, сад заз. Ша!

Гендира пирожок къачуна гадарда. Сегъне мичIи жада.

РЕДАКТОРДИН КАБИНЕТ

Кабинетда айнаяр алай, кьилелай чIар фенвай са касди мукъуфдивди макъала кIелзава.

Редактор. Огъо, интересно, интересно! Гъина кIвалахзава?

Санитар. Гъелелиг санани.

Редактор. Гъина кIвалахзавай!

Санитар. Санани.

Гендир. Виликдай гъина кIвалахзавай?

Санитар. Маса шегъерда.

Редактор. Лагъ кван, жегъил, чаз несигъатар гудай ихтияр ваз ни гана? Килиг садра, са гъинай ятIани хтана, – ма ваз газетдиз макъала!

Санитар. За макъалада къарагъарнавай месэла къенин юкъуз важиблу тушни?

Редактор. Гъурметлу юлдаш, чна газет кIелиз рикI алай гегъенш къатариз акъудзавайди я, вун лагъайтIа, цаварай рахазва. Гьамбардин кьифер тергдай са гъихътин ятIани аппаратдикай кхъизва! Вуж гъатда чи гъавурда! Аппарат!

Санитар. Вун бес гъавурда гъатначни?

Редактор. Гъа, гекъигна гъа... Зун чирвал авай, акъалтIай савадлу...

Санитар. Ваз гъинай чида, масабур гъавурда гъатдачтIа?

Редактор. Ингъе вуна кхъизва: «Яшлу хъанвай Санитаррин несил, кIантIа чпин вахтара абур новаторар яз хъурай, къвез-къвез консерваторриз элкъуьн мумкин я» Ихътин нетижасуз гафар низ герек я?

Санитар. ГьикІ? Санитарар гьамиша...

Редактор. Дуъз я. Амма кІелдайбур гьар жуъре ава. Абур гьар сад са жуъре гьавурда гьатда. Санитар са жуъре, къуллугъчи са жуъре, а са бязибур масакІа. Эгер вун чидай кас хьанайтІа, я вун заз са касди меслят къалурнайтІа, маса месэла тир... Багъишламиша, завай ваз са куьмекни гуз жедач.

Сегъне мичІи жеда.

РЕКЪЕРИН КЪЕКЪУЪН

Санитар. Ваъ, за и кар гьакІ тадач! Маса шегьердизни фена акъудда хьи, акъудда макъала.

Гендир. Гьавая вахт пучмир. Вахт пул я лугъуда чи къецепатан дустари.

Санитар. Алад, фена къазанмиша жуваз пул. Зун фена.

Гендир. Зи машиндаваз фида чун.

Санитар. Герек туш. Автобусар авачиз туш.

Гендир. Чи йикъара автобусда аваз фин гьакъван регьят хьиз аквазвани ваз?

Санитар. Са жуъре фида зун! Анжах и кар за икІ тадач... *(Са патяхъ фида).*

Гендир *(телефондин будкадиз гьахьда).* Алло! Салам! ГьикІ я? Эхъ, зун я, зун я... Зи дустуни са вижевай макъала кхьенва, цїйи аппаратдикай... Ам чапна кІанда. А гачалаз за вич пенсиядиз ракъурда лагъ. Ваз вуч хийир жеда? Ви рикІиз вуч хуш ятІа, гьам. За зенг хьийида ваз. Гьелелиг. *(Трубка эцигда).*

Санитар хуькведа.

Санитар. Садазни хабар авач! Автобус гьим я, билетар ни гузва!.. Яда, вири барбатІ хьанва хьи, вири!

Гендир. Ваз гьикІ хьанай?

Санитар. Вири халисан аппарат авачирвиляй я.

Гендир. Амма ваз чир хьухъ, ибур са аппаратдивайни табиьриз жедай жинсер туш.

Санитар. Ваъ, ваъ, сифте ирибурулай башламишна кІанда.

Гендир. Аппарат герек туш, иеси я кІанзавайди я, иеси!

Санитар. Вун квекай рахазва?

Гендир. Халисан иесийрикай. Герек, абур акурла, инсан зурзас акъвазин!

Санитар. Намуслувилелди кІвалахайтІа, жедач ман? Куьн гилани са куьнинни гьавурда гьатнавач! Инсан азад хьун, ада вичин алакьунар гегьеншдиз серф авун, ам вичиз хуш тирвал яшамиш хьун, гьамбардин кьиферин рехъ къадай аппарат арадиз гьун — ибур квейлай алакьдач ман?!

Гендир. Де хьана, хьана, халкъ беябурмир, халкъдин намусдик хуькуьрайтІа, эхир хьсан жедач ви!

Санитар. КичІерар гумир заз! Гьавурда гьатнани? Инсан, эгер ам инсан ятІа, гьикъван кІевера гьатайтІани, инсан яз амукьда! Эхиз жезвач, эхиз!..

Гендир. Гила вучда?

Санитар. Ктабрин туьквендиз! Справочник жагъурна кІанда. *(Ктабрин туьквендиз гьахьна экъечІда).* Ана са зурба кьифре справочник схемаярни галаз тІуьна куьтягъзава!

Гендир. Жеч!

Санитар. За Солженицынан ктабдал гъил яргъи авунмазди ада зал гъужумна.

Гендир. Акъваз инал... (Туьквендиз гъахъда ва са арадилай хъвер кваз экъечИда). Ма!

Санитар (тади кваз къачуда). Вагъ! Валлагъ вун зурба я! (Садлагъана рикел хтана.) Къве ктаб заз герек туш.

Гендир. Сад жуван адахлидиз пишкеша!

Санитар. Ма, тухвана вахце. Келледиз къалум хъурай чпин!..

Гендир. Белки, ваз гъахъвал жагъуриз, жуван ихтиярар къалуриз, шикаятдин ктаб тАлабиз кАнзаватIа?

Санитар (Кевиз гъарайда). Эхъ, эхъ! КIанзава! Гъинва туьквендин зеведиш! Эй, хозяин! Тфу, зегъримар! Эй, зеведиш, шикаятдин ктабни гваз иниз ша! Гъикъван эхда чна ибурун амалар?

Гендир. Вун вуча, кими хъанвани?

Санитар. Ваъ! Зун кими хъанвач...

Гендир. Тушиз хъайила, вучиз вуна зун беябурзава? Чир хъухъ, виринра гъакI я. Къачун чна столовая, гъамам... фидани гъамамдиз?

Санитар. Ваз, вуч аватIа, чидани? Алат залай!

Гендир. Виринра сад я. Ина вавай гъахъвал жагъуриз жедач! Гила гъиниз? Народный контролдин патав? Тфу! Амни амайди туш хьи!

Санитар. Ваъ, хъивегъиз!

Гендир. Ам маса месэла я! Ша!..

Сегъне мичIи жеда.

РЕСТОРАН

Ресторандин зал инсанрив ацIанва. Музыка язава.

Гендирни Санитар столдихъ ацукънава.

Санитар. Аллагъдин хатур аватIани, багъишламиша, за вун къе бегъем бизарна.

Гендир. Кар ана авач, кIанзавайди ваз уьмуьрдин уькIуь-цуру акун я.

Санитар. А ракIарихъ галай учир вучтинди я?

Гендир. Яраб вун са куьнинни гъавурда гъатзавач жал?

Санитар. Гъавурда гъатзава: гъукуматдин эрекъ ви итимри чпиз кIандай къиметрай гузва...

Гендир. Яда, вун вуч авам кас я. Яраб вун са куьнинни гъавурда гъатзавач жал?

Санитар. Гъавурда гъатзава. Гъукумат ви итимри алцуарзава...

Гендир. АлакъдатIа, жувани алцура. ЧизвачIа, хабар яхъ. Анжах пул къазанмишдай са рехъ жагъура жуваз.

Санитар. Къвезва! Мад сад къвезва! (Пивнуш къведа).

Пивнуш (*столдив агатна*). Векил Заманович, рикІин дуст, вакай са куьмек!
Ваз минет хьуй, са декьикъада инихь ша.

Гендир. КичІе жемир, ам зи дуст я. Адакай чуьнуьхдай затІ авайди туш заз.

Пивнуш (*кушкундалди*). Вев-в-нина ацукьнавайбуру зи пивояр гудай туьквен агалзава. Эгера агалайтІа, ваз чизва хьи, зи гьал гьикІ жедатІа.

Гендир. Ахьтин кІвалахар гьикІ дуьзарна кІандатІа чизвачни ваз?

Пивнуш. Чин заз ийизва, амма анра таниш туширбур пайда хьанва, абурув гьикІ агатдатІа, чизвач заз...

Гендир. Чизвач ман. Агь, авамар, чизвач ман? Са шешелдавай пул тухвана адан вилик гадарайла, ам лал жедайди ваз чизвач ман? Алакьдани?

Пивнуш. Кар шешелрал алач...

Гендир. Жув инал ацукь, зун исятда. (*ЭжьечІда*).

Пивнуш (*Санитардиз*). Вунни чакай яни.

Санитар. ЦІийибурукай.

Пивнуш. ЦІийибур хьун генани четин я. Вердиш жедалди, алакьяр къайдада гьатдалди вахтар фида. Кьили хьсан кІвалахзаватІа, гена айиб авач...

Санитар. Кьил вичин чкадал ала. КІан ятІа, за ви шикил чІугвадани?

Пивнуш. Вун художникни яни? И кар заз хуш я.

Санитар (*шикил чІугваз башламишда*). Гьа икІ, пис туш... Гила са кьвалахь хьана акьваз. Хьсан я... Гьазур я!

Пивнуш. Гаф авач! Ша идан сагьлугьдай са-садар хьивегьин! За хьвазвайди анжах коньяк я!

Санитар. Молодец! (Хьвада).

Пивнуш. И чи шегьерда хьиз санани за жув азаддиз гьиссдач! Неь, хьухь, кеф чІугу! Уьмуьр туш, женнет я!.. КІанзавайди чпихь умуд кутаз жедай дустарни пул хьун я!

Санитар. Ма, инал са кьул чІугу кван. Афтограф.

Пивнуш. И кар заз хуш я! На лугьуди, Боярский я!..

Гендир хуькведа.

Ви дуст гзаф аламатар квай кас я...

Гендир. Заз яб це: вишни цІуд гьадаз, яхцІур заз... Сятдин цІикьведаз!.. Ахпа сятдин садалай жуван пиводиз вуч кІан ятІани ягьа!..

Пивнуш. Сагьрай, шеф! Играми дуст, рекьидалди и кар зи рикІелай фидач! Дуьм-дуьз сятдин цІикьведаз! За жагьурда вун! Вуна зак лувар кухтуна хьи!..

Гендир. Алад, алад!

Пивнуш хьфида.

Акунани? ГьакІ я, дуст, гьакІ я! Яшамиш жез чир хьана кІанда, зи дуст, яшамиш!

Санитар. Аквазва. Куь алакьунрин тум-кьил авач. Яхь!

Гендир. Ваз инин къайдаяр чизвач! Кьасухдай, са затІни авачирди чиз-чиз

гуьгуьна гьатда, печатар ягъиз агалда, анжах са мураддалди – пул къачун патал! Гъавурда гьатзавани?

Санитар. Ааа! Пивнушкани гъавилияй агалнавайди я ман!

Гендир. Са министрди даш-баш патал са тахсирни квачир директорар кІвалахдилай алуддай. Садавай цІуд къачудай, муькуьдавай цІувад... Гъа и жуьре ам къанни цІудал къван хкаж хъана. Алудни ада абур «кІвалахда кимивилер хъуниз килигна» алудзавайди тир. (Хъуьреда).

Санитар. А директорриз вуч хийир авай?

Гендир. Вун аламадин кас я! Кар алайди бес гъам тушни? Директорри студентрин диде-бубайрин хам алажзава. Гъисаб яхъ къан, гъар садавай са миллион! Агъ? Им анжах училищринни техникумрин къимет я. Бес вузар? О-о-о!.. Ваъ, гъикІ кІандатІани, фикир ая жуваз, чи патара авайди кефер я!

Санитар. Акваз-акваз сада садан хам алажзава ман?

Гендир. Пул, дуст кас, ширин шей я!

Санитар. Вуна заз взносрикай суьгьбета, взносрикай!

Гендир. Взносар чина виринра къачузва. Ваз са справка лазим хъанва ман – гадра вад агъзурдин чар. Пул авачиз вавай гъич са къадамни къачуз жедач. Гъа духтурар, милицаяр, къуллугъчияр, туьквенчияр, детсадикар – виринра виклегъ къегъалри кІвалахзава. Аферин - чизва къучагъриз яшамиш жез.

Санитар. Са гафуналди, мафия!..

Гендир. Роксана, зи рикІ алай музыка эциг.

Гендир. Роксанадихъ галаз къуьл ийида, къуьлуьник къиферни кекечІда.

Санитар. Гъихъгин михъи фикирар авай кас тир! Гила вуч хъанва? Бесрай! Мад завай эхиз хъижедач! Ша! Фин! Квахъин ибур авай чкадай! Къифер! Къуд пад вири гъамбардин къифер! Са мажибдал яшамиш жезвай инсанрин гъалар къвердавай чІур жезва. Тади тавуртІа, а къифери чун кашал гъида.

Санитар къиферин арадай са гуж-баладалди акъатда. Сегъне мичІи жеда.

РЕКЪЕРИН КЪЕКЪУЬНДАЛ

Гендир. Йифни жезва. Къе вун санихъни агакъдач. Атана ви дуст гъикІ яшамиш жезватІа, килиг! Ша зи кІвализ.

Санитар. Заз гъакІани, вун гъикІ яшамиш жезватІа, чизва. ДакІарра ракъар авай кІвалер! Элкъвена паруяр! Гъаятдани кицІер! Садани кІел тийизвай жуьреба-жуьре рангарин ктабрин жергеяр! Япондин магнитофон, мумкин я, са шумуд жуьре...

Гендир. Дуъз я, валлагъ! Ваз гъинай чизва? Вун КГБ-дин жасус яз тахъуй гъа!

Санитар. Буш гафар рахамир. Ам чирун патал артух акъул герек туш! Де хъана, зун гостиницадиз фена.

Гендир. Гостиницадай ваз чка гъатдач.

Санитар. Айиб авач, са жуьре къил акъудда за.

Гендир. ЯтІа алад! Гъелелиг!

Сегъне мичІи жеда.

ГОСТИНИЦА

Столдин вилик Санитар акъвазнава. Ада чка тПалавзава.

Санитар. Бес за йиф гъина акъудда? Вокзалдик?

Дежурный. Гъина кАндатГани! Ам зи къайгъу туш. Чка авач. Авайбурални бронь эцигнава.

Санитар. Лап и зи вилик кваз са бронни авачиз вуна чка гайиди вуча?

Дежурный. Ам ви буржи туш! Акъваз, акъваз! Вун луъл пиян я хьи! Патя, милициядиз зенг ая, тадиз атурай!

Гендир къведа.

Гендир. Салам! Салам! Салам!

Дежурная. Салам, салам! (Хвеши хъана.) Пагъ, акъван заз вун лазим хъанвай хьи! Вики, ваз минет хъуй, заз са хъсанвал ая. Заз и цИийиз ахъайнавай комерческий магазинда акуна. Изаура... Перем. Базадай гъатдайвал. Амай кВалахар завай.

Гендир. Заз вуч хийир жеда?

Дежурный. Вуч кАн ятГани! Патя гъик! я?

Гендир. Патя герек туш.

Дежурный. Маржанат?

Гендир. Маржанатал къведалди и дустуниз зи номер це.

Дежурная (Санитардиз). Им ви дуст яни? ГъакI лагъ ман! Зав гиде паспорт!

Санитарди паспорт вугуда. Сегъне мичIи жеда.

3-шикил

Пакад йикъин экуънахъ. Гостиницадин номер. Къилни яргъандал кIевна Санитар кроватдал ксанва. Рак гатадай ван къведа.

Санитар (КIевиз). Са касни акваз кIанзавач заз!

Гендир. Къарагъ, Санитар! Килиг, садра заз вуч хканватIа. *(Са шеле шикилар гваз къведа)* Вибур яни?

Санитар. А-а... абур зи рикIелни аламачир... Чухсагъул.

Гендир. Заз аквазвайвал, а къиферикай фикир ийидай къван вуна ви къил чIурнава.

Санитар. Ина, куь арада, къил анихъ амукърай...

Гендир. Ван хъанани? Саида вичин гаф къилиз акъудна – ада афганриз памятник туькIуърна куьтягъна.

Санитар. Мус ачухдатIа?

Гендир. Гъелелиг чизвач.

Санитар. Къе ам жагъурна кIанда. Заз са фикир ава.

Гендир. Вуч фикир?

Санитар. Саидахъ галаз санал цИйи кооператив ачухун.

Гендир. Вучтин кооператив?

Санитар. «Санэпидстанция»!

Гендир. Мад аку! Санэпидстанция ви квез герек я? Агъ? Чир хьухъ, вун къифер къадайди тирди ви адахлидиз чир хьайитIа, ада вун саймишни хьийидач.

Санитар. Ам ваз ахпа чир жеда.

Гендир. Зун аку! Ахмакъ! Йифди ксун тавуна, дустариз зенгерна идаз кIвалах жагъуриз ава, ида лагъайтIа...

Санитар. Вуч кIвалах жагъурна вуна заз, лагъ кван! Экспедиторвал?

Гендир. Эхъ! Экспедиторвал! Са йисалай вун жуван хсуси машиндаваз къекъведа!

Санитар. Вун и йикъал атунал зун гзаф тажуб я.

Гендир. Вун квел тажуб жезва? Им гярда вичин къилиз чара ийизвай вахт я...

Санитар. Чай хъвадани?

Гендир. Ваъ... За чаяр хъвазвайди туш.

Санитар. Аквазвайвал, ви рикIелай дяведилай гуьгъуьнин йисар фад алатнава.

Гендир. Заз аквазвайвал, ваз маса уьмуьр гъич эсиллагъ акур хьтинди туш.

Санитар (*чай хъвада*). Гаф атай чкадал лугъун – чи ата-бубаяр дамах гвачиз яшамиш жезвай: тIимил недай, са жуьре алукидай инсанар тир. Зи бубани, районда сад лагъай колхоздин председатель, лап адетдин инсан хьиз яшамиш хьайиди ялда.

Гендир. Ахьтинбуруз исятда гъурмет амач. Чехиди герек агъайна жен, девлетлу жен, вичи вич дамах гваз тухун...

Санитар. Гъа гъакI хьайила я хьи, чун и йикъал атанвайди. Дахди кIвалахдайла, колхоз виридалай вилик квай майишат тир. Са шумуд агъзур хъб, са гъакъван къара малар авай. Ам хъсан кар чидай руководитель ялдай.

Гендир. Ялдай лугъуз, ваз ам акунни авурди тушни?

Санитар. Ваъ. Къуллугъар кIанзавайбуру фитнеяр авуна зи буба дустагъда тваз туна. Къанни цIипуд йиса аваз феи падни чир тахъана квахъна. Ваз ван къвезвани, къанни цIипуд йиса авайла!..

Гендир. Вуна заз вучиз гъараяр гузва? Зун квелди тахсирлу я? Гъа тахсиркарач чеб чаз жагъидани? Ваъ! Авач! Авач абур, амач! Гъавурда гъатнани? Сталин? Хрущев? Брежнев? Гъинва, гъинва абур?

Санитар. Вири тахсиркарач я, вири! Халисан къанлуярни, гъабурун гъилибанарни, са затIни акван тийидай амалар ийиз кисна ацукъайбурни! Вири! Вири!!!

Гендир. Зун ви гъавурда ава. Ваз жуван буба ва гъакIни агъзурралди маса инсанар тахсирлу туширди субутариз кIанзава! Бес за вуч паталди женг чIугвада? Жуван буба патал? (Кисда.) Ам кичIе кас тир, ван къвезвани, кичIе кас! Дяведин йисара сад лагъана инвалид хъана, са гъил члахъ хъана! Катна дяве куьтягъ жедалди тамара гъатна... Инсанар, чун акурла, къерех жедай, тIуб туькIуьриз къалурдай, аялри зун чпин арада тадачир... Са шадвал хъана заз, гъамни институт... амайбур вири къияматдин йисар хьиз я... Вири, вири, вири!..

Санитар. А-а-а... гъакIя ман! Анжах зи дерт са жуван бубадихъ галаз алакъалу туш. Ам къе чи виридан дерт я. Эгер Сталина репрессияр башламишначиртIа...

Гендир. Уф-ф... Садрани садазни ахъагъайди туш.

Санитар. Вучиз?

Гендир. Ина вуна низ сир ахъайда? Нихъ ягъада? Нихъ далу акалда! Садбур чпин къуллугърин гъиляй ажуз хъанва, муькуьбур мал-девет кватгиз чапхунчийриз элкъевенва, амайбур са къас фан гуьгъуьна гъатнаваз гъелек хъанва. Шаирди лагъайвал:

Дарих я рикI, уьмуьрни кур-пашман я,

Им гъил къадай кас авачир заман я...

Санитар. А-а-а... шиирар рикIеллама! Акъазвайвал, ви рикIикни михъи чка кума.

Гендир. Гъихътин гуьзел фикирар-хиялар авай инсанар тир чун! Гъихътин еке умудар авай чахъ!..

Санитар. Къайгъу туш, муьквара чи умудар къилиз акъатда! Сятдин шумуд я?

Гендир. Гъеле фад я. Исятда за са хъсан дем къурмишда.

Санитар. Анжах зун галачиз.

Гендир. Ваъ, жедач. Вун зи мугъман я. Рекъай атанвайдаз пуд юкъуз ял ядай ихтияр авайди я. Исятда сад за вахъ галаз танишарда хъи! (*Телефондай зенгда*). Алла!.. Привет, моя козочка! Как дела? Затеяла ремонт? Обояр? Импортдин? Иербур? Абур вири ви кIвале авайдай гъисаба. Гъикъван кIан ятIани... Гила заз яб не. Гъилсвай кIвалахар вири туна... ГъикI яни гъиниз? Чи номердиз... Тадиз, тадиз. Жду тебя моя сказка!.. (*Трубка эцигда*). Исятда за вун ахътин рушахъ танишарда хъи!.. Руш туш, хиял я, хиял!.. Амма гзаф къачузва вакIан руша...

Санитар. ГъикI, яни къачузва?

Гендир. Ваз чизвачни? Михъи пулуналди! Акъваз кван садра! Зун буфетдиз фена хуьквен.

Санитар муькуь кIвапиз фида. Са арадилай Магда къведа. Гендир акурла ам шехъда.

Магда, что с тобой, моя прелесть? Вун вучиз шехъзава? Секин хуьхъ, вахъ вуч хъанва? Хъайи кар авани?

Магда. Он еще спрашивает. ГъикI вуч хъана? Далида умерла.

Гендир. Ам вуж я? Ви дуст яни?

Магда. Боже мой! Идаз Далида чизвач! Это же французская певица арабского происхождения.

Гендир. А-а... багъишламиша... Гъаниз физ кIанзавани? Франциядиз?

Магда. Чаз гъа бахтар авани? Завай авай са кIвал ремонтна куьтягъиз жезвач.

Гендир. Обижаешь, дорогая! (*Жибиндай бумажник акъудна*). Хватит?

Магда. Ты что, ты что? За кого ты меня принимаешь? Я же тебя просто люблю. А ты меня?

Гендир. Гъелбетда, зазни... (*Пул гъисабда*.) Бес яни?

Магда. Агъ... зи ширин!..

Санитар хуькведа.

Санитар. Векил, ша Саид жагъурин! (*Магда акуна*). Вун?!

Гендир. Куьн таниш яни?

Санитар. Вун... ина?! (*Гендираз*.) Вуна лугъузвайди и дишегъли тирни?

Гендир. Эхъ, амма...

Санитар. Къифер, къифер, гъамбардин къифер!

Гендир (*са патяхъ*). Жедай кар туш!

Санитар. Квахъ инай! Квахъ!

Магда. Что случилось? Ты же не дикарь, а художник.

Санитар. Художник? Ваъ, зун художник туш! Туш зун художник! Закай гъамбардин къифер тергдай Санитар хъанва! Анжах вагъши тиртIа, гена хъсан тир заз!

Магда. Санитар?! Къифер тергдай Санитар?!

Санитар. Эхъ, Санитар! И шикилар ваз бегенмиш яни?

Магда. Это что за чертовщина?

Санитар. Чир жезвачни? Им маска я. И маскадин къулухъ маса маска гала...

Магда. Боже мой! Вуч рикIиз къайи эйбежер затIар тушни а къифер!

Санитар. Эйбежер? Зун абурал ашукъ я! Абур галачиз завай яшамиш жезвач! Ингъе къе зи коллекция цIийи жинсиналди девлетлу хъанва.

Магда. Хватит здесь разыгрывать трагедию, ты не в театре! Понял? Не в театре!

Гендир. Магда, хъша хъфин. Ам секин тур... ам...

Магда. Вуч ам? Ваз ам вуч хъиз ава? Агъ? Ажуз кас я ам, ажуз кас! Катна! КичIе хъана катна! Вири хъиз яшамиш жез кIан хъанач! Гафар иербур гваз, крар алакънач!

Санитар. Эхъ, дугъриданни, ви вилик зун тахсирлу я. Девлетар хъанач. Амма, къифер за... Гъа икI, гъа икI...

(*Вири яргъалди кис жеда. Ахна Магдиди секин хъана вичин рикIин сир ачухда.*)

Магда. Заз регъят тир хъиз авайни ваз? Гъикъван умудлу яз гуъзлемишной за! Зи вил квехъ галайтIа, чизвани ваз? Хзандихъ, аялрихъ, школадихъ. Газетра кхъизвай гъар са гафунихъ, гъар са цIарцIихъ инанмиш тир зун!.. Эхир вуч хъана?.. Институт куътягъна кIвалахиз башламишна... Арадал вуч атана, вуч? Явакъанарни келлегуъзар кефина дуланмиш жез хъана, зун лагъайтIа кирида кIвал къуна, гъахъвал жагъуриз. Закон авачир гъукуматла законри зи тереф хуъда лугъуз умудлу хъана зун. Зи михъи умудриз вирида ягъсузвилелди кIур гана... За кирида къунвай кIвалера са хзан яшамиш жезвай... Пабни, гъуълни къве руш. Бахтлу, шад хзан тир. Чи арада абур чиб маса гъукуматдин халкъдин инсанри хъиз тухудай. Гъабур хъиз алукIдай, гъабур хъиз вахт акъуддай. Абур гъа вахтунда къенин коммерсантар хъиз яшамиш жезвай... Недай-хъвадай суърсетни кваз абуроз кIвализ гъидай! Ваз абурун зи яшда авай рушари алукIдайвал акунайтIа!.. Вири багъа-багъа фирменный парталар... Квехъ къачузвайтIа, гъинай къезвайтIа, чидани? Диде сеbeb яз! Ам са еке къуллугъчидин ашна тир. И ван заз хъайила, зи бейни элкъвена! – «Гъак! я ман!

– фикирна за. Вири гъак! яшамиш хъайила, завай жедачни?! Зун нелай усал я? Абуруз ихтияр аваз хъайила, заз вучиз ихтияр авач? Абур садани айибзавач, негъзавач, кІвалахдилай чукурзавач!!!» И алверчидал ваз зун рикІивай ашукъ хъанвайди хъиз авани? Ай Аллагъ, заз гъич ам акунани кІан туш! Акунани! (ЭкъечІда.)

Къвед лагъай перде

4-шикил

САНИТАРДИН АХВАР

Управляюшидин регъбервилик кваз къифери Санитар ксанвай кроватни кваз гадарда. Къифери Гендираз дачидин са пипІтуькІурда. Халича, диван, стол ва мебель эцигда. Зенг ядай ван къведа. Къифер гъар патахъ катна чуьнуьх жеда.

Управляющий. Вуж я?

Сес. Зун я. Арачи я. Управляющий герек я заз!

Гендир. Пароль?

Сес. «Мух пара хъайи ламра цав кІуру яда».

Управляющий. Ахъайзава!

Арачи къведа.

А-а-ам вун яни? Ша, ша... Аферин! Чи карда виридалайни важиблуди мукъаятвал я.

Арачи. Салам, Векил Заманович!

Управляющий. Салам, салам! Зарафат туштІа! Ша, ацукъ!

Арачи. Мад кас авач хъи?

Управляющий. Ваъ, ваъ. (Векъидаказ.) ЦІийиди гъинава?

Арачи (къалабулух кваз). Ам гъанавана... Гуъзлемишзава... Къифрен шарагди.

Управляющий. Давамра, давамра! Ахпа?

Арачи. Ахпа, ингъе... (Пул акъудда). ЦІеп-ціийибур. Гъич ахъайни тавунвай.

Управляющий. Им вуч я?

Арачи. ГъикІ вуч я? Пул! Икърар хъайивал. Дуъм-дуъз вишни къанни вад миллион... Мад хъанач... Ахпа хгудалда вичи...

Управляющий. Ихътин кІвалахрикай заз гъяз къвсдайти туш. Заз икІ кІандайти я: лагъанани-къилиз акъудна! Гъавурда гъатнани? Ибур вуч амалар я? Пака, ахпа... Дс хъана, инихъ ая!

Арачи. Ма... Дуъм-дуъз вишни къанни вад... Сад, къвед, пуд... пудра вад цІувад... и цІудни-къанни вад... таза-таза цІийибур!..

Управляющий. КІватІна, алчударна пекерик кутур...

Арачиди лагъайвал ийида.

Иник кутур... Гъелелиг!

Арачи ярх жеда.

Вахъ вуч хъанва? Агъ за ваз вуч лугъун! Идазни вахт жагъана!.. Алад! Аниз – ваъ, инихъ!

Арачи фида. Управляющиди чѳулав бегълеяр алукина пул къачуна къунши кѳвале чуьнуьхда. Арачи хуькведа.

Гъан, регъят хъанани?

Арачи (*женжелвилелди*). Гъинизна?

Управляющий. Вуч? А-а-а... (*Хъуьреда*). Гехлинцѳра! (*Къуьжахламишда*). Ватанди вун рикѳелай ракъурдач!

Арачи. Чнани вун... зун хъѳида, низ чида ам гъикѳ аватѳа! Фена а кесибдин рикѳ секинарин!... Гъикъван лагъайтѳани дебют я!..

Управляющий. Акъваз, тади къачумир. Ихътин кѳвалахда тади къачуна виже къведач. Адаз эвера... Ийидай кѳвалах тамамдиз, фагъум-фикирдалди авуна кѳанда. Гъавурда гъатнани?

Арачи. Гъатнач, валлагъ.

Управляющий. Са сятдилай къван гъа иниз хъша. За дустар кѳватѳава.

Арачи. Гила гъавурда гъатна. Къала за ви гъилиз са темен гун.

Управляющий. Герек туш. Абур маѳахай амалар я. Чунни дережада хъана кѳанда! Ина къе межлис жеда: манияр, къуьлер, тѳарам халаяр, шампанскияр...

Арачи. Жув жуваз чир хъайи йикъалай башламишна вахъ галаз дуст хъун зи эрзиман тир... Лазим шейэр вири машинда ава. Гъидани?

Управляющий. Ахпа, ахпа... Гъелелиг.

Рак гагада. Управляющий подвалда чуьнуьх жеда. Са арадилай рак ахъа хъана кѳвализ гъамбардин къиф – Ашна Дишегъли къведа.

Ашна. Вики, заз чизва, вун инава, амма гъи тѳеквенда чуьнуьх хъанватѳа, чизвач. Экъечѳ кван садра, гъарамзада! Аятоллик, тѳеквяй экъечѳ! Тахъайтѳа за...

Управляющий (*подвалдай*). Сифте вуна заз, вун гъинра гъатнаватѳа, гъам лагъ! Белки, ваз мад са ашна аватѳа?

Ашна. А-а-а, вун гъана авани? Экъечѳ анай, къуьрен рикѳ авай аждагъан!

Управляющий (*подвалдай экъечѳда*). Хъанач хъи, хъанач хъи! А машин нинди тир? Гъа гачаланди? Заз килиг...

Ашна. Вики, за ваз са шумуд сеферда кѳвалахал зенгна, вуна жаваб ганач, ви секретаршадини трубка хкажнач. Зи азиз, заз вун акъван кѳан я хъи, акъван кѳан я хъи!.. Ай-лав-ю!

Управляющий (*хуш атана*). Ваъ, ваъ, француз чѳалал... француз чѳалал вун пара хуш рахада... Ша атѳа кѳвализ!..

Ашна. Ибур вуч гафар я вай акъатдайбур?.. Вун тек яни?

Управляющий (*муькуь кѳвализ ялна тухуз кѳан жеда*). Де ша, ша...

Ашна. Вуна бес мугъманар жеда лагъаначирни!

Управляющий. Гъакѳ тирни!.. Тѳу, зегъримар!.. Рикѳелай алатнавай...

Ашна. Акъазвани? Вуна лагъайтѳа «ша, ша, ша!» Вики, ваз зи гинибашар бегенмиш я ни?

Управляющий. Къиямат я! Амма абур алачиз вун мадни гуьрчег я. (*Ютурриз са капаш вегъеда*.) Муьнуьгъ хъиз хъанва!

Ашна. Гъакѳ я ман! Яхунбур рикѳел акъалтнава ман? Ятѳа, цѳегърез ухшар авай а жуван папан патав ахлад!

Управляющий. Эй, эй, за ваз са шумудра лагъанай: зи папакай са гафни!

Ашна. Ада закай гъихътин гафар акъудзаватІа чизвани ваз?

Управляющий. Гъихътин?

Ашна. Зун ви ашна ялда.

Управляющий. Вуч ахмакъ ихтилатар тушни!

Ашна. Мукъвара вун зал эвленмиш жеда, тушни?

Управляющий. Эвленмиш хъун анихъ амукърай, гъа и мукъвара вакай чІехи начальникни жеда.

Ашна. Зун ви чІалахъ туш! Къин яхъ!

Управляющий. Къин хъурай зи чандал, таб ятІа!

Ашна. Агъ, зи азиз Шварцнегер! Вири итимар вун хътинбур тиртІа, ажеб хъсан жедай! Амма зун куъ лужуникай туш!

Управляющий. Секин хъухъ! Пакадилай башламишна вунни чна чи командадик кутада. Вуч чими тушни! ЦІинин гад къадарсуз чимиди хъана! ХтІуна! ХтІуна!

Ашна. Дивандал яргъи хъухъ, зи азиз, за ваз къайи шагъвар яда! (Газет къачуна адаз гар яда). Чун эвленмиш хъайила, за ваз ахътин къуълер ийида хъи!..

Управляющий (*са патахъ*). Ахмакъ!.. Алатзамайди туш. Мад идаз вуч кІанзаматІа? Пака лазим туширтІа, къе за вун инай чукурдай.

Ашна (*са патахъ*). Алчах! Идаз зун вичел ашукъ хъана кузвайди хъиз ава. Гижи хеб! Заз герекзавайди вун туш, ви пул я.

Управляющий. Къачун чна и вун. Гъиниз кІандатІани алад, вуч кІандатІани ая, вун гъинай я лагъана хабар къадай касни авач.

Ашна (*зарафат хъиз*). Эхъ ман! Чи патара итимарни дишегълияр гафарални чІаларал барабар я. Анжах итимар лагъайтІа, кефиник ква... Дишегълийри кІвале абур гуъзлемишда, итимри...

Управляющий. Де хъана, шехъмир, квезни са акъван писзавач, я кас! Къан чна вун: вакай гъа пака директор жезва.

Ашна (*адаз темен гуда*). Ура! Пака закай директор жеда!

Управляющий. Ам вуж я? Яраб зун къаз атанвайди ятІа?

Рак гатада.

Ашна. Зун килигин! (*Фена килигна*.) Секин хъухъ. Ам Бандерша я.

Гъиле са коробкани аваз Бандерша къведа.

Управляющий. ХтІуна, са хъуътуъл чкадал ацукъ.

Бандерша. Куън гъамиша хъиз кефина ава!

Управляющий. ХтІунна, са хъуътуъл чкадал ацукъ жуваз!

Бандерша. Мад мугъманар жедачни бес? Вужар я абур?

Управляющий. Исятда чир жеда! ЦІийиди чуъхуъзва чна! ХтІуна!

Бандерша. За, квевай тІалабзава, абур алай чкадал заз Бандерша лугъумир. Абур чІурукІа гъавурда гъатда.

Управляющий. Абур гъа-гъа лазим тирвал гъавурда гъатда. Жув алайбур хтІунна ацукъ.

Бандерша. Ваз, Векил Заманович, за японрин магнитофон пишкешзава.

Гъихътин гуьзел шей ятІа тамаш! И маркадин магнитофон чибурухъ гъеле садахъни авайди туш.

Управляющий. Адахъ зун фадлай къекъвезвайди ваз гъикІ чир хъанай? Вун дишегъли туш, вун... Къимет... Къимет... Къимет....

Бандерша. Вуна вуч лугъузва, Векил Заманович! Ам гъакІан куьлуь-шуьлуь я... Зун ваз рекъидалди буржлу я... Адалайни гъейри -абур пишкешар я, пишкешдай гъакъи къачудай адет авайди туш!..

Управляющий. Агъ, амалдар! (*Нериз тІамнІ яда.*)

Рак гатада. Вири къах хъана ракІарив мукъва хъана тІеквепдай кидигда.

А-а... чакай я!.. (*Ахъайда*). Ша, ша!.. Жуван кІвал хъиз хъхъ... Алайбур хтІуна.

Арачи. Завай жедач.

Управляющий. Вучиз?

Арачи. Дишегълияр алай чкадал заз гъамиша гъекъ акъатзавайди я.

Управляющий. ЯтІа, гъамамдиз фена къайи яд илич! ХтІуна! (*ЦІийидаз.*) Вун вучиз акъвазнава? Акъваз, за куьн танишарначирни? ЦІийиди! ЦІийи директор. Гъа и мукъва тайинарнавайди я. Ма, имни ваз ви приказ. ХтІуна.

Бандерша (*цІийидаз*). Коллега я ман! Мубаракрай! ХтІуна.

Ашна (*милаим сесиналди*). Заз гзаф хуш я, ша буюр, анихъди алад, закай регъуь жемир... ХтІуна...

ЦІийиди. Зун... за... Заз чидач...

Бандерша. Коллега, чи адетар чІурмир! Чехидаз хъел къведа гъа! ХтІуна!

Ашна. Белки, ваз дишегълийрикай гъяз къведайди туштІа?

Управляющий. Зи гъилик квай къуллугъчияр ачух рикІ авай, закай са затІни чуьнуьх тийизвайбур хъана кІан я заз! Идаз килиг! ИкІ вири дуьгмеяр туна кІевнавайдахъ вуч ачух рик! хъурай? Гъавурда гъатзавани? ХтІуна!

ЦІийиди. Эхъ! Гила зун вири крарин гъавурда гъатзава. Акваз-акваз, келле экуь жезва.

Векил хуькведа.

Арачи. Ингъе, зунни!

Ашна. Вики, ихътиндавай хтІун тавунайтІани жедай!

ЦІийиди. Зун фена!

Гендир. Вун гъиниз? АвтІаниз!

Ашна. За музыка кутада!

Арачи. Ажеб чка тушни! Жув жуван ихтиярда, вуч кІандатІани ая! (*Бандершаадиз.*) Вахъ галаз са къуьл авуртІа, жедачни?

Бандерша. Пагъ, ам кеф я хъи! Гъелбетда, жеда!

Управляющий. Къуьлер ахпа! Агакъда куьн. Анжах лугъуз рикІелай фенвай: ам чІулав «Волгадаваз» къекъвезвай кас я.

Арачи. Жувни чІулавди я, машинни, ийизвай кІвалахарни, амма рикІиз лацу дишегълияр хуш я зи. (*Бандерша къаз кІан жеда.*)

Управляющий. Гаф атай чкадал лугъун: вуна заз вуч хиве къунвай? РикІел аламачни? Ам анжах чІулавди тахъурай. Аллагъди яргъазрай! Зи рикІ алай ранг ал ранг я.

Бандерша. Назик, къезил, яргъамаз вун чир жедай...

Управляющий. Къимет гъикъван кІандатІани хъурай, чаз пулунихъай кичІезвайди туш. Къимет, къимет, къимет!..

Арачи. Вуна зи хатур хазва хьи, Векил Заманович! Пулар вучтинбур я? Абур вуч гафар я? Къиметрихъ. КІан ятІа гъа пака!

Управляющий (*дишегълийриз*). Килиг, келле я гъа! Вич лагъайтІа акъалтІай савадсуз я! За гъавиляй хабар къазва: вичелай са затІни алакъ тийиз хъайила, а дипломар квез герек я?

Бандерша. Эхъ, эхъ, а дипломар гвай явакъанар акъван бул хъанва хьи...

Арачи. Чпив гвай дамах аку! ХъуьчІуьк диплом ква эхир!..

Ашна. Э-э... низ герек я а дипломар?! Ингъе, месела, зани институт куьтягнава, за жуван къил маса кеспидал хуьзва.

Управляющий. Ам кІелмир лагъай гаф туш. Ваъ, гъелбетда! Аллагъди яргъазрай! За тІалабзава, зи гафарин дуьз гъавурда гъатун! КІелна кІанда! Амма яшамиш жез чир хъана кІанда.

Бандерша. Ваъ, ваъ! Кар алайди ам я хьи, вахтунда къугъваз чир жен!

Управляющий. ЧІулав «Волга» авай чи дуьстуниз хъиз!

Арачи. Чухсагъул, Векил Заманович! Чухсагъул! Чун вуча, чун гъакІан пепе-шепеяр я. Вун, вуна чал регъбервал авун, им агалкъун я! Жуван уьмуьрда заз гъикъван «ЧІехибур» акунатІа, чидани квез? Садавайни яргъалди дурум гуз хъанач. Вучиз? Вучиз лагъайтІа абур я чахъ галаз, я чи везифадихъ галаз са алакъани авайбур тушир! Абур, гъелбетда, келлеяр тир, ама яргъалди кІвалахун алакъдачир. Бязи вахтара абур вучиз кІвалахал эцигна тадиз алуд хъийизватІа, гъич садан къилни акъатдачир. Эхъ, абурув виридав дипломарни гвай, амма садани вичин пешедай кІвалахзавачир. Къе верчерин фермада, пака ветегайра, муькуь юкъузни театрда! Амма исятда заз са куьнихъайни кичІе туш, вучиз лагъайтІа вун, Векил Заманович, чи далудихъ дагъ хъиз акъвазнава. Исятда за жув бажарагълу артист хъиз гъиссзава. Чухсагъул ваз! Яргъи уьмуьр хъурай ваз, Векил Заманович! Амин!

Управляющий. Им вуч я, тост яни? Аферин, аферин! Пагъ, виликан вахтар гъихътинбур тир!

Вирида мани лугъуда. И арада гъамамдай перемни галстук алаз шалвар алачиз цІийиди экъечІда. Вири хъуьреда.

ЦІийида. Зал перем аламуькрайни? (*Шехъда.*)

Управляющий. Куьне вуч лугъуда, юлдашар? Перем аламуькрайни ЦІийидал?

Ашна. Ам вуча, перем алаз ханвайди яни?

Вири хъуьреда.

Управляющий. Гила ацукъ! Цуз! Хкаж! Гъа икІ, дустар, перем алаз хайи чи дуьстунин къе сувар я! Ам виниз хкаж хъанва, гъич вичиз хабарни авачиз! Амма чир хъухъ: гъар садан бахт вичин гъиле авайди я.

Арачи. Ажеб гафар тушни? Гъавурда гъатнани?

ЦІийиди. Эхъ, гъелбетда!

Ашна. Аферин, зи азизди!

Бандерша. И югъ рикІелай ракъурмир, коллега!

Управляющий. За квез лагъанай: къе чи юлдаш виниз хкаж хъанва. Килиг, зи дуст, уьмуьрда вал вуч дуьшуьш атайтІани, сабур хуьх. Чир хъухъ: «Кот Васька слушает, да ест». Мадни мисал «Не пойман, не вор». Жуван чІехидаз

хъел къведайвал ийимир. Мад за ваз чи аямдин Чехи регъберрин са сир ахъайин – за ам жувахъ галаз суруз тухудач къван! Абуруз герек авайни-авачир чкадал кВачера аруш жедай, вичин чирвал, вичихъ алакьунар авайди къалурдай, инициатива авай инсанар лазим туш. Чехибур ахътинбурукай вядеда азад жез алахъдайди я! ГьикI хьун лазим ятIа, вахтунни вичи ваз къалурда. Алай вахтунда ахътин «акьуллубуруз» амалдарвилелди кIур гана кIанда, амма вара вара кIвалахдилай алудна виже къведач, иллаки чпихъ далу галайбур. Чир хъухъ: ам ви эхир я. Ахътинбур, мукьвал-мукьвал премияр гуз хъуьтуьларна кIанда. Чехи начальникдин вилик чанни гъайиф къемир, амма... За дуьз лугъузвани, юлдашар?

Вирида. Эхъ, эхъ! Вири дуьз я!

Управляющий. Аквазвани чахъ гьихътин садвал аватIа! Ви коллективдани гъа икI хьун за буйругъ гузва! Са гафуналди, чи цIийидан сагълугъдай! Ура!!!

Бандерша. Шампанскидал гзаф рикI алайди я зи! *(Хъвада.)*

Ашна. Вики, а «Рахат-лукум» инихъ ая! Сагърай, зи Викинг!

Управляющий. Ма, тIуруналди неъ жуваз. *(ЦIийидав икра авай баллон вугуда.)* Анжах туьтуьна акIун тавурай! Ина иеси зун я! ГъакI я, чир хъухъ, зи гъурметлу, директор! За жуван дачадиз акатай низ хъайитIани теклифзавайди туш! Анжах лап ихтибарлубуруз.

Бандерша. Къадир чир хъухъ! Мез хухъ! Жезмай къван дишегълийрикай фикир ая, а жегил рушар за аквада ваз!

Арачи. Заз тост ава! За и бакъал виридалайни викIегъ, виридалайни гуьрчег, виридалайни къудратлу касдин сагълугъдай хкажзава! Ам вуж ятIа, гъада вичи лугъурай; за лугъудач. Лугъурай, лугъурай!

Вири кисда.

ЦIийиди. Чир хъана, чир хъана! Ам чи Управляющий я! Гъадан сагълугъдай! Викинган сагълугъдай! Виридалайни акьуллудан, виридалайни гуьрчегдан сагълугъдай!

Управляющий. Мад закай аллагъ ийизва! Хъанач хьи!

Садлагъана кIвализ чинал чIулав маска алай Санитар гъахъда.

Санитар. Музыка акъвазра! Сес атIут! Гъилер хкаж! Хкаж! Хенде хох! Вири цлахъ элкьуьгъ! Нив я зун! Гъилер къамал яхъ! Фад-фад! *(Цавуз гуьлле яда.)* Яб це: за виликамаз лугъузва: зи буйругъар къилиз акъуд тавурди, гъамбардин къифер хъиз яна гадарда за куьн! Цлахъ элкьуьгъ лагъанай за квез! Гъилер къамал!

Вири цлахъ элкьведа.

Ацукъ! Къарагъ! Ярх хъухъ! Къарагъ! ГъакI, гъакI, сивиз къей къифер! Эхир хъанани къиферин жинсерин? Дикъетдалди заз яб це! Къе квекай са ни ятIани еке ришвет къачунва. За квез пуд декьикъа вахт гузва! Пуд декьикъадилай гуьгъуьниз са кепекни кими тушиз вири пул и столдал хьун лазим я! За гъисабзава. Сад, са декьикъа алатна! *(Тананчи яда.)* Са декьикъани зур!

Ашна *(зурзас-зурзас.)* Заз са куьникайни хабар авайди туш. Зун мугъмандиз атанвайди я.

Бандерша (*наз гудай тегьерда*). АгІа зи сумкада тІимил-шимилар ава...

Санитар. А ви тІимил-шимилар жуваз тур. Заз герекзавайди ршвет кьачунвай пул чкадал эхцигун я. Кьвед лагъай декьикъа куьтягъ жезва!

Цийиди. Захъай... заз... АвтІаниз фейитІа жедани?

Санитар. Акъваз! Чкадилай юзамир!

Арачи. Зи шалварда кьанни вад лимон ава, белки, гьам ваз бес жен?!

Санитар. Са декьикъа ама! (*Тапанчи яда*.)

Ашна. Вун вучиз кІанчІ хьиз акъвазнава? Гила киснавани? Ваз ада зун кьена кІанзавани? Ваз зун гьа и жуьре я ман кІанзавайди? КичІе руьгъ! Алчах кас!.. (*Шехьда*.)

Управляющий. Лал хьухъ, валарган!

Арачи. Тахсиркар зун я! Адаз кьанни вад лимон ганач за, гьавилай абур гьавурда гьатзавач! Адав гва вишни кьанни вад, завни кьанни вад – вири вишни яхцІурни цІуд. (*Управляющидиз*.) Вахкана алуд, пад хьуй вич! Ам чна кьазанмиш хьийида. (*Санитардиз*.) Алава яз зи чІулав «Лимузинни» кьачу жуваз, анжах чун сагъ тур, рекъимир!

Управляющий. Акъвазани гьихьтин алчахрихъ галаз кІвалахзаватІа за! (*Арачидиз*.) Агъ, жанавурар, агъ чакьалар, агъ гьамбардин кьифер! (*Санитардиз*.) Пул агІа кІвале ава.

Санитар. Алад! Заз килиг – шулугьармир! Ахпа завай туш! Алад!

Санитар ягьалмиш хьанмазди вирида гьадал гьужумда ва кьуна кутІунда.

Управляющий. Сес атІут! Шандакьар ийимир! Мягькемдиз кутІуна ам! Вун хьтин кьачагьар заз гзаф акурди я. (*Санитар стулдал ацукьарда*.) Гила, кьачагъ, гуьлле ви пелел за алкІурда! Агъа дуйньядиз ракъурдалди, заз а ви чІулав суфатдиз килигиз кІанзава! Алуд адан чинилай а кьацІай гуьлуьт!

Арачи. Акъваз! Тапанчи гьинава, гьинизна? Жибинда вуч аватІа килигин! (*Къекъведа*). Вучтин ятІани билетар... магнитофондин лент... (*КІелда*.) Секс-музыка. Яракьар гумач... Белки, абур адав эсиллагъ гвачиртІа?

Управляющий. Кьадагъа авунвай музыкайриз яб гузвани, муртаддин хва, муртад?

Арачи. Яна гадарна тур!

Управляющий. Тади кьачумир, агакьда. Гила ам чи гьилай санизни фидач! Сифте адан чиркин суфатдиз килигин! (*Маска алудда*.) Килиг садра гьа! Санитар? Вакай кьачагьни хьанва хьи, художник!..

Ашна. Бандит с большой дороги!

Цийиди. Эгер ваз пул гьакьван лазим тиртІа...

Санитар. Гила вун масакІа рахазва хьи! Пул заз ваь, ваз лазим тир!

Управляющий. Ваз ам чидай кас яни?

Цийиди. Эхъ.

Арачи. Зазни ам чидай кас я, амма садрани за адал ихтибар авурди туш!

Бандерша. Ам зазни таниш я. Рушар такІан явакьан!

Ашна. Адаз зун вучиз такІан тиртІа, чидани кезе? Зун, вичин кІаниди, начальникрихъ галаз дуст я лугьуз. Анжах ваз чир хьухъ, Санитар – художник, ви кьил за ваз кІанзни элкьуьрна, такІанзни.

Управляющий. Бахтсузвилай ам азни таниш я! Гъахтин са художникди вичин теклифралди зи чан туьтуьниз акъудайди я!

Санитар. Давамра! Давамра! Мад вуч?

Управляющий. Са затІни. Исятда чна ви дуван аквада!

Санитар. Къиникъин жаза ганвай касдиз эхиримжи гаф гудачни куьне?

Управляющий. Куьне вуч лугъузва, юлдашар! Къиникъин жаза ганвайдаз эхиримжи гаф гудани?

Цийиди. Рахух, рахух, къачагъ!

Бандерша. Яргъияр квез герек я?

Арачи. Яна гадарна тур!

Ашна. Къуй рахурай!

Управляющий. Гъан, рахух! Лагъ жуван эхиримжи гаф, гъамбардин къифер къадай игит!

Санитар. Чухсагъул! За квез вуч лугъун, цийи жинсинин гъамбардин къифер! Куьн ракъара гъатнава! Энгел тавуна рей це! Гъарамзадавилелди, зегъмет чІугун тавуна къазанмишнавай пулар вири гъукуматдив вахтунда вахцс куьне. Им сад! Къвед лагъайди, куьне вирида исятда – кІвалахдилай алуд лагъана арзаяр къида, ва, пуд лагъайди, къанни къуд сятдин муьгълетдалди куьн и чи шегъердай квахъда! Ингъе зи эхиримжи гаф, ингъе квез халкъдин къарар! Гъавурда гъатнани?

Управляющий. Зи аждагъанар! Виликди! Гъужумдиз! *(Санитардал тепилмиш жеда.)*

Санитар. Къулухъди! Эгер иниз са декъикъадилай Санитаррин са десте агакъайтІа, чир хъухъ, куь эхир жеда! Инихъ ая телефон!

Бандерша. Зенг ийиз тамир! Къена гадарна тур! *(Санитардал гъужумда.)*

Управляющий. Гъараймир, истеричка! Гиде идав телефон! Са гъил ахъая адан. Артухан лагълагъар авуртІа, къамуз са гуьлле чуькъведа за ви!

Санитарди зенгда.

Санитар. Алло! Пароль: «Тараз якІв яда, тамуз ван хъуй лагъана». Аферин, вун чкадал хъунай. Ибурук къалабулук акатнава. Эхъ, къадарсуз пехъи хъанва. Жув чкадал алаз хъухъ. Меслят хъайивал ая! Гъар къад декъикъадилай зи зенг гуьзлемиша. Эгер зи патай хабар тахъайтІа, чир хъухъ, къифер гъалиб хъанва. Геж тавуна дестеяр чпиз талукъ чкайриз ракъура, адресар ваз чизва... Ваъ, аз къиникъикай киче туш... Заз кичІезвайди ам я хъи, и цийи 91-жинсни чІуруди жез. Ахпа – куьтягъ, эхир... Ваъ, ваъ, вахт ракъурна виже къведач! Я чун, я гъабур! Сагърай, дуст Саид, гена вун зи гъавурда гъатзава! Эхъ, гъелелиг! *(Трубка эцигда.)*

Арачиди адан гъил кутІун хъийида.

Управляющиди къифер са патахъ тухвана кушкушда.

Управляющий *(яваидиз).* Гила чун дуьз къарада акІана... *(Санитардиз.)* Санитар, белки, чун са меслятдал къвен? Вун са мажибдал яшамиш жезвай кас я, нез хъвазвайдини талонрай къвезвай зегъримарар я, гъакІан автобусра аваз къекъвезвайди я, вири физвай поликлиникайризни физвайди я, аквазвайвал,

вахъ гъич жуван кІвални авайди туш. Гъаниз килигна чна ваз дуствилин са хатур ийин: чна къазанмишнавайдан са пайни къачуна, экъечІна квахъ инай.

Санитар. ПичІи алахъунар я!

Бандерша Санитардив мукъва жада.

Бандерша. Белки, ваз зун кІан ятІа? (*Кисда.*) Лагъ, регъуъ жемир. Ваз гъихътин дишегълияр бегенмиш я? Къакъанди, аскІанди, яцІуди, шуькІуьди... Лагъ. РикІиз кІаниди бахшда за ваз: хам жегъилди, я тахъайтІа вири крар чиз кІарарай акъатнавайди, я туш чи шегъердин мисс гуьзел багъишдани? Гъан, лагъ!

Санитар хуьреда. Управляюциди адан питав Ашна ракърда.

Ашна. Ваъ, ваъ, адаз зун кІанзавайди я. Буюр, зун гъазур я. Анжах ишара ая... Лагъ, лагъ абурухъай регъуъ жемир, чахъ сирер авайди туш. (*Вичинбуруз.*) Киш инай вири!.. ЭкъечІ вири! Лазим хъайитІа, за квез эверда!

Санитар. Герек туш!!! Заз садни кІан туш!

ЦІийиди. А-а-а... акІ ятІа, ваз ивиар экъична кІанзава ман!

Управляющий. Акъваз! Вун ахмакъ жемир! Заз яб це, Санитар. Халис инсан хъиз яшамиш жез кІанавачни ваз? Жуван машин, дача, пул-девлет, гуьрчег дишегълияр... Ингъе, чун хъиз!

Санитар. Ваъ, кІан туш! Куьн инсанар туш!

Управляющий. Бес чун вужар я?

Санитар. Гъамбардин кьифер! Зилияр! Месэла, вун лагъангІа дашбашчини тапархъан я! Жуван папанни аялрин иви хъвазва вуна. Им? Арачи! Гъамни инсан яни? Адан чка дустагъхана я! ЦІийиди? Ам цІийиди туш, ам хаин я. Зам тирла, ада вичин дуст маса гана гъадан чка къуна. Я тахъайтІа ибур вуна инсанрай гъисабзавани? Гаф авач ви гъилибан рушариз! Сад угъри, муькуьдини валарган...

Управляющий. Къиникъ!!! Ажал адаз!!!

Вири алтІуш хъана Санитар гатада.

Эхир.

1987-йис.

Шиират

Руслан КЪАФЛАНОВ

ЗАХЪ АМАЙДИ ДИДЕДИН ПАК ЧІАЛ Я СА...

(Цийи шиират)

СА СТИАЛ ЦЕ БУЛАХДАЙ

Хайи дагълар, куь патав мад къведа зун,
Экуь йифиз, вацран нурад акъурла.
Заз чида, эхъ, рик! Шадвиляй шеда зун,
Къад йисалай хтана куьн акурла.

Куь гуьтIуь тир жигъирриз за икрамда,
Зи уьмуьрдин са гъвечи гел-жигъир я.
Хвейиди я куьн за рикIин илгъамда,
Къад йис хъана къакъатна чун, тахсир я.

Куьн къази я зи куьри тир уьмуьрдин,
Рази жеда куьне гайи къарардал.
Зун тай хъана жегил жейран куьрпедин,
Къекъвез жеда куь жигъирра капарал.

РикIиз кIанда хъана закай къаравул,
Куь булахрин михъивилихъ гелкъведай,
Куь чарчаррив агуддачир къаравал,
Генг яйлахрал са чIиж хъана элкъведай.

Вацраайни заз дуст жедай йифериз,
Хуьдай чна лезги чилин секинвал.
Зани вацра, уьмуьрдикай суьгьбетиз,
Агуддачир куь синерив серинвал.

Чаз къуллугъиз жедай цава гьетерни,
Аквадачир мад гуьгьуьлар сефил яз.
Тик синелай лугьудай за бейтерни,
Рахадай мез зи намусдин кфил яз.

Заз акI жеда, куьн вилериз тахквар хьиз,
Живедин ранг зи цIвелериз янава.
Заз акI жеда, зи хиялар ахвар хьиз,
Йифди-югьди куь патавди ялзавай.

Магьрум хьанва зун чарчаррин ванцикай,
Вучиз гьамлу дердери зун гатазва?
Магьрум хьанва Алид суфра-къванцикай,
Вучиз анжах хиялрай куьн аквазва?

Зун етим туш, гьамарин чил хразвай,
Куь кьилеллай гьетер ава къужахда.
Куьн галачиз уьмуьрдин тагь къуразва,
Са стIал це куь миhi тир булахдай.

Хайи дагьлар, куь патав мад къведа зун,
Экуь йифиз, вацран нулар акьурла.
Заз чида, эхь, рикI шадвиляй шеда зун,
Кьад йисалай хтана куьн акурла.

ЦВЕЛИН ТАР

Зи цIвелин тар, куьз пашман я?
Дерт алани хилерал ви?
Шумуд инсан, вал гьейран яз,
Къвез ацукьна хиверел ви?

Йисарин дерт, инсанрин гьал,
На шумудра къезилнай.
Хилел алай чигед стIал
Къабулнай за къезилдай.

Ви сериндик къе шаирни,
Умудар гваз атанва.

Дувулрихь къван адан херни
Гьам-дердерив ацIанва.

АлакьдатIа, зи цIвелин тар,
Гьам зи рикIяй акьудиз?
Гьахьсузвални, тIурфанны, гар
Зи кьилелай алудиз?

Лагь, вучиз девирди бахт,
Лезги чилел гьаначтIа,
Уьтквем халкьдиз хьуьредай вахт,
Куьз Аллагьди ганачтIа?

Хиялрик ква зи цџвелин тар,
Къил гатазва вахтуни.
Гъарайдава кхъизвай цџар
Чи квахънавай бахтунин.

Куъч хъанватџа зи бахт-дурна
Маса уълкве жагъана.
Кис хъанватџа Лезги зурна,
Нагъв пџузаррал алкџана.

Физва йикъар, физва вахтар,
Гъай-гъарай яз Самурдин.
Физва накъвар-гурлу ятар,
Руъгъ гатаз чи абурдин.

Рикџе аваз Ватандин тџал,
Тур къадай гъил амачтџа?

Рази хъана и авай гъал,
Халкъ нуъквер яз аватџа?

Бес тушни чаз залан вахтар,
Тарашзавай Ватан чи?
Секин хъайла катда бахтар,
Кармаш ийиз Макан чи.

Рикџел хкваш бубадин кџвал,
Рикџел хкваш дидедин чџал,
А сузайрин эзмишна тџал,
Къарагъ, зи халкъ, цџай куз хура!

Къарагъ, зи халкъ, цџай куз хура,
Маса рехъ мад амач чяхъ.
Чи чил саддай, шаддай суфра,
Маса миллет галач чяхъ!

ЭХИРИМЖИ НЕФЕС

За манияр дарих чџавуз кхъизва,
Гъилиз татай бахтар акваз, пашман я.
Зи яд уъмуър яргъал рекъе къуразва,
Рукад къунвай девир акваз, такџан я.

Физва уъмуър жуваз жувни чир техъжез,
Къайи гару тухузвай са цџакул яз.
Маниярни кхъизва за шел къекъвез,
Умудрин тар пеш алатна, юхсул яз.

Ша, акъваза, яб це, сефил манидиз,
Белки кузвай рикџикай ваз хабар я.
Хажалатдин тџални янач ви бейнидиз,
Хъфена вун зал хъуърена, къаяр таз.

Шадвал авай рекъелай зун алатна,
Дерт алудиз жезмач вилин накъварвай.
Рикџи къудгазва гъиссерин тџал акатна,
Авач инсан зи гъалдикай хабардай.

Жуван тџални, гъам-хажалат за эхда,
Зи гъал акваз квез инсанар тџал тахъуй.
Жув кучуддай сур кикерив за къехда,
Куъ арада гъич садрани къал тахъуй.

Хур аџурна эхиримжи нефесдив,
Ялгъуз рикџияй сефил мани хълагъда.
Дарих тушиз, чан аџурна гъевесдив,
Къабулайтџа хайи чилик акахъда.

АКЪВАЗ, СЕКИН ХЪУХЪ...

Акъваз, секин хъухъ, девирдин лепе,
Тадияр гумир регъимлу рикиз.
Къурхуяр гумир, твамир зун кеве,
Алахъ мийир вун фу гузвай никиз.

Акъваз, секин хъухъ, девирдин лепе,
Са кеве гаф ава лугъудай рушаз,
Инсанрин бахт патал бурж ама хиве,
Амукъда тахъайтIа зун кеве гъил тIушаз.

Акъваз, секин хъухъ, девирдин лепе,
Къейи балугъ хъиз гадармир чилел.
Уъмуърдин тум кIани мез ава сиве,
Девирдин ким кIани рагъ ала кылел.

Акъваз, секин хъухъ, девирдин лепе,
Фикирар гзаф я, квахънава ахвар.
КукIварна къасухдай зи рикIин перде,
Тахъ-тахъ ацалтна катзава йикъар.

Акъваз, секин хъухъ, девирдин лепе,
Гъикъван гатада на рикIин дакIар.
Хасарат тахъуй зи чандин лемпе,
Девирдин лепейрик кхъизвай цIарар.

ШЕХЪДАЙДИ ЧИ ВИЛЕР ЧАХЪ

I

Къуьд алатна, гатфарин къуз,
ЭкъечIайла цуьквер вили,
Вучда, на лагъ, рекъе ялгъуз,
АмукъайтIа сирер вири?

РикIикай тIал хкат тийиз,
Авахъайла накъвар ири,
Вучда, на лагъ, за кай рикиз,
ЦрайтIа пак гъиссер вири?

Чанда залан тIал жедачни,
Артух хъайла дердер чIехи?

Вучда, на лагъ, шел къведачни,
Къайи хъайтIа рикIер чими?

Алахъай югъ агат тийиз,
Къвайила бул живер мекъи,
Вучда, на лагъ, алат тийиз,
Къати хъайтIа хирер вири?

Жедач хирер сагъар хъийиз,
Гъатдач гъиле дава-дарман,
Вучда, на лагъ, юкъуз-йифиз,
Гъатайла куз рикIе гъижран?

За лугъун квез, амукъда чун,
Щалди кайи кабаб хъыз.
Юхсул хъана амукъда чун,
Пехъре жакъвай кIараб хъыз.

Я кIвал жедач, я гадни чахъ,
Къилиз фидач тIалабни.
Шад югъ жедач, я гафни гъахъ,
Са куьмекдай савабни.

ТалакъайтIа и девирдин
Чин гуьзгуь хъиз туькIуьриз,
Хура даим пак уьмуьрдин,
Лампа экуь куькIуьриз.

ТалакъайтIа пак пIирерин,
Незуьр хурал эцигиз,

АкI хъайитIа, вучда куьне,
Мурадрикай рикIевай.
Дегиш ая тIварни куьне,
Чал бубайри эцигай.

АкI хъайитIа, сифте куьне,
Мефт акъуд зи къилевай:
Къачу хинжал жуван гъиле,
Мезни атIутI сивевай.

Шумуд сефер акваз чи гъал,
Зи гъил фенай мад рикIел.
Артух хъана намусдин тIал,
Аватнай зи нагъв чилел.

Ухшар жеда чун живедиз,
Чилин гъапал цIразвай,
Жува жуваз гъилеривди
Гъамарин чил хразвай.

Бахтсузвал им цIай яз къамир,
Гъазурнавай гунагъри.
Багъри чилин пай яз къамир,
Ракъурнавай Аллагъди.

2

Амукъда чун шад сирериз,
Дар дегълиздай килигиз.

Чарчаррин нур-чиг стIал хъиз,
ТалакъайтIа авахъиз,
Самур вацIук шад хиял хъиз
ТалакъайтIа акахъиз.

Тухуз хъайтIа Лезги рикIи,
Гъамарин пар илитIай,
Заз акI жеда миллет Лезги,
ЛакIаб хъиз чахъ гилигай.

Жигъидач мад чаз ширинвал
Шалбуздин тик тепейрай,
Гъатдач, валлагъ, чаз секинвал
Каспидин туьнт лепейрай.

3

Гъажи Давуд, Шарвилини,
Къарагъай чаз куьмек яз,
Чанар гайи чи садвилиз,
АмачтIа квез герек яз.

АкI хъайитIа, лугъун за квез,
Тергда чун чи амалри.
Амукъда чун рахаз техъжез,
Хайи лезги чIалални.

4

Жедач чавай феи вахтар,
Яшар къулухъ элкъуьриз.
РикIе авай экуь бахтар,
Чаз кIанивал туькIуьриз.

Чир тахъайтIа вуч ятIа тIал,
Халкъдин хура ргазвай.
Незни жедач мад фу гъалал,
Дидед гъили чразвай.

Чир хъухъ, лезги, гъа къе-пака,
Хуьз тахъайтIа чилни гъахъ,
Веледрин тIал къати хъана,
Шехъдайди чи вилер чахъ.

ЧАР ВА КЪЕЛЕМ

Шехьмир лацу чар-эха къелем,
Хиялрихъ зи вердиш хъухъ.
Къилиз фирай метлеб бегъем,
Чарни келем-таниш хъухъ.

Багъишламиш, эгер чарчел
Гъахъсуз гафар кхъейтІа.
Бес за дердер кхъин гъинал,
Вунни зун хъиз шехъайтІа?

Гафар къене туртІа жуван,
Низ хабар хъуй дердинкай?
Вири хиве къуртІа жуван,
Ахвар женни секиндай?

Къарсурда чан, акъатна гар,
Артух хъана накъварни,
Мадни чарчел аватда цІар,
Шел кІвахъзавай гафарни.

Сирлу я чаз алай аям,
Килигзавай атІугъна.

Алажзавай къелемдин хам,
Вичиз кІани буйругъна.

Къелемдин гъал мад пис жада,
Мез тахъайла лугъудай.
Чи дерт-хиял гъикІ кис жада,
Акъатзавай хурудай?

Мад вучда чар, эхна кІанда,
Гъахътин уьмуьр ганватІа.
Багъишламиш, тІал ви чанда
Зи къелемди тунватІа.

Са вахт къведа, лацу чарчел
Вилерин хъвер аватдай,
Сирлу аям хкиз рикІел,
Дарихвални алатдай.

Са вахт къведа, гъамар-къаяр
Чи хурувай къакъатдай,
КІелдай чарчел шадлу цІарар,
Къелемдикай хкатдай.

* * *

Хайи чил, бубайри тум цайи чил,
Ваз икрамиз гъар йисуз зун хуьквезва.
Хайи чил, дидедин накъвари кайи чил,
Вун галачиз руьгъдин чуьнгуьр ишезва.

Зун инсан я хайи чилин ял галай,
Гъамни чІугваз, хъверни ийиз алакъай.
Аял я зун, вичихъ чандин тІал авай,
Дертни бала, азардин тІвар талагъай.

Къадир тахъай кас ятІа зун эдебдин,
Хайи чилел хер гъанатІа рикІи зи,
Татуй сурал мукъва-къили, веледни,
Зи мейитни къабул турай чили зи.

ШУМУД ГЪАФТЕ

Шумуд гъафте ахвар кахъна вилерин,
Теменар гуз Сувун гуъзел цуъквериз.
Вилерив хуъз йифен нулар гъетерин,
Яб акалаиз чарчаррин хуш сесерихъ.

Секинзава зи рикІин тІал сесери,
Артухзава миxъивални гъиссерин.
Хъуърезва заз цавай нурлу гъетерни,
Къайгъу чІугваз ахвар квахъай вилерин.

Рази тир зун икІ гъамиша хъанайтІа,
Чарчаррин хуш сесери рикІ канайтІа.
Михъи гъиссер-манияр квез багъишдай,
Куъ суфрадал гъетерикай нехишдай.

Уъмуър фидай нур гъетерив рахаз куъ,
Гуъзел мани ширин мецел алаз куъ.
Лугъудай за, ачухна рикІ, я зун шад,
Ахвар квахъна амукърай зи вилер мад.

ТАХЪУЙ КАС СЕФИЛ

Вучиз, дуст, вун зи дагълара,
Дарих хъана къекъвезва?
И гуъзел тир чар булахрам,
Сефил хъана элкъвезва?

Абур вилиз такуртІа, дуст,
Сагъ жедач хирер.
Хъваз тахъхъана булахдай хупІ,
Къурада гъиссер.

И гъавадин миxъивили,
Чандиз тади гузвани?
Я булахрин къайвивили,
Шузарар ви кузвани?

Килиг вуна хкажна къил,
Дагъдин лацу живериз,
Икрам ая, ачухна вил,
Булахрин тик синериз.

А булахрин чешмедихъ зун
Дарих я, дуст, датІана.
А дагъларин синерихъ зун,
Къвезва йифер атІана.

Алатда ви дарихвал фад,
Шад жеда гуъгуъл.
Зи дагълара, лугъун квез мад,
Тахъуй кас сефил.

ЗИ МАНИЯР

Зи манияр рикІин къеняй акъатай,
Халкъдин дердер алакънатІа къезилиз?
Са югъ къванни цуъквед нехиш акатай,
Таъминвилел халкъдин вилик эцигиз?

Зи манияр – дувулар зи акьулдин,
Терс девирда куьне дуьз рехь кьунватIа?
ХкажнатIа таж чи кьилел абурдин,
РикI шехъзавай цIвелин тар хьиз тунватIа?

Зи манияр – руьгьдин миxьи авазар,
Гьар гафунай халкьдин уьмуьр аквазвай,
Дегишна хьиз гьамар кьазма хура дар,
Гьетер ятIа, халкьдиз нур гуз цавай?

Зи манияр – гуьгьуьлдив зи рахазвай,
Гьар пакамахь лезет бахша зи халкьдиз.
Шад билбил хьиз, хуш цуькверив кьугьвазвай,
Гьахь рикIериз, гьевес ширин хиял хьиз.

Амуькдайвал мани, рикI хьиз, герек яз,
Лай-лай хьана пак кьепIерив агат куьн.
Кьаних тирла халкьдиз хайи куьмек яз,
РикI секиниз са тепедлай авахь куьн.

ШИКИЛДИВ РАХУН

Зи хайи кIвал, ви гьар цла
Зи дидедин тIал ама.
Зи бубадин куьтягь тахьай,
Руьгьдин миxьи чIал ама.

Кье хтана кIвалева зун,
Гьа куьн ксай меселла.
Вучиз икьван кIејева зун,
РикI чукIулдин мецелла.

Заз шикилдай килигзава,
Хва гуьзетай вилер куь.
Секин хьана зав рахазва,
Руьгьдин миxьи гьиссер куь.

Кьуьн кьуьневаз ацукьнава,
Уьмуьр яз гуьзел.
Кье рикI санал агуднава,
Гьил алаз гьилел.

Рагь хьуьрезва куь шикилдай,
Таж кьуна кьилел.

Лагь, вучиз бес, рикI сефилдай,
Нагьв ала вилел?

Шумуд йис я и цлакай,
Куьрс хьана шикил.
Амачиз кас руг шткадай,
Авачиз са гьил.

Мекьизвани, гишин яни,
Хьанвани хенек.
Лугьузвач хьи якьин куьне,
Вуч ятIа герек.

Табий хьанва гьамариз зун,
Нагьв алаз вилел.
Фад куьч хьана цавариз куьн,
Зун туна чилел.

Амазма зун квахьна арха,
Цаваркай рахаз,
Жуван гьилив жуваз яргьан
Цацаркай храз...

* * *

Икъван гуъзел виляят чи Ватан яз,
Вучиз, лезги, вун яргъариз катнава?
Гъи уълкведин динни-намус масан яз,
Дагълар туна вун чуъллера гъатнава?

Гъи уълкведин атирди вун муѳуъгъна,
Хайи чилин ял бедендик кумачни?
Яргълал чуъллер хатадикай чуънуъхна,
Хайи чилин тІал хуруда кузмачни?

Гъиниз катна, бубайрин чил, сур туна?
Несилрин гълал къе нубатсуз хенек яз,
Дидейрин нагъв, Шарвилидин тур туна,
Чи дагълариз уъткъвем лекъер герек яз?

Суъргуъннани Ватандай вун вядесуз,
Дидеди нек, ваз чрай фу ганачни?
Муъгъуъббатдин цѳелхемни нур рикІе куз,
Лезги рушар вун гуъзетиз хъаначни?

Мус аватда ви авам рикІ ахварай?
Ийир-тийир квахъна рекъе амукъда.
Гъатдач гъиле бахтунин гъед яргъарай,
Живед пилте гъиссерал ви ацукъда.

Гъайиф чІугваз Ватандихъ рикІ куз жеда,
Къведа йикъар ви секинвал атІудай.
Жуван рикІиз на лянетар гуз жеда,
Вилик хкиз уъмуър яргъа акъудай.

ГъакІ гъавая фидач вахтар алатай,
Геж фикиррин есир хъана къурада.
Къайи жив хъиз вахтсуз чилел аватай,
Вилин нагъв яз яд чуъллера цІрада.

* * *

Шумуд йис я сад-садавай къакъатна,
Гъасретди куз хура авай рикІ гъвечІи.
Гъем-гъуъш хъана гъарма сад са гъаятда,
Гъайиф чІугваз уъмуърдихъ гъа икІ фейи.

Жуван бармак жуван виле гьатайла,
Яшарни чи дертлу зуя хьиз катайла,
Вахт атайла балайринни негда чун,
Сад Самурдал, сад Амурдал шехьда чун.

Гьеле ивид женг беденда амай къван,
Диде-буба сагь яз къе чахь галай къван,
Гьуьргьуьш тахьай цуьк яз беден амай къван,
Зарул хабар ахгакьдалди гьат рекье.

Ахквадайвал дидедин хьвер, бубад чин,
Тади ая, гьата рекье, хьухь кIвачин.
Гьалал-гьарам затIни рекье герек туш,
Я хьвер хуьдай, я чан хуьдай куьмек туш.

Хьвер багьишда дидеди ваз гьалал тир,
Рекьер туна айвандик вун хтайла.
Чи гьаятдай катдай яргъаз ажални,
Бубадин рикI чи шадвилив ацIайла.

Тади ая, яхь кIвачер на уьзенгра,
Диде рекьел, буба гьенел, гуьзетиз.
Цяяр тура на кIвачерин лезира,
Рехь вилика гужуналди гьуьжетиз.

Авач са сес. АгакьначтIа са телни?
Я хуькведай рекьера са гел авач.
МичIи йифер ацукьнава хуьрелни,
Зи хуруда куьтягь тежер шел ава.

Жуван бармак жуван виле гьатнава,
Яшарни чи дертлу зул хьиз катнава.
Вахт агакьна – балайри чун негъзава,
Зун Самурдал, вун Амурдал шехъзава.

* * *

ВацIун яд хьиз физва вири уьмуьр зи,
Гагь-гагь куьлуь стIалар таз къерехдал.
Кутазвач за адак стIун тахсирни,
Килигзава зун стIалриз темягьдал.

Абур вацIун стIалар туш алахьай,
Гьиссер я зи лезги рикIяй авахьай.

А гъиссерин гъар са стІал-тІал я са,
Къариблукда кхъей серин чІал я са.

А стІалрай аквазва зун-зи бахтни,
Диде ширин-хва гуъзетиз атанвай.
СтІал-стІал катна феи зи вахтни,
Ватандикай эрзиман пай атІанвай.

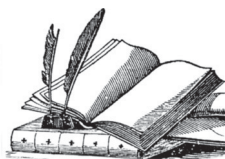
А стІалрай аквазва хуър, дере зи,
Хайи чилер, дагъдин гуьтГуь жигъйрар.
А стІалрай рахазва зав бине зи,
Бубад шикил, адан дерин фикирар.

А стІалрай аквазва заз зи ярни,
Йисаралди зун гуъзетиз хуъремай.
Ашкъидикай кхъей назик чарарни,
Адан вилер, рехъ гуъзетиз, накъвар кай.

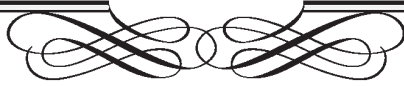
А стІалрай аквазва заз уьмуър зи,
Вахт амачир мурад рикІин тамамдай.
Ухшар хъанвай сим алачир чуьнгуърдиз,
Жуван девир ван алачиз давамдай.

Багъшламиш ая куьне-тІалаб я,
Захъ амайди дидедин пак чІал я са.
Къариблукда феи уьмуър-азаб я,
Ам уьмуър туш, дарман тахъай тІал я са.

Красноярск, 2017 йис.

Буба Гъажикъулиеван - 90 йис

Прозаик ва публицист Буба Гъажикъулиев 1932-йисуз Къурагъ райондин Къепиррин хуьре хана.

Къепир – им Къиблепатан Дагъустандин лап гувзел ва серес чкайрикай сана авай хуьр я. Къакъан дагъларин ценерив гваз, аранрин къилихъ галаз, къацу тамаринни чИурарин юкъва аваз, булахранни кIамарин серинвилини ва Къурагъ дередин къилин вацIун йигинвилини лепейрал алаз яргъи тарихрин сагъиб тир хуьруьн тIварцIихъ гъар гъихътин хъайитIани тарифдин эпитетар гилигиз жседа. Ам абуруз лайихлу я. Амма хуьрерин тIварар раиж ийизвайбур, абурун ад акъудзавайбур инсанар тирди фикирда къуртIа, Къепир гъакIни тафаватлу жезва. Вири вахтара гъакI тир. Ам алимринни гъакимрин, устIарринни устадрин, малимринни пешекаррин макан хъана, я, инишлагъ, мадни яз амукъда.

(1932 - 1987)

Инсанни тIебиат къакъудиз тежер алакъада авай и уьмуьрда къепирвийрихъ ва абурун къилихрихъ, чпин ерийрихъ хъиз, къетIен лишанар авайди къатIун четин туш. Заз, месэла, икI тирди Буба Гъажикъулиевахъ галаз таниш хъайи сифте йисуз чир хъана. Къепирар акуна, къепирвийрихъ галаз таниш ва вердиш хъана, сад-къедр Къелегъал хкаж хъана, устадар гзаф авай хуьре садан чIагъандин, муькуьдан тардин, пуд лагъайдан кларнетдин сесерихъ яб акална, яр-дуствал арадиз къез, садан-къеведан суфрадихъ ацукъиз-къарагъна, зун гъакI тирдахъ инанмиш хъана...

1972-йисуз за ДГУ-дин филологиядин факультетдин урус чIаланни литературадин ва лезги чIаланни литературадин отделенида, РДО-да, заочныйдаказ кIелни ийиз, Уружбайрин юкъван школада кIвалахзавай. За ругуд, ирид, муьжуьд лагъай классра чIалан ва литературадин тарсар гузвай. Гъатта 9-классда – гражданвилини оборонадин тарсарни. Зал тербиядин рекъай директордин заместителвилини везифаярни ихтибарнавай. Яни школада захъ хъсан гележег хъунин вири мумкинвилер авай. Амма зи фикир яратмишдай рекъел элячIун тир. За сифте вахтара чинеба, ахпа ярар-дустариз кIелни ийиз, шишарар кхъизвай. Абура райондин газетдин чинриз акъатни авунвай.

- Буба Гъажикъулиевахъ галаз идан вуч алакъа авай?- лугъун мумкин я заз.

Уьмуьр ахътин затI я хьи, ваз такур, вун тахъай дуьзенрайни дагъларай тухузвай рехъ, жигъир, шегъре хътин. Нубатдин къекъуьндикай вуч хкатдатIа чир тежер, чарасуз чIавуз куьмек гъи патахъай ва нелай агакъдатIа, лугъуз тежер.

Гъа вахтарилай зи мукъва дуст ва багъри, уьмуьрлук лезги чIалал акъатзавай республикадин газетда зегъмет чIугур Алаудин Гъамидов 1972-йисан майдин вацра зихалудин гада Бутаян мехъерик атанай. Абурун арадани халу-хтулвилер авайди заз чидай. И чIавуз Алаудинахъ галаз зи сир-сур хъанай. За адавай тIалабнай: эгер газетда, радиокомитетда, ктабрин чапханада чIалан пешекардин лазимвал хъайитIа, зи тIвар къунни рикIелай алудмир. А чIаван «Коммунист» газетдиз зи са шумуд макъала, гъвечIибур тиртIани, акъатнавай.

- Алуддач рикIелай!- гаф ганай ада.

Гъа и йисан йикъарикай сак юкъуз, зи рикIелай тefизвай ноябрдин 25-даз Алаудин Гъамидова Уружбадал совхоздин контордиз зенг ийизва ва зун агакъай гъалда телефондал агакъарун тIалабзава. Контордай зи къилив кас къевезва, зун катна физва. Алаудина заз хабар гузва:

- Чи къведан арада хъайи ихтилатрихъ нетижа жедай мумкинвал арадиз атанва, вун лап къе Махачкъаладиз рекъе гъат!

Лувар акатай зун гъа йикъан няниз Алаудин Гъамидован кIвализ агакъна.

- Лезги радиодин къилин редактор Буба Гъажикъулиеван диде рагъметдиз фенвай, - башламишна дустуни. - Къвед-пуд югъ тир чун дуьадал алаз. Буба Сийидагъмедовича чпиз лезги передачайрин корреспондент къабулиз кIанзава лагъайла, за ви тIвар къуна. Ада, кIанзавайбур са шумуд кас ава, алакъунар нихъ аватIа, гъам къабулда, атурай, лагъанва...

Пакамаз зун радиокомитетдиз фена. Старший редактор Абдул Насрулаева къабулна зун. Ам тади гъалда Буба Гъажикъулиевахъ галаз телефондай рахана. Заз ина пуд тапшуругъ гана. Аквадай гъалда, цIийи корреспондент къабулун патал малумарнавай конкурсдин шартIар гъахътинбур тир. Сад лагъай тапшуругъ - жуван хуьре, района, республикада къиле фейи вакъиадикай хабар кхъин. Къвед лагъайди - «Дагъправда» газетдиз Фазу Алиевадин тIварцIелай дагъви дишегълийрин, иллаки дидейрин къисметрикай акъатнавай макъаладин тематикадай ва тIвар-ван авай комбайнер Халимбекован хуьруьн майишатдин месэлайрикай, иллаки фан къадир хуьз алакъуникай макъаладин жигъетдай жуван веревирдер авай макъалаяр кхъин.

Са сятинилай артух хъыз ацукъна, за пуд темадайни жуван фикирар-макъалаяр кхъена. Ахпа чун абур кIелна лентиниз къачуз студиядиз фена. Жаваб пака жеда лагъана, зун хъфидайла, зи вилерай суал акурда хъыз, Абдул Насрулаева алава хъувуна:

- И шейэриз килигайла,- гъиле авай чарарни лент авай къвати къалурна ада,- чна вун къабулдай хътинди я. Пака къилин редакторни кIвалахал эхкъечIда.

Гъа икI лезги радиодин корреспондент жез кIанзавай са шумуд касдин арадай зун къабулдайвал хъана. Заз Буба Гъажикъулиев вични акуна.

-Жуван гъилелди арза кхъихъ ва Дагтелерадиокомитетдин председатель Гъамидов Мегъамед Халимбековичан кабинетдиз алад,- гъавурда тунай зун Буба Сийидагъмедовича.- Адахъ галаз зи ихтилат хъанва. Приказдиз ягъда вун. Кабинет гъа и пуд лагъай гъавада авайди я.

Зун ракIарал агакъдалди, ада хълагъна:

- Гада рекъе тур, Абдул. Секретаршади ахъай тавун мумкин я.

Икъван къайгъударвиливди жував эгечIнавай туькIвей костюм, галстук алай, дамах ва лавгъавал квачир, зав вичин хъив ва гъвечIи стхадив хъиз рахай буй-бухах ва абур авай и касди зун гъейранарнай.

Яратмишзавай ксарикай жувалай яшидиз чIехи мад са касди зун ихътин тагъсирдик кутунай. Амни Алирза Саидов хъанай.

Буба Гъажикъулиева и йисара вичин «Заз эвера» повесть кхъизвай, Москвадин «Современник» чапханада акъатун патал урус чIалал ктаб гъазурзавай. Ада, зи жегъилвилизни килиг тийиз, жувахъ галаз меслятар ийидайла, заз регъуьни жедай. Амма и кас пуд лагъай мертебадай сад лагъайдаз и ва я маса гафунин, предложенидин ва ибардин патлахъай зи фикир чириз мукъвал-мукъвал атуни зазни жуван карда инанмишвал гуз эгечIнай. Зи алакьунриз, жуван везифаяр тамамаруниз редакциядин къиле авай касди хъсан къимет гузвайди аннамишиз, зак мадни руьгъ акатзавай. Гъавиляй радиокомитетда кIвалах авур йисар зун патални, шаир яз, публицист яз, иллаки бегъерлубур хъанай.

Чна вад йисуз са редакцияда кIвалахнай. И йисара заз коллективдин садвал вуч ятIа чир хъанай, арада гъуьрмет авайла, инсанривай вири четинвилер алудиз алакьдайди заз вилералди акунай.

Ихътин са, куьлуь-шуьлуь яз аквадай хътин, кар зи рикIелай алатдач: Буба Гъажикъулиев редакциядин къиле авай йисара гъар са суварин виллик вири коллектив кIватI жедай: ички хъвадайбурни, тахъвадайбурни, итимарни, дишегълиярни – вири. Сада садаз мубаракар авуна, рикIиз хуш гафар лагъана чихкIидай. Къуллугъчийрин хайи йикъарни икI къаршиламишдай. Гъайиф хъи, ихътин адетар чав гумукъначир, Буба Гъажикъулиев маса къуллугъдал элячIнай. Культурадин министрдин заместителвиле тайинарнай ам.

- Им зи кIвалах хъанач,- лагъанай ада зазни шегъерда дуьшуьш хъайшла.

Давам гуз жезмай къван гагъда кIвалахна, адаз элкъвена радиокомитетдиз хквез кIан хъанай. Амма къуллугъ масадав гвай. Вуж пара

лайихлу я, лугъудай къанунарни авачирвиляй, Буба Гъажикъулиеван вил радиокомитедихъай атІана. Ада аялар патал журналрин редакцияда, писателрин Союзда къуллугъар тамамариз хъана. 1987-йисуз республикадин вад чІалал альманахрин чкадал «Литературадин Дагъустан» журналар акъуддай редакция тешикалай чІавуз ам адан къилин редакторвиле тестикъарнай.

Ахпа, гъа и йисан зулуз гъич садани гуьзлемии тийизвай мусибат яз атай са юкъуз ам вичин чагъинда авай, яратмишунрин гъуьндурдиз экъечІзавай уьмуьрдайни фенай...

Белки, лугъуда Буба Гъажикъулиев мукъувай чидайбуру, адаз гъа вичин къенивеликай, гъамиша къеџил тир ягъ-намусдин хъивеликай душманвал хкатнай жеди. ТахъайтІа, акъван вич вичихъ галаз туькІвена-диганвай касдин руьгъдихъ вуч хъун мумкин тир? Вуч хъанатІани, и кас вахтсуз уьмуьрдай фини ам чидайбурун рикІер къарсурнай.

Вич хайи ерийриз хас хъуьтуьл къилихрин, регъимлу рикІ авай кас яз Буба Гъажикъулиеван къелемдикай хкатай эсерарни михъи ишигълувилив, инсанринни тІебиатдин сад тир мергъаматлувилив аџанвайбур я.

Буба Гъажикъулиеван сифте макъалаяр ва очеркар гъеле алатай асирдин 50-йисара газетризни «Дуствал» альманахдиз акъатиз эгечІнай. 1963-йисуз адан «Вили вилер» тІвар алай гъикайирин ктаб акъатнай. Ахпа Дагъустандин ктабрин чапханада «Дустунин рикІ», «Лекърен рагъ», «Хайи чилел», «Эвера заз» ктабар акъуднай. Адан къве ктаб Москвадани Махачкъалада урус чІалал чапнай.

Дагъустандин госуниверситетдин филологиядин факультет, Высший партийный школа куьтягъна, Даградиокомитетда председателдин заместитель яз, лезги передачайрин редакциядин къилин редактор яз, Дагъустандин культурадин министрдин заместитель яз, 1980-йисалай џІийиз Дагъустандин чІаларал акъудиз эгечІай «Соколенок» журналрин жавабдар секретарь ва 1986-йисуз џІийиз тешикина акъатиз эгечІай «Литературадин Дагъустан» журналрин къилин редактор яз кІвалах авур, гъакъисагъ зегъметдай «Знак Почета» ордендиз, ДАССР-дин культурадин лайихлу работник лагъай тІварџиз лайихлу хъайи писателди вичелай гуьгъуьниз яргъалди амукъдай ирс, вич амачтІани, гъар са камуна рагъмет гъидай тІвар ва гъич рикІелай тефидай руьгъдин къамат туна.

Агъадихъ гузвай гъикаярайни квез автордин къилихдин къетІенвилерни аквада. КІела ва рикІел хкваиш хъсан инсан...

Абдуселим ИСМАИЛОВ.

Буба ГЪАЖИКЪУЛИЕВ

БУЛАХДАЛ

Датана рекъе-хула авай касдиз гзаф вакъиаяр, крар аквада, жуъреба-жуъре инсанрал гьалтда. Абурукай бязибур, тадиз къвана алатай марфадин кул хъиз, фад рикелай фида. Бязибур лагъайта, уьмуьрлух яз мефтледа амукьда.

... Фадлай балкандал акъах тавунвай зун, тадиз чкадал агакъна, чилел эвичунихъ тамарзлу хъанвай. Гена зи бахтуни гъана. Тикдин къилел акъатуник кваз, чахъ дергес гатазвай ван галукъна, ахпа а кардал машгъул тир кас вични акуна.

Инрин вири крар чизвай совхоздин сагъибди, сиви чуькъ тавуна, балкан гъанихъ элкьурна.

Вичелди къвезвай инсанар акур къуьзуь касди, гъилевай кваллах акъвазарна, къил хкажна, вичиз гайи салам къабулна. Жив хътин лацу чуру квай, рикиз чими къуьзека гъилин ишарадалди вичин патав чка къалурна.

Вердиш тушир пурара шанквал хъанвай заз гъасятда эвичиз кан хъана. Амма галай юлдашди явашдиз зи къвала къуьнт эцяна, сятдиз вил яна. Зунни вахтуниз килигна. Къве акърабни «12»-даз мукъва жезвай. Им совхоздин сагъибди къвед лагъай бригада авай яйлахда тешкилзавай кабабар агакъзава лагъай чвал тир (вахтунилай алатайла, абурухъ дад амукьдачир). Къуьзека булахдин къерехдал алай чурал эцигнавай нисини фу акурла, гишин хъанвай зи иштягъ мадни ачух хъана.

Пурари янавай заз къуьзек алай булах, адан вилик квай нисини фу вири няметрилай багъаз аквазвай. Мадни заз, адан дергес къачуна, са маргъв тухвана, гъил-квач ачухиз канзавай.

Амма бейхабар къуьзека тек къве келимадалди агъвалат заз кани патахъ элкьурна.

– Заз квок гада кваз аквазва, хтулар...

– Эхъ, Саид буба. Квалахар гзаф ава. Чун нисинихъ къвед лагъай бригададиз агакъун лазим я.

– Я хва, вун рагъметлу Къурбанан гада, и чи совхоздин чехиди тушни?

– Эхъ, Саид буба,– лагъана директорди зазни са вил яна. – И кас чи квалахриз килигиз атанвай мухбир ва мугъман я.

– Лап хъсан я... Анжах, хтул, а вуна лугъузвай къвед лагъай бригада ава гъа!.. Я хтул, гъа бригадани ваз табий яни?

Къуьзекан айгъамдин гъавурда акъур директордин чинив яр къекъифна. Чун сиви чуькъ-куьт тахвуна, балканрилай эвична.

– Абурун сиверай ракбарни акъуда, хтулар, – эмирна къузека.

За адавай мукъув гвай дергес къадай ихтияр гун тІалабна.

– Буюр, хтул, буюр! – жаваб гана ада. – Гъиле къадай ихтияр тахъайла, ам акъуд вучизнавайди я къван? Буюр, къачу! Ачухра жуван къуьнер. Къала, къала са тІимил куьнуь гвя хъийин. Ма, гила кар аку!

Гъарда са маргъв къилиз акъудна, чун булахдив ахгатна. Гила къуьзек чаз маса вилерай килигзавай. Адан сесиник булахдин шир-ширдиз ухшар авай юмшагъвал, сересвал акатнавай. Ада, зунни чара касдай такъуна, вичин хуьруьнвидихъ галаз дерди-гъал ийизвай...

– Заз, хтул, ви буба хъсандиз чидай, вазни малум я: ам инкъилабчи хъана, ада кулакрихъ галаз женг тухвана, ада спалкумрал, райкумрал агакъна чІехи къуллугъар авуна, яшар гзаф хъанвайтІани, Ватандин дяведиз фена, командир хъана. Зун адан гъилик хъана. Инани за адан гъилик гзаф кІвалахна. Амма садрани ада заз икІ, вуна хъиз, балкІандилай салам ганачир.

– Багъишламиша, Саид буба, – директордин чин мад яру хъана.

Амма къузека сабурулувилелди вичин гаф давамарзавай.

– И булах аквазвани ваз? Адан яд даим ми хъи я. КІандатІа зун хътин къуьзек атурай, кІандатІа вун хътин чІехи сагъиб. Булахди вичин дад, вичин тегъер гъич са кІусни дегишардач.

– Гъахъ я, Саид буба.

– ЯтІа, жувни гъакІ хъухъ, хва... Де гила куь рехъ давамара.

– Чак тади кумач.

– Тади хъана кІанда, хва. Вахт гатунди я. Гатуз гъазурай къванни хъуьтІуьз бакара къведа, лугъузва мисалда... Зун и суваз вучиз хкаж хъанва? Зун квехъ муьгътеж я? Захъ асланар хътин рухваяр, хтулар ава. Абуру атІа тахтада векъ язава. За ина дергесар гатазва, сад-къве маргъвни аладарзава. Иниз экъечІ тавур йис, и булахдин дад такур йис завай уьмуьрдикай гъисабиз жедач. Вири жемят авай чкада хъайила, виридан кардик пай-чІук кутазвайла, заз, зун яшамиш жезвайди аквада.

Са геренда къуьзек кисна. Гила булахдин ван ачухдиз къвезвай. Заз акІ тир хъи, ада вичин шир-ширдалди Саид бубадин суьгъбет давамарзава.

Эхъ, рагъул тежер булахди вичин ми хъи суьгъбет датІана давамарзава. А ван датІана зи япара, зи бейнида ава...

ХУЬРУЬНВИЯР

Аскервиле къуллугъзавай Демира цІийи йисан вилик хзандиз чар кхъин къетІна. Дидедиз, бубадиз, вахариз, стхайриз, ярариз-дустариз ЦІийи йисан сувар мубаракайдалай гуьгъуьниз, ада вичин къуллугъдикай кхъиз башламишна.

– Зун чи хуьруьнви, залай са йисан вилик цІуд лагъай класс куьтягъай Аличубанан отделениеда ава. Гзаф ислягъди я лугъуз хуьре вирибуру

«Чубарук» лугъудай адав ина гавайди маса гъайбатар я. Хцидаказ буйругъ гуз, вичин гафунал гаф эцигиз тан тийиз – са къямат я. Гзаф дирибаш хъанва. Закайни, хуьруьнви я лагъана, вил кягъзавач. Вири отделениедин вилик «Рядовой Айдемиров, кьил хкажа! Чул туькӀуьра! Яракъ дуьз яхъ!» лугъуз буйругъар гуда.

Буйругъ буйругъ я, ам гъич са рахунни-луькӀуьнни алачиз кьилиз акъудна кӀанзавайди я. ТахъайтӀа, гъасятда нубатдилаь алава наряд гана, полар чуьхуьз тада. Мад вучда, армиядин низам гъахътинди я. Гъавилаь ина бязи виликан темпелрикайни гъиллебазвал авун гъасятда квахъзава.

Накъ мад «Рядовой Айдемиров, вуна жуван противогаз вичин чкадал куьз эцигнавач» лугъуз Аличубан зал гъавалат хъана. Вучда, ам чкадал эцигуниз зун мажбур хъана...

Дах, за вавай минетзава: а Аличубанан буба хуьре ви бригадада, ви гъилик квайди я. Ина гадади заз къалурзавай зурарай вунани адан дахдиз тади це. Эгер жез хъайитӀа, вацӀай кӀулалди къванер акъудиз тур. ГъакӀ хъайила; белки адан гададин кьили ван ийин ва мад ам «чубарукдиз» элкъвен хъийин. ТахъайтӀа, ада югъ атана «рядовой Айдемиров!» лугъуз, зи зегъле тухузва...

... Бирдан Демиран къуьнел гъил эцигна, адахъ галаз дидед чӀалал рахана, Аличубан патав ацукъна. Вичин хуьруьнвидиз ЦӀийи йис мубарак авурдалай гуьгъуьниз, командирди лагъана.

– Ацукъ, ацукъ, кӀвачел акъвазмир, – сержант хушвилелди хуьруьнвидин чиниз килигна. – Заз вахъ галаз ийидай са меслят ава.

– Меслят? Захъ галаз?..

– Хуьруьнви амаз, бес за нихъ галаз меслят ийида? – лагъана Аличубана.

– Юлдаш сержант, ягъанат галачиз, рахайтӀа жедачни? – Демиран сесиник ажугъ акатна.

– Зиди рикӀивай я. Взводдин командирди заз къе йифиз кьиле тухудай ученийрин четинвилерикай ачухдиз суьгъбетна. Чун йифиз вацӀалай элячӀун лазим я. Амни чи дагъларин хътин гзаф зарб квай, ажугълу вацӀ я; гъакӀ хъайила вуна, кӀеве гъатай юлдашар хъайитӀа, абуруз куьмек гана кӀанда. Вун къуватлу, дирибаш кас я. Гъелбетда, завай и гаф талгъанайтӀани, жедай. За лугъун тавуртӀани, вуна и кар ийидайди, заз чизва. Ам чи гъар садан намусдин кӀвалах я, аскервилин къанун я. Амма какатайвал кьилихъди вацӀуз вегъенани виже къведач. Игътиятлу хъана кӀанда. Килиг, Демир, зун вахъ, гъа жувахъ хъиз инанмиш я... Де гила жуван чар давамар хъия. Зи патайни саламар лагъ... Гъелелиг!

– Гъелелиг! – жаваб гана Демира фикирлу яз. Ам шад хъана, са гъихътин ятӀани хиялри тухвана. Ада вичи вичик веревирдна:

Гъич идай зи кьил акъатзавач. Гагъ хуьруьнви тир чӀал, рикӀелай алатна, виридаз хъиз туьнбуьгъар ийида, буйругъар гуда, алава нарядар илитӀа. Гагъ атана, багърида хъиз, къуьнел гъил эцигна милайимвилелди

хуш мецелди рахада, дерди-гьал ийида. Къариба крар жеда и аскервиле...
Килиг садра, ада зал гьикъван ихтибарвал ийизватла. Халис командир я.
Аквадай гьаларай, жувни гьахьтин халис солдат хъана кIанда...

И чар хуьруьз рахкурна виже къведач. Масад кхъена кIанда...

СА РИКI

Фадлай шегьерэгъли хъанватIани, заз хайи хуьрел, ана яшамиш жезвай гьамиша майишатдин, кIвалин къайгъуйрик квай инсанрал, кьил чIугун тавуна къарай къведач. Санал чIехи хъайи ярар-дустарихъ галаз дагълариз экъечIна, къве маргъв векъ ягъайла, цIийиз кутазвай багъда, ва я тама са къелем акIурайла, бедендиз цIийи къуватар хуькведа, рикIик шадвал акатда.

Заз иллаки Къурбанмегъамедахъ галаз чуьллериз экъечIун хуш къведа. Къуд вил авай хьтин адаз гьакIан са гъвечIи къакъун кIапIалдикайни жегъин тийидай жуьре ничхирар, цуьквер, векьер-къалар авач. Гзаф вахтара ам синериз, кIунтIариз вичин вири хзанни галаз экъечIда. Веледрихъ галаз гьар сеферда, вичин гъуьл хьтин, къарайсуз Каинатни кIвачин жеда. Вири къайгъуяр рикIелай алатна, векьер-къаларив рахаз, къугъвазвай абур акурла, зи рикIел гьамиша жегъил вахтар хуькведа.

... Лугъунриз килигна, гуьрчегвилел гьалтайла а чIавариз чи хуьре Каинатав къведай руш авачир. Гъавилай, сада-садаз чуькъ тийиз, агакънавай гзаф гадайри адак умуд кутунвай. Гьелелиг кIанивилерикай бегъем хабар тахъанвай завай, ам акъван квелди сейли хъанватIа, кьил акъудиз жезвачир. Заз иллаки адан, эркекдин хьтин яцIу, ванцикай хуш къведачир.

Ахпа за чи кIвалерихъ галаз цал-цлавай, залай къвед-пуд сан чIехи тир Къурбанмегъамедни адал ашукъ хъанвайди къатIана. Эвелдай гьилевиле авачир, юкъван ученик тир адакай эхирдай отличник, школадин дамах, виридалайни зарбдиз чукурдай спортсмен хъана. Ахпа ада муаллимвилини курсарни куьтягъна...

ЯтIани а чIавуз адаз вичин адахлу къисмет хъаначир. Жегъилрин арадавай мугъуьббатдикай хабар авайтIани, диде-бубади Каинат еке пулар гваз Бакудай хтай Тарланаз гъуьлуьз ганай. – Гьар жуьре устIарвилер квай ада гила хуьрени хъсандиз къазанмишзавай. – Гьар нянихъ ам, шегьердин къайдада дамах-чахлах авуна, спел яна, куьчейриз экъечIдай. Гагъ-гагъ адахъ галаз туьквенрин вилик къван Каинатни къведай. Ам акунмазди, Къурбанмегъамед тадиз кIвализ хъфидай...

СатIимил варундилай Ватандин ЧIехи дяве башламиш хъана. Хуьревай вири жегъилрихъ галаз Къурбанмегъамедни, Тарланни фронтдиз рекъе гьатна. Къасухдай хьиз абур къведни гьа са частуниз, са батальондиз ва гьатта са отделениедиз акъатна.

Абур разведкадизни санал фенай. Адаз, кIвачел акъалтай Тарлан автоматдин очереди гьикI ярхарнайтIа, вичин вилералди акунай.

Гъуъл телеф хьунин гъакъиндай тел фадлай ахгакънавайтІани, Каинат хер хъана хуъруъз хтай Къурбанмегъамеданбурун кІвализ атанай. Ина ада мад цІийи кълелай вичин гъуълуъхъ шел-хвални хъуваунай. Адахъ галаз санал Къурбанмегъамедан дидедини гъам-хажалат чІугунай. Гъа са вахтунда и дишегълийри ва Къурбанмегъамедани чпин пудан рикІяй-рикІиз рехъ авайди гъисснай.

Хуърера адет туштІани, дидеди хциз Каинат рекъе хутадай ихтиярни ганай...

Гъа инлай абурун араяр чими жез башламишна. Муаллимвиле кІвалахзавай ада клубдаллай Каинатазни куъмекар гузвай. Абурун рафтарвал акур вирибуру мукъвара мехъерар жеда лугъуз фикирарзавай. Амма йикъар-варцар гъикъван алатайтІани, мехъерар хъана куътягъ жезвачир. Себеб вуч ятІа, садавайни къл акъудиз жезвачир.

Анжах са кар виридаз малум тир. Я Къурбанмегъамед, я Каинат гъакІ, хъайивал хъурай лугъуз, уъмуър тухуз кІанзавайбурукай тушир. Абур къведни, пата вил авачир, михъи рикІер авай инсанар тир. Эхир хъи, абурун арада вуч жезватІа, чавай сакІани къл акъудиз жезвачир. За лагъайтІа, зун абурун алакъайрик къаришмиш жедайвеликай, абурун векил хъуникай гъич фикирни ийизвачир. Амма уъмуърда тежедай кар авач...

ГъикІ ятІани садра нянрихъ, тамаша гъазурун патал, тарсарилай гуъгъуъниз зун школада акъвазнавайла, Каинат атана акъатна.

– Ваз вуч аватІа чидани? – лагъана ада. – Заз са кар тІалабиз кІанзава.

– Вуч кар? – мягътел хъана зун.

– За вавай Къурбанахъ галаз рхун тІалабзава. (Ада гила Къурбанмегъамедан тІвар куъруъ авуна лугъузвай). Вуна адавай зун тухуз кІанзавани, авачни чира. ТахъайтІа ваз аквазва хъи... Чи араяр вири туъкІвенва... Амма вучиз ятІани ада мехъерин месэла куътягъзавач. ТахъайтІа зун хендеда хъанвай бригадир Селимаз вичиз тухуз кІанзава. Гълбетда, амни пис инсан туш, амма ваз чизва хъи, зи рикІе авайди тек са Къурбан. я... Гъикъван лагъайтІани, вахтар физва. Зунни хзандин иеси хъун лазим я. Ахпа гъикІ жедатІа чидач, амма исятда Селима заз гзаф тавазвилер ийизва. Ада заз икІ лагъана: «Каинат, заз куъ кІанивеликай хабар ава. Ам чи миресни я. Заз ам кІусни такІан туш. Я пехилвални авач. Анжах бажагъат ада вахъ галаз хзан туъкІуърда. ГъинвачтІани адахъ масанра вил квай кас ава. Офицерни хъайила, ваз ам анра тек акъвазай хъиз яни?... ГъакІ хъайила жува, фикир авуна, жаваб хце. Са кар чир хъухъ – захъ галазни ви уъмуър пис жедач. За зи рагъметлу сусан кефини садрани тахайди, вири хуъруъз чида».

Ингъе Селима заз гъа икІ лагъана. Зун адахъ галаз рази я. Дугъриданни ам пис итим туш. Эгер Къурбана икІ-акІ лугъуз багънаяр акъудиз хъайитІа, вуна заз хълагъ. АкІ яз хъайитІа, зун жуван къисметдин иеси хъана, Селимаз фида.

Каината икI сир ачухуни зун бегъем серсерна. Завай, ада и гафар вичи вичиз лугъузвачтIа, вучиз ам арачяр жагъуриз алахънаватIа, сакIани кьил акъудиз жезвачир. За адас, чин такъуна, лугъунни авуна.

– Ваъ, гъич ваъ, – лагъана Каината, – вичин гъетер хътин ишигълу вилер зи чина атIумна, – лап дуьнья барбатI хъайитIани, завай адас лугъуз жедач. АкI хъайитIа, адас за минетзавайди хъиз жеда. Адалайни гъейри, эгер зи сивяй Селиман тIвар ван хъайитIа, адас гъадакни зи вил квай хъиз жеда. Амма за мад сеферда лугъузва хьи, Къурбан заз зи чандилайни гзаф кIанда. Амма, са заз кIан хъуналди, вири туькIуъзвач эхир... ГъакI хъайила ингъе зун ви патав атана. Вуна ихътин четин декъикъада заз куьмек авун лазим я. Ваз хуьре вирида гъуьрмет ийизва. Вавай адахъ галазни ачухдиз рахаз жеда. Амма за вавай а кар гзаф тIалабззва: вуна зав, гъич са гафни хкуд тавуна, лап хъайи-хъайивал адан жаваб агакър хъия. Мадни за вавай, закай бейкеф тахъун, тIалабзава...

– ГъикI хъайитIани, вун рахайдалай гуьгъуьниз, са патахъ жеда. ТахъайтIа зун чкIулдик квай хъб хъиз ава.

ИкI лагъана Каинат хъфена. Зун рекъе гъатна. Фидай рехъди за адакай фикирарзавай. Адан уьмуьрдин рехъ рикIел хкизвай. Диде-бубади Селим, гъеле аскервилиз фидалди, эвленишнай.

Селим дяведилай гуьгъуьнизни къве йисуз къван госпиталра амуькнай. Ам хуькведалди адан свас стIалжемдилай кечмиш хъанай. Адахъ яс къун яз, ам са йис къван мад паб авачиз акъвазна.

Зун анжах са кардал тажуб тир. Хуьре хендедаяр гзаф авай. Амма Селимаз анжах Каинат вахчуз кIанзавай. Дяведилай гуьгъуьниз хуьре эркекар тIимил хъанвай, гъавилай Селимаз рушарини «ваъ» лугъудачир. Амма вучиз ятIани арада вичин мирес Къурбанмегъамедни авай чIал чизвайтIани, Селима Каинаталай вилер алудзавачир.

Низ чида, Етим Эмина лагъайвал, гъардаз вичин кар вичиз хъсан чида. КIанибурун сирерай нивай кьил акъудиз жеда?

Эхирни за, Къурбанмегъамед жагъурна, адан вилик ачухдиз суал эцигна.

– Дуьз лагъ, ваз Каинат вахчуз кIанзавани, авачни?

Сифте ам дикъетдалди зи чиниз килигна, ахпа вилер маса патахъ элкъуьрна ада хабар къуна:

– Вуна и кардикай чир хъана вучзава?

– А кар чир хъана кIанзавайди зун ваъ, Каинат я, – жаваб гана за.

– Ам гъикI лагъай чIал я? – мягътел хъана Къурбанмегъамед.– Ада вичи вун зи патав ракъурнани?

– Эхъ. Зани адас жува хабар яхъ лагъанай, амма ада вичивай жедач, регъуь я, лагъана жаваб гана. Адас, ви фикир, ви къаст вуч ятIа, чир хъана кIанзава. ТахъайтIа Селимазни ам кIанзава. Ваз чизва хьи, амни пис кас туш. Адахъ гадазни уьмуьр тухуз жеда.

– Валлагъ, я къадаш, вуна лугъузвай гафар вири дуьзбур я, – рази

хъана Къурбанмегъамед, – амма завай исятда мехъерар ийиз жезвач. Вучиз лагъайтIа, заз кIел хъийиз кIанзава. Гъана свас кIвале эцигна, жув екъечIна фин, заз гъич кутугнавай кар яз аквазвач.

– Вахъ хъиз, гъахътин къастар чахъни ава. Чазни высший образование къачуз кIанзава. Амма уьмуър, бахт тек са образованиедалди туькIуъзвач эхир...

– Уьмуърда гъардахъ вичин рехъ авайди я, – жаваб гана Къурбанмегъамеда. – Белки гъадаз гъакI хъсан аквазва жеди. Амма завай исятда ахътин къарар къабулиз жезвач... Эгер масадахъ галазни бахтлу хъунал инанмиш ятIа, фирай. Зи манийвал авач.

– Хъсан, – лагъана за мад. – Эгер исятда мехъерар ийиз жезвачтIа, вавай, институт куьтягъайла эвленмиш жеда лагъана, гаф гуз жедани?

– Са шумуд йисалай гъикI жедатIа лугъуз, зун фалчи яни къван? – хълагъна Къурбанмегъамеда.

«Я кас, рахуникай вучда, – фикирна за жува-жувак. ГъинавачтIани идан кIанивили лампа хкахънава».

– Бес за адаз вуч жаваб хугун? – хабар къуна за.

– Гъа Селимаз фирай. Мад за вуч лугъуда къван?

– Им ви эхиримжи гаф яни? – хабар хукъуна за генани.

– Эхъ, лап эхиримжиди...

ИкI лагъана, ам вичин рекъяй фена, зунни зи рекъяй.

Нянрихъ зи патав Каинат атана. Адаз, гъеле иниз къведалди, са ни ятIани къе зун Къурбанмегъамедахъ галаз рахайдакай хабар ганвай.

– Гъан; гъикI хъана? – хабар къуна ада завай.

За, гъич са гафни ахъай тавуна, вири хъайи-хъайивал лагъана.

Каината дериндай нефес акъадарна, амма вичи-вич квадарнач.

– АкI ятIа, мад вучда къван? – лагъана ада, – зун гъа Селимаз фида. Къурбана гъакI ийидай чIал зи рикIиз чизвай. Сифтедай ам захъ галаз гзаф милаим тир. Ахпа, аквар гъалда, адаз зун къана. Амма заз... Заз гъикъван кIандай! Завай лугъуз жезвач. Ам заз гилани кIанзава. За хиве къазва... Амма вуч ийида?... Де бесрай и рахунар... Ваз чухсагъул. Вуна заз, и кар чирун патал, куьмекна...

Къурбанмегъамеда вичин миресдин мехъерикни иштиракна. Гъатта къуьлерни авуна, дуьгуьрдик квай сусан гъиле, вирида хъиз, адет тир къадар пулни туна. Куьрелди, кIусни вичин рикI тIар хъанвайди къалурнач...

Амма кIелиз феи къвед-пуд вацралай адан чар атана. Ана авай какахъай фикиррикайни айгъамрай сакIани къил акъуд тежез за ам са шумудра кIелна. Лап и йифиз заз гъич бегъем ахварни атанач. Гъахъунин экзаменрал гзаф алахъна (ада абур вири лап хъсан къиметрив вахганай), адан къилиз эсер янаватIа лугъуз, зун хажалатдик акатна.

СакIани жаваб кхъиз тежезвай зав, арадай са гъафтени тефенмаз, почтальонди мад адан чар вахгана. Зун генани серсер хъана. Гила за

кьатГуз башламишайвал, сифте чар ада зун «гъазурун» патал кхьенвайди тир. Ги́ла, кьвед лагъай чарче ада... вичивай «Каинат галачиз я кЕлиз, я уьмуьр тухуз жедач» лагъана ачухдиз хиве къазвай ва, эгер чи арада са жизви кьванни дуствал аматIа, и кардин патахъай Каинатан гъуьлуьз лугъун тIалабзавай. «ГъикI рахадатIа, ваз чизва». – И гафарин кIаникай ада цIар чIугунвай.

«Вуч чизва? – Вуч чизва, ахмакь?» – рахана зун жув-жувак, хъел кваз адан чар шуьткъуьрна. – Ви гуьгъуьниз чукурдайла, вун катна... Ги́ла, кар-кардай фейила, батмиш жезвайда хъиз, валар, цацар къазва...

Сифтедай за адаз «Дели жемир, инсанвилелди жуван кЕлун кылиз акъуд!» лагъай кьетIен келимаяр авай чар кхьидайвал хъана. Ахпа зи рикIел гъаниз, патав фена ам гъавурдик кутун акъалтна. Амма генани фикир-фагъум хъувурла, заз, ам масакIа алакьриз хъунухъ мумкин туширди, якъин хъана. За хуьре чIуру гаф-чIал гъат тийидайвал, Селим гъавудик кутадай са рехъ-хвал жагъуриз башламишна.

Зун Каинатакай рахун тавунин себеб, адакай Къурбанмегъамеда вичи са чуькь-куьтIни тавун тир. За гъисабзавайвал, и месэла абурун чпин арада гъафи-сафи хъанвай. Амма, къасухдай хъиз, гъа йикъара клубдихъ галаз санал кЕлдайбурун конференция тухунин месэла гъаз атай Каинатак ахътин кьатГуз жери хътин къалабулухвал кваз аквазвачир. Селимаз фейи йикъалай ам сад лагъана дегиш хъанвай. Гуя адан беденда акъван чIавалди куькIуьннавай лампа гару яна, хкадарнавай.

Зи чкадал масада гъикI ийидайтIа, заз чидач. Амма завай, Къурбанмегъамедан чарче авай хабардикай, лугъун тавуна, акъвазиз хъанач.

Каинат, бейхабар токди ягъай тегьер, михъиз къарсана, чин сифте цал хъиз лацу хъана, ахпа бубудиз дуьнмиш хъана.. За икI фикирнавай: гъа гила-мад адан сивяй ажугълу гафар акъатда, я тахъайтIа ам, хъел кваз рак гелягъна, хъфида... Ваъ, ина масакIа хъана. Къве гъиливни рикI алай чка къуна, Каинат къуватеуздаказ дивандихъ агалтна.

– Я руш!.. Каинат! – кичIе хъана зазни, къецихъай хтай маса чи са муаллимдизни.– Вахъ вуч хъанва?.. Духтурдиз...

– Ваъ, – гила туракь ранг янавай пIузарар юзурна ада, – исятда ахлатда. Са стIал яд це...

Ачух хъхъай са герендилай ам ва адахъ галаз зунни баябанзавай школадин гъаятдиз экъечIна.

– Заз чизвай, – эвелдай хъиз, яваш сесиналди лагъана ада.

– Ада ваз кхьенвайни?

– Ваъ, гъакI зи рикIиз чизвай. Амма тамамвилелди а кар за, Селимаз фейидалай гуьгъуьниз, кьатIана...

– Куьн туькIвенвачни? – мягътел хъана зун. – Селим гъамиша вакай гуььрметдив рахаз жеда.

– Адакай зунни хана рахазвач. Селим кIвалин-къан къайгъудар кас я.

Адахъ галаз яшамиш хьун четин туш... Амма къвердавай адазни вичи гьалатI ахьагъайди чир жезва.

– Вуч гьалатI? – мягьтел жезва зун. – Касди квез къведазни лагъанай хьи...

– ЯтIани ам арада гьатна кIандачир...

Мегер адаз инсандихъ къве рикI тежерди чизвачирни?

«ЖЕНЖЕЛАР»

Виликдай хуьруьн къерехдив нацI акъатнавай вирер гвай. Гъавиляй а патаз «НацIар» лугъудай.

Гила аниз Демиран магъле лугъузва. Демира инал сифте яз бине кутуна. Цийи кIвалера Демираз адан уьмуьрдин юлдаш Муьгъуьббата вад хвани пуд руш багъишна.

Вахтар агакъайла, гадайри сусар гъана, рушар гъуьлериз фена. Сад-вад йисалай кIвал аялрин кIубан сесерив ацIана. Демир бубадиз хтулар гзаф кIандай ва, абурал, дамах авуналди, ада «Агъ, женжелар» – лугъуз жедай.

Уьмуьрда гьикъван дарвилерални татугайвилерал гьалтнайтIани, Демир бубадини Муьгъуьббата са сеферда хъайитIани сада-садаз цуькведилай залан гаф лагъаначир, я маса инсанриз абур хъсанвилелай гъейри писвал авуначир. Гъавиляй абур яргъал уьмуьр кечирмишна. Къисметди абур эхиримжи йикъалди сад-садавай къакъуднач. Абур къведни гъа са юкъуз, сад пакамахъ, муькуьдини нянихъ ацукъна рахазвай чкадал кечмиш хъана.

Демир бубани Муьгъуьббат кIвалай акъатайла: хзан, имир квахъай чIижер хъиз, гьарнихъ чкIана. Гъахъ лагъайтIа, инал чкIана, вични гьарнихъ чкIана лагъай гаф дуьз къвезвач. Вучиз лагъайтIа, Демир бубани Муьгъуьббат кечмиш хъайидалай гуьгъуьнизни стхайрин ва абурун сусарин арайра къайи гар гьатнач. Вад стхадини вад суса, къуватар санал кIватIна, сад хътин цийи къуд кIвалер эцигна. Бубадин кIвалер, адет тирвал, гъвечIи стхадиз амукъна.

Гъа икI «нацIарин» чкадал Демиран магъле пайда хъана. Гуьрчег уьмуьр кечирмишай Демир бубадилаини Муьгъуьббат бадедилай, ирс къачуна, гуьрметдалди яшамиш жезвай и магъледай гьар юкъуз чIехибур кIвалахал физ хуьквезвай, гъвечIибуру, Демир бубади лагъайвал, «женжелри», стхайрикай садан гъаятдиз кIватI хъана, шад къугъунардай ва гичинраваз къарасудлай къайи яд гъидай.

Бирдан дуьньядиз тIурфан акъатна.

РикI алай сусарни веледар туна, вад стхани Гитлер кукIвариз фена. Фена, амма хтанач...

Арадай са шумуд йис фейила, зун мад Демиран магъледиз акъатна. КIвалерив агакъдалди гъеле хейлин мензил амаз захъ аялрин сесер

галукъна. Ахпа заз абур чебни акуна. Абур вад авай ва вири гадаяр тир. Чпив гвай гъвечІи гичинар цив ацІурна, абур рахаз-рахаз булахдивай къакъатна.

Бирдан зи рикІик шад къалабулух акатна. Абурун къаншардиз экъечІна, за хабар къуна:

– Эй, куън нинбур я?

Гадаяр мягътелвилелди заз килигна. Ахпа саки вирида санлай жаваб гана:

– Чун Демировар я. Демиран магъледай я.

Ахпа мад са сеферда заз вил хъияна, гадаяр хъфена. Зи рикІел Демир бубадин гафар хтана ва, къарай хуъз тахъана, за абурун гуьгъуьниз гъарайна:

– Агъ, женжелар! Бахтлу хъурай ман куън!

Гадаяр мад акъваз хъана ва, мад мягътелвилелди заз кихлигна, абуру кІвалериз чукурна.

Са герендилай зун къарасудин къилел атана. Яд гъамга хъиз михъи тир. Анай вили цав аквазвай.

ЗУЛУН ПЕШЕР

Вири инсанрин уьмуьрдиз хъиз, зи уьмуьрдизни гъар йикъа, гъар йиса цІийи вакъиаяр, цІийи танишар, цІийи шадвилер ва гагъ-гагъ татугайвилерни гъизва. Абурукай бязибур гъасятда фикирдай акъатда, бязибуру уьмуьрлух яз мефтІеда гел тада.

Жував шадвал ва я пашманвал агатай гъар сеферда зи рикІел заз са шумуд йисуз тарс гайи учительница Фаина Керимовна хкведа, ам акунихъ тамарзлу жеда. Вуч кар ятІани Фаина Керимовнадиз зулун пешер цуькверилайни хуш тир, гъавилай чна школада кІелзавай вахтунда адаз пешерин цІиргъер багъишдай. Ингъе зун гилани зулун къезил пешерин кІунчІ гваз адан патав атанва.

– Фаина Керимовна!.. Ихтияр авани?..

– О-о-о, Махсуд! Ша кван садра, ша кван. ХтІуна пальто, ацукъа!

– Зулун пешер! Абур ви рикІел гилани аламани?

– Гъелбетда, алама.

– Тамаш садра гъихътинди хъанватІа – лап къавув агакъзава... Ахпа, гъал-агъвал гъикІ я? Мехъерар авунвани, тахъайтІа тек яни?

– Гъелелиг тек я.

– Вучиз?

– Гъа чишни... кІвалахдин гъиляй...

– ГъикІ кІвалахдин гъиляй? Мегер кІвалах вирида ийизвачни?

– Гъелбетда, ийизва. Амма кІвалах кІвалах ава эхир...

– Яхши – ваз ви кІвалах бегенмиш тушни?

– КІвалах бегенмиш я. Эгер куь рикІел алапатІа, за гъеле школада амаз инженер хъуникай фикирзавай.

– Зи рикЈел лап хъсандиз алама. Бес гила вуч хъана?
– Гилани хъанвай ахътин са кар авач, амма... За ваз ахпа лугъуда.
– Де хъсан я – жуваз хуш атайла, лагъ.
– Фаина Керимовна, эгер куь манийвал авачтІа, заз школадиз физ кІанзавай.

– Зун рази я. Исятда чун кьведни санал фида.

– Вун инжиклу жедачни?

– Мегер школадиз фена лагъана инжиклу жедани? Школа зи уьмуьр я...

Ингье зун, арадай са шумуд йис фейила, жува куьтягъай школадив агатзава. Гъи патахъ вил вегъейтІани, зи рикЈел аял вахтар хуьквезва. Ингье чун гъамиша марфадикай чуьнуьх жез хъайи чІехи хъархъу тар. Ингье пад са мус ятани цІайлапанди алугарнавай зурба къавах. Ам гилани кІвачел алама. Гилани ада уьмуьр давамарзава.

– Махсуд, ви рикЈел аламани, атІа къерехда хкаж хъанвай акадеяр куь классди кутурбур тир гъа!

– РикЈел алама, Фаина Керимовна, амма за абур икъван чІехи хъанва лагъана фикирнавачир.

– Бе-ес! ЧІехи хъанва. Квелей гуьгъуьниз абурухъ маса аялар гелкъвена, гилани гелкъвезва. Де ша кван, чун ви классдиз гъахъин. Ам ви рикЈел аламани?

– Гьелбетда, Фаина Керимовна, мегер класс рикЈелей алатинни?!

Коридордиз гъахъна, чун кьвед лагъай мертебадиз хкаж жезва. Вичи хиве къазвачтІани, зи рикЈ алай учительница Фаина Керимовна зайиф хъанва.

Адаз гуарарай экъечІун четин хъанва, ада четиндиз нефес къачузва, ада четиндиз камар вегъезва. За адаз куьмек гузва.

– Ша, чна са живи ял акъадарин. Чаз тадизвай кар авач хъи...

– Гьелбетда, Фаина Керимовна, гьелбетда,

– Яхши, Махсуд, ви рикЈел зун гъикІ хтана?

– Зи рикЈелей вун садрани алатайди туш.

– ЯтІани гилалди вун инрихъ акъатначир эхир.

– Чидач, валлагъ...

– ГъинвачтІани вун кІеве гъатнава.

– За ваз гъикІ лугъун?

– Де ша кван, классдиз гъахъин, за ял акъадарна.

Класс! Зи класс! Исятда ина баябан я. Ингье зун ацукъай парта. За кЈелдай чІавуз адан чин чІулавди тир, гила ам вили тав квай лацу ширеди кЈевнава. Явашдиз къулар хкажна, зун жуван партадихъ ацукъна.

– ГъикІ хъана, гъакъзамачни? ЧІехи хъайила, нуькІверин шарагризни мука дар жада. Абур лув гана гъар патахъ чикІида.

Инсанарни гъакІ я. Анжах ничхирри, гзаф ничхирри, чІехи хъайила, чпин мукар рикЈелей алудда. Амма инсанар акІ туш. Инсанар гзаф камаллу я: абур чеб хайи, чеб хъайи чкаяр рикЈел хуьда, ингье, вуна хъиз, анрал къл чІугвада.

Инал, и даКлардин вилик ша кван садра, Махсуд. Ви рикел аламани, са сеферда за вун, багъдин пипле пиплрус чугвадайла, къунай гъа?!

– Гьелбетда, рикел алама. Эгер гъа чавуз вуна вилик пад къуначиртга, закай къалиянчи жедай.

– А чавуз вун гзаф зайфди тир – ви жигерар сагъзавачир. Адалайни гъейри, вахъ буба амачир...

– Эхъ, буба Ватандин дяведа телеф хъана.

– Гъавиляй заз вакай гзаф фикир авай. Заз вакай хуьруьз-квализ, уьлкъведиз хийир гуз жедай сагълам чан авай инсан хкатна кланзавай.

– А чавуз, Фаина Керимовна, заз вакай гзаф хъел къведай. Къиметрал гьалтайла заз вун иллаки мискъи яз аквадай. Вуна чаз «къудалай» виниз къимет гъикI хъана ядай.

– Заз куьне дамах къачуз кичлезвай. Дамах къачур инсандикай халкъдиз тимил хийир жеда.

Зунни Фаина Керимовна классдин даКлардив акъвазнава. Зи учительницадин вилер, дагъдин булахар хъиз, михъи я. Абуру вахтуниз муьтубъгъ хъанвач. Абурай заз гъич садрани ян тагудай гъахълувал ва туьхуьн тийидай экв аквазва. Къени зи уьмуьр и экуьни ишигълаван ийизва, къени ам за жуван тербиячи яз гъисабзава.

Чехи хъайи нуькIрен шарагдиз муг дар жедайвал, зазни зи парта ва класс гъвечи хъанва. Абурув гекъигайла, за кIвалахзавай заводдиз гъуьл лугъуз жеда. Амма зи учительницадиз – Фаина Керимовнадиз вири чкайрилай класс гегъенш ва гуьрчег яз аквазва. Цуд, къад, гъатта къанни цуд йис идалай вилик хъиз, гилани ам гъар юкъуз вичин столдив, яргъи доскадив, мелдив агатзава. Цуд, къад, къадни цуд йис идалай вилик хъиз, исятдани ада, журнал ачухна, аялрихъ вичин михъи, нурлу вилер элкъуьрзава. Ам классдиз атуникай гъич садрани кияргъ туш, вучиз лагъайтIа ина сад-садан гуьгъуьналлаз гележегдин уьмуьрар ацукънава, абуру тетрадрин чинра перояр къекъуьрзава. Абурун фикирар гагъ алемдин бушлухризни чилин деринриз, гагъни океанрал физва.

Заз, абурун вилик экъечиНа, лугъуз кланзава: «Тамаш, шулугъармир, зи учительницади садрани куь хатур хадач, куьнени адан хатур хамир».

Эгер зи сивяй и гафар ван хъайитIа, аялар мягтелвилелди заз килигда. Абурув гекъигайла, зун гила чIехиди я, гъавиляй абуруз, йисар-варцар алатайла, жуван классдиз килигун, аял чIаван надинжвилер рикел хтун гъихътин кар ятIа, малум туш. Хата авач, гъар са кар хъиз, и карни абуруз гележегда чир жеда. Эхъ, гележегда абуруз вири чир жеда. Гьелелиг и классда зунни зи учительница ава. Чун сад-садан вилериз килигзава.

– Де гила лагъ кван, ви кIвалахда вуч четинвилер аватIа.

– Са пуд югъ идалай вилик зинни чи заводдин директордин арада къайи рахунар хъана.

– За яб гузва...

– Завай адаз лагълагъчи лугъун хъана.

– Вучиз?

– Вучиз лагъайтІа ам дугъриданни лагълагъчи я. Собранийрални совещанийрал цїийивилер ишлемишуник кутуникай сятралди рахада. Кардал гьалтайла, ахпа-пака, ахпа-пака лугъуз гежел вегьида. Эгер вячин гафунал гаф эцигай кас хъайитІа, ам адан геле кьекъвез башламишда ва эхирни вичин чина акъвазай кас кІвалахдилай алудда.

ГьакІ хъайила...

– ГьакІ хъайила ваз вуч ийиз кІанзава?

– Чидач. Арза кхъена, жув-жувалай экъечІдаТІа, лугъузва за.

– Махсуд, ваз вуч аватІа чидани, гьикъван ваз буй-бухах атанватІани, гьикъван кар чидай инженер хъайитІани, гьелелиг вун аялзама.

– Вучиз?

– Вучиз лагъайтІа вуна, аялди хъиз, фикирзава. Де лагъ кван: арза кхъена экъечІайла, вун вирида айибдачни? Вирида ваз ажуз кас лугъудачни? Вучиз директордихъай ваз кичІе жеда, къуй вахъай гьадаз кичІе хъурай, вучиз лагъайтІа гьахъ ви пата ава. РикІел хуьх: чи уьлкведа гьар са чкада, гьар са карда гьахъ винел акъатда. Амма гьахъ патал женг чІугуна кІанда.

– Гъавурда акъазва, амма завай адан чин аквадай чкада акъвазиз жедач.

Ваъ, Махсуд, вун заводдай экъечІдач. Вуна цїийивилер тадиз кардик кутун патал женг чІугвада. Заз вун чизма, ви тІебят зи рикІел алама.

– Хъсан я, Фаина Керимовна.

– ГьакІ я, Махсуд, садрани четинвилерихъай кичІе жемир. Дагълар гзаф къакъан я, амма уьткъем инсанрин велик абур са манийвални туш. Де гила хъша. За гьеле тетрадар ахтармишнавайди туш.

– Фаина Керимовна, вуна абуруз мукъвал-мукъвал «къведар» эцига, тахъайтІа абуру дамах къачуда.

– Ваз ягъайбур рикІел аламани?

– Алама, Фаина Керимовна, дидедиз хъел татурай лугъуз, за абур резинкадал чІуриз жедай.

– Агъ, луту! Аквазвани, вун гьихътин амалдар тиртІа!..

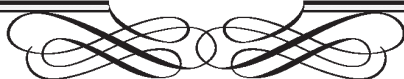
Рахаз-рахаз чун классдай экъечІна. Гурарай эхвичІдайла, зи учительницади лагъана:

– Виняйгъуз эвичІун регъят я, винелди хкаж хъун четин.

Эхъ, винелди хкаж хъун четин я. Пакадин югъни четинди жеда. За арза кхъидач. За жуван фикирар са рахунни алачиз кылиз акъудда.

Аллагъяр Абдулгъалимов - 80 йис

Аллагъяр
АБДУЛГЪАЛИМОВ

ЖЕГЪИЛВИЛИЗ ХАС Я ВИРИ ХЕСЕТАР

(Штирар)

КЪЕЛЕМДИН СУЗА

Дуъзмиш багъдин юкъни юкъвай
ЭкъечІзавай мегъуьн таз.
Тарар са-сад жезвай мукъва,
Танда адан авай наз...

– Вун гъинай я? ГъикІ акъатна?
Цаварилай аватна?
Рекъер-хуьлер ви алатна,
Куьмек кІанз чав агатна?!

– Эхъ, атана цаварилай,
Къаргъад сивяй аватна,
Уьмуьрлух зи накъварилай,
Багърийривай къакъатна.

Буба Шагъ тир чи тамарин,
Шагъдин ханум – дидени.
Хура къваздай Шагъ гарарин,
Къвалав гваз Шагъ бикени.

Са йикъан терс хъана гъава,
Чур хъана чи кефияр.
Мишеррин ван гъатна цава,
Экъич ийиз «ивияр».

Мишердин терс хци сарар,
Шагъдин тандал илисна.
Са къанлуда уна ярхар,
Вичин макъар экъисна.

Дидедални ихътин къаза
Гъанай тамун къачагъди.
Ирид цавуз фенай суза,
Агакънач кас панагъдив.

Хжудзава тухум-тара,
КІанчІаризни ягъиз цІай.
Садакайни амач чара,
Физва уьмуър хъана зай.

Хъанва къери тамун ери,
Гуя азар галукъна.
Куьн алтІушна къе зал вири,
Зун гьикІа сагъ амукъна?!

Яшар хъанвай пІинид тарци,
Акална яб явашдиз...
Кьилел атай Шагъдин хцин
Къарсурнай руьгъ савашди...

– Шумуд жуьре тарар багъда
АватІа, ваз аквазва.
Къе гъар садан кефи чагъда,
Са мецелай рахазва.

Хажалатмир къариблукда,
Ифин алаз дертлу яз.
Ракъиналди чи сагълугъдай
Хкаж хьухъ вун эрклу яз.

* * *

Эхь, заз кІанда гьахъни дуван.
Тебиатдал рагъ хьурай.
Тунвай тама йикъни шуван...
Агъдабанриз тагъ гурай...

Май, 2012-й

АМУКЪДА ЧИ РИКІЕРА

Эхь, зи дустар, куьн гьахъ я заз лугьунал...
Акунач заз дяведин гум, цІаярни.
Зун батІул туш геж дуйньядал атунал,
Эхдай зани гуьллейрин хар, къаярни.

Къекъвена зун дяве фейи чилерал,
Шагьидар тир къванерни кваз хер алай.
Тек тар амай Малахован синера,
Саф-саф хъана гуьллейри кай гел алай.

Ирид кІвал тир шегьерда сагъ амайди,
Зи вилериз акуна а къелеяр.
Сифте туш зун квез икрамиз атайди,
Таниш я заз Чулав гуььлуьн лепеяр...

...Зун гьвечи тир, амма гьисснай зи чанди,
Гьикъван зегьмет, азиятар хъанатІа...
Буба фенай сенгерар хуьз Ватандин,
Эхна чна, гьикъван гьамар къванатІа.

Яргъаз тефин, хуьруьн кимиз килига,
Гзафбуруз даях хъанва асадкай.
Чеб, жегьилар, душмандал лаш илигай,
Фикирлу я... гьил кутуна ченедкай.

Гьамишалугъ амукъда чи рикІера,
Ватан патал телеф хъайи бубаяр.
Абрун иви экъичай а чуьллерай,
Гьар гатфариз экъечІзава бубуяр...

9-Май, 1965-й.

КЪИСМЕТ ТАХЪАЙ СУВАР

Чи ватандал алайла гуж,
Фенай буба сенгерар хуыз.
Тергна душман, къузгъунрин луж,
Къенин йикъан сегьерар хуыз.

А къуд йисан имтигъанрай,
Эхна вири, акъатнай вун.
Акъудна гум серт душманрай,
Хуьруьв-кIвалив ахгатнай вун.

Ви яшар хъиз, фена йисар,
Уьмуьр давам жезвай, гьелбет,
Рухвайризни гъана сусар,
Элдин юкъва хъанай гьуьрмет.

Чун, ххулар, гагъ ви метел,
Гагъ вуна гьил къаз къекъурдай.
Ви махарихъ тир чун цигел,
Гагъ чи къилел кап элкъурдай.

Птул галаз зун ваз мугъман
Хъанай, буба, вун меселлай...
Эхъ, невейрал тир вун гьейран,
Назик гафар ви мецеллай...

Гуя вуна къакъудна къил,
Уьмуьрлух вун секин хъана.
Чехи килфет хана гуьгьуьл,
Хажалатар къалин хъана.

Ваз ахквадай хъанач къисмет,
Гъалибвилин Чехи сувар.
Къачуз хъанач вавай лезет,
Шадзавайла чилер, цавар.

Ви костюмдин алай хурал
Алтадна гьил зар гьетерал,
Атанва чун къе ви сурал,
Безетмишиз сур цуькверал.

Хабар яни, азиз буба,
Атайдакай ви руьгъдиз чун.
Вун секиндиз ксус, буба,
Вафалу я ви рекъиз чун.

Май, 2010-й.

ТЕК ПЕШ

Там хазина хъиз аквада,
Къацу махпур алайла.
Тебиат на кефи хада,
Зул сефердиз атайла.

Къвезмач ширин ашукърин сес,
«Женнетдин пипи» сугъул я.
Амач хъуьтуьл гатун нефес,
Тамал перде рагъул я.

Гуя къунва саралухди,
Пешерин гам чилеллай.
Хуьзва са тар аралухди,
Къугъваз тек пеш хилеллай.

Секин хъанвайбуруз а пеш,
Лал тегънейрин тегъне тир.
Тахтунава – туш ам пелеш –
Къуд пад яхун сегъне тир.

Уьмуьр патал чугъвазва женг,
Хуьзва на ирс тамарин.
Къведа гатфар, жедач ам ленг,
ЭхкечИда мад суварик.

– Аватдач зун, галтадиз хъуй,
Зулун къати гарари.
Къайи мецер алтадиз хъуй,
Серт аязрин турари.

Гуьгъуьнава тухум-тара,
Турарикай пешер жез.

Мад тамарал къацу суфра
Аватда, эхъ, жедач геж.

Гьелелиг за хуьда сенгер,
Часовой яз постунал.
Гуьзлемишда лазни сегьер,
Мягькем хьана къастунал...

Ноябрь, 1974-й.

ХИЯЛРИН СИЯГЪАТ

Фена йисар
Цаваллачир циф...
Авай юрфара
Авадарна киф.
Чулав гьакьикъаяр
Гуя мичИ йиф,
Чугвазва къе за
Вахтарин гьайиф.
Хьуьруьн, къугьунар,
Руьгьдин акунар,
Михьи риклерин,
Къизгьин гьиссерин.
Авай гурлу сел.
Таз алахьнавай
Чур тежедай гел.
Гьар сад тир цуьк,

Вахтуниз шерик,
Тахьай гьич гьарикI.
Гуьндурдиз къакьан,
Мурадар жаван,
Акьудиз къилиз,
Хкажиз Ватан,
Рекье авай чун.
А рехъ тир яргьал,
Таквазвай а къил...
Алатна вахтар,
Авахьна ятар,
Къацу жез тарар,
КъеЦил жез тIулар,
Ахкун тавуна
Сирерин дустар...

Сентябрь, 2008-й.

ЦИРГЪИНАВА ДУРНАЯР

Сугьул цавун атIуз бушлух,
Серт мезреяр тазвай къулухъ,
Лувар-йирфер, беден – луьткве,
Сефил туна хайи уьлкве,
Сагьрай лугьуз цIиргьинава
Дурнаяр.

ХьуьтIуьн пехьи аязривди,
Гьамлу-гьамлу авазривди,

Къиблепатахъ ийиз эвер,
Атгузва рехъ, гуя бигер,
Луж-луж хъана гуьгъуьнава
Дурнаяр.

Сергъятарни туна гегъенш,
Амукъна куьн хъана иглеш,
Кутунва къал къе цаварик,
Хъфизвай хъиз куьн суварик,
АкI аквазва цилинава
Дурнаяр.

Амачир хъиз дердер-гъамар,
КIватI хъууна куьне лабар...
Вили вирер шуьшедава,
Къайи чилер живедава,
Къуд пад лацу чилинава,
Дурнаяр...

КЪАРНИКЪУЗРИН СУВАР

Марфад стIал – къашарик,
Къарникъузри къил гуда.
Къилел къунвай тажари,
Къалхан хъана чил хуьда.

АлкIана лап чилелла,
Агъ, къакъатиз кичIе я!
Сад пагъливан кIвачелла,
Гуя гъилер эчIе я.

Яру тIехвар, лацу дун,
Булускадин тегъер я.
Чал бармакри тавар гун,
Белки, межлис, мехъер я.

Са хзан хъиз суфрадихъ...
ЭкъечIнава дамах гваз.
СтIал кIватIиз марфадин,
Къвазнава сад чанах гваз.

Мегъуьн тар хъиз, агъайна,
Белки, шагъ я, такабур.
Чѐхи везир алгъана,
Икрамзава хуьз сабур.

Лацу хъицикъ бармакдик,
Хурук лаш квай чубан хъиз,
Кланик перем михекдин,
Акъвазнава клубандиз.

Къарникъузрин сувар я:
Тамун яклар – няметар.
Ша, твах, дустар, са варз я,
Ая чилиз гъуьрметар...

* * *

Ингъе йифен цавун бушлух –
Алем я къакъан.
Эклянава цару ягълух,
Ийизвай гъейран.
Мичи йифен пурараваз
Къвезва-къвезва варз.
Гимишдин зар нураараваз,
Хупи хъуьрезва варз.
Зун алемдин язва са гъвел,
Хуьз чидай таъсиб.
Атанва зун тун патал гел,
Хъун патал сагъиб...

Сентябрь, 2002-й.

ЙИФЕН ЭТЮД

Цавун тагъдал гимиш вацлар,
Нур чуклуриз авахъзава.
Якьутри хъиз гузва царцлар,
Генг бушлухриз алахъзава.

Вили гам хъиз, нехишрив цав,
Къвахънавай хъиз алмасд клусар,
Яраб ятла дуьньядин тав?
Пагъ, гъетерал ала мурцар...

Октябрь, 2011-й.

* * *

Гару цифер твазва хура,
Гуя лужар къзарин.
Чимелар жез ара-ара,
Къазва кIвачер къарари.

На лугьуди я живед къай,
Савкъат ятIа Кефердин.
Им суза я. ХьуьтIуьн гъарай,
АтIузвай рехъ сефердин...

Ноябрь, 2006-й.

УМУДРИН ЗУЛ

«Къизилдин» зуд къекъвезава,
Рангар пайиз захадиз.
Эй, куьпчи зул, хьуьрезава?!
КIусни гузвач багъадиз?

Суьгьурчидин галукъна гъил,
Пеше аку – нехишар.
Рангар хана аквазва чил,
Къуд пад сефил уьруьшар.

Гъар вахтунихъ ава са наз,
Къиравди къаз сегъерар.
Хкажзава ашукъди саз,
Гурлу ийиз мехъерар.

Захъни ава умудрин зул –
Къуьдни гатфар, гад авай.
Гъар са касдин къени хьуй къул,
Уьмуьрни хьуй дад авай.

Сентябрь, 1996-й.

* * *

Заргарди хъиз, аязди гъил
Элкъуьрна цин лекъверал.
АкI аквазва зи лезги чил,
Гимишдин зар хьуькъверал.

Вуч гуъзел я гъар са безек,
Нехиш чӀугваз къиравди.
Лацу шал хъиз, сачах ипек,
Амач чка чӀулавриз...

Ноябрь, 2006-й.

ХУМАДИН ТІАЛ

Агъ, хума, вун вуч яман я,
РикӀеллачир вун мугъман я.
Ихътин тӀалдиз вуч дарман я,
Гъар са кӀвалин вун душман я.

Ала вичел са шумуд тӀвар:
Хума, зуъкем, гъакӀ тумавар.
Саилди хъиз, гатазва вар,
Гуя кӀвале ава сувар.

Агал жеда нерин кӀапар,
ЧӀакъракъ ийиз, рахаз япар,
Угъуъдини атӀуз ахвар,
Къецеллайдаз гуда хабар.

ЧӀагъанди хъиз, хуру ваниз,
Жалгъаярни тӀада михъиз,
Еремишна физ жеч рекъиз,
Тади гуда ви лап рикӀиз.

Пехъи кицӀ хъиз, алатдай туш,
Гатуналди галатдай туш.
Дустарни вав ахгатдай туш,
Гъатай кӀваляй ахкъатдай туш.

Иеси къей хумадин тӀал,
Ава къекъез вун кӀвалба-кӀвал.
Зингъар ийиз къуъзек, аял,
Гъуьлуъз фий вун гваз ви хиял...

8.12.2000-й.

ГЪАТНА КЪУЪД ЗУЛА

Цай хыйиз къула,
Гъатна къуъд зула.
Щур ийиз тула,
Гурарин кІане.

Нагъв къвез вилериз,
Хъухъ гуз гъилериз,
Къуъзуъ къужадин
Зурзазва чене.

Жив къугъваз гарал,
Хурмаяр тарал,
Къацу тир тІулал
Хъуърезмач сегъне.

Тарара верчер,
Пешерик ичер,
Рекъизва кІвачер,
Такъанва чилер.

Галукъна аяз,
Гумач дамах, наз,
Жакъ-жакъиз рахаз,
МуркІада хилер.

Гуя гваз ялав,
Къаз хъанач жилав,
Есирда чил, цав
Гъатнава битав.

Зиянар еке,
Хъана гъар жуъре:
Ван гъатна хуъре,
Тухудай зегъле.

Тебиатдин зур
Чиз, хъухъ куън гъазур,
Тийирвал къарсур,
Бегъеррин бине...

7-ноябрь, 2011-й.

ХЪУЪТІУЪКАЙ

*Цинин живер авай турба
Къве къилни гъуъргъуъд хъана хъи.
СтІал Сулейман*

Фадлай рекъе авай мугъман
Хтана чав агакъна.
Къвезва-къвезва лацу карван,
Белки, элди суракъна.

АкІ аквазва тебиат къе,
Лацу асфальт цайи хъиз.
Низ хъанатІа азият къе,
Дабанриз тагъ гайи хъиз.

Ахъа хъана хъуътІуън турба,
Къуд патал къе лаз ала.

Алем ава регъв хъиз зурба,
Гъавадал вуч цаз ала.

Рагъул хъанвай цавун бушлух,
Къунва сугъул сесери.
Эй, дурнаяр, квез ни басрух,
ГузватIа гъи сирери.

Къуъзуъ буба къурук вичин,
Кихлигзава къамариз.
Хтул адан хъанва кIвачин,
Майдандал физ чамарриз...

ЖЕГЪИЛВАЛ

Жегъилвилиз хас я вири хесетар,
Гъам шадвилер, гъам кIанивал, гъуъжетар.
Яш хъайила, рикIел хкиз ацукъда,
ГъакI хъанай жал?! ТIуб сара къаз амукъда.

Эхъ, гъакI хъанай, къул чIугвада дустуни,
Серт балкIандин кIула авай вахтунин...
Вахтар къведа кихлигда чун жегъилриз,
Тикрарзавай гелер чун фей жигъиррин.

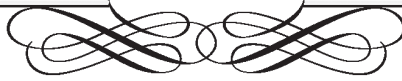
РикIеллама: февралдин варз аяз гвай,
Тарцин хилер жакъ-жакъ ийиз рахазвай.
Рушни гада бейхабар тир... ахвар тир,
Заз акурди а жегъилрин гатфар тир.

Дар-дарискъал тек инсан фир мукъвъел са
Акъвазнавай: алкIана сив сивел са.
Гъинва аяз? Теменрава чимивал,
Бес им тушни уьмуърда са жегъилвал?!

ТIебиатни муьтIуьгъ хъанвай гъиссериз!
Йигин вацIни есирдавай сирерин.
Муъкъуьн кхиле акъвазнавай инсанар,
ЧIуриз такIанз жегъилвилин лишанар...

Астрахань, 1966-

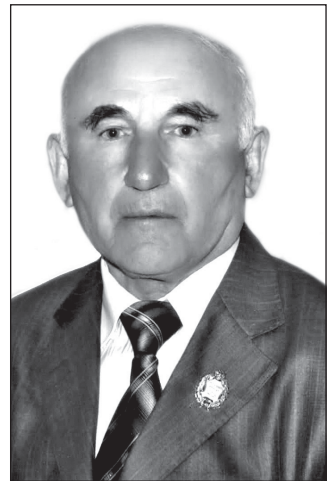
Стха халкварин литературагай

ПИСАТЕЛНИ Я МУАЛЛИМНИ

Дагъустандин халкьдин писатель, фольклорист, муаллим Расул Му-саевич Багъамедов 1932-йисуз Дахадаевский райондин Меусиша хуьре дидедиз хъана. Ада 1952-йисуз Сергокъалада педучилище, 1963-йисуз ДГУ-дин тарихдинни филологиядин факультет акъалтIарна. 1952-55-йисара Советрин армия-дин жергейра къуллугъна.

Чпин райондин Киша хуьре муаллим яз КIвалахиз эгечIай адакай гуьгъуьнлай яргъал йисара Зильбачи ва Меусиша хуьрера школайрин дирек-тор, «Маяк» совхоздин парткомдин азаднавай секретарь, Меусишада хуьруьн советдин испол-комдин председатель хъана, эхирдайни пенсия-диз экъечIдалди хайи хуьре дидедин чIалан тар-сар гана. Уьмуьрдин юлдаш Патиматахъ галаз абур ругуд аял тербияламишна.

Агакъзавай несилриз тербия ва чирвилер гу-нин КIвалахдиз Расул Багъамеда вичин уьмуьрдин 60 йис бахина. Ме-усиша хуьре 2000-йисуз ада «Жегъил литератор» авторвилин школа ачухна, датIана адан руководитель язни амукъна. И школада чирвилер къвчурбурун эсерар хайи ва урус чIаларал газетризни журналриз акъат-на, 2009-йисуз дуьнья акур «Пакаман ярар» ктабдани гъатна.

Муаллимри Расул Багомедован «Дарги чIалан тарсара грамматика-дин разбор» пособиедиз чIехи къимет гана, 2010-15-йисара ам пуд се-ферда чапна. Россиядин лайихлу муаллим Расул Багъамедован тежриба Дагъустандин муаалимрин квалификация хкаждай институтдин къул-лугъчийри ахтармишнава, гегъенидиз чукIурнава.

Гъеле студент тирла Расул Багъамедова СССР-да сифте яз ачухна-вай фольклординни литературадин НИИ-дин директордин заместит-ельвални ийиз, вахт-вахтунда дарги фольклор КIватIдай экспедицийра иштиракна, и КIвалах ада гуьгъуьнлайни датIана давамарна. Ада дарги

халкъдин мецин эсеррин къуд кIватIал гъазурна чандай акъудна: «Эбеди ялав» (1977), «Дарги халкъдин махар» (2006), «Дарги халкъдин яратмишунрин хважамжам» (2008), «РикIин ягъун. Даргийрин халкъдин манияр» (2009).

Хайи чIалал адан повестрин, гъикаййрин ва шишурин «Инсанвилин уьлчме» (1981), «Жавгъар» (1982), «Таяр» (1991), «Къисмет» (2001), «Хва» (2005), «Вахтунин нефес» (2015), «Гъикаяяр» (2017), «Рагъ ацукънатIани...» (2021) ва маса ктабар акъатна. Урус чIалаз элкъуьрнавай адан эсерар 2017-йисуз акъатай «Инсанвилин чешиме» ктабда гъатна.

Расул Багъамедован эсерриз гъакIни дарги ва Дагъустандин литературадин антологийра, Россиядин халкъарин алай девирдин литературадин антологияда (аялрин литература - 2017, проза – 2018, драматургия – 2020) дуйнъя акуна. Адан эсерар дарги литературадин школадин ва вуздин курсуна ДГУ-дин Дагъустандин филологиядин ва ДГПУ-дин филологиядин факультра чирзава.

Даргийрин О. Батыраян тIварунихъ галай музыкадинни драмадин театрда Р. Багъамедован эсеррай «Антика» (2002) ва «Туйкъуьл къисмет» (2013) спектакляяр эцигнава. Адан къелемдикай мадни «Жавгъар», «Муьгъуьббат ва намус» пьесаяр хкатнава.

Адан чIалариз манияр кхъенва.

Расул Багъамедован эсерар Дагъустандин халкъдин чIалариз таржума авунва, ада вичи хайи чIалазни Дагъустандин ва урусрин машгъур шаиррин эсерар элкъуьрнава.

Писатель ва педагог Р. Багъамедован яратмишунар алукъзавай несилар тербияламишунихъ галаз сих алакъада ава. Адан эсерра философиядинни ягъ-намусдин месэляяр къарагъарнава, абурай чаз хуьруьн зегъметчидин уьмуьр аквазва, алай девирдин инсандин руьгъдуин истеммишунар малум жезва.

Р.М. Багъамедован уьмуьрдин лайхлу рехъ са жерге гъуьрметдин тIвараралди ва гъукуматдин наградайралди къейднава.

Расул БАГЪАМЕДОВ

ЭЛЖЕКАР

*Дяведин цу кайи зи диде
Зайнабаз бахизава*

Дяведин йисара гзафбуруз «чулава чарар» хуьквезвай, абуруни хабар гузвай: «Игитвилелди телеф хъана... гел галачиз квахъна...» Ихътин гъар са чарчи мукъвабурун риклера дердинин ялав куькгуьрзавай, сагъ тежедай хер арадал гъизвай. Амма гъикъван заланди тиртани, и чулава хабаррин къвед лагъай жуьреди риклиз са гъихътин ятани умудни тазвай.

Гъик ятани садра зи дидедин тварцел чар хтана: «Эгер Куь гъуьл Мусаев Багъамедан (1918-йисуз дидедиз хъанвай) сур акваз кланзавага, атун теклифзава». Чар Белгороддин областдин са военкоматдай ракъурнавайди тир. Зунни зи уьмуьрдин юлдаш Патимат гъвечли хтулни галаз аниз рекъе гъатна. Завай текдизни физ жедай, амма ана маса дердиярни авай. Белгороддин областда зи пуд веледди кваллахзавай: са хва – духтур, муькуьди – ветеринар, руш – урус чаланни литературадин муаллим. Духтурривай, лугъун хъи, гъина кваллахйтани жеда, амма рушкай, авайвал хиве къан, чи рик архайин тушир: урус туш къван, тарсара гъалат жез, ученикринни абурун диде-бубайрин вилик авторитет агъуз аватайтани гъик хъурай? Тарсарни вичи чехи классра гузва. Ваь, адал са къил чугуна кланда, къетнай за.

Пассажирриз амуькзавайди поезддин дактардай фад-фад вилерикай хкатзавай чуьллеризни тамариз килигун, тебиатдин гуьзелвилерикай леззет къачун я. Зунни дактардиз килигзавай, амма заз затни аквазвачир, гъатта япариз поезддин чархарин тахъа-тахъдин ванерни къвезвачир. Зи фикирар ахгъун дяведикай тир, гзаф къилер алай аждагъандиз ухшар дяведикай. Са утери рикел аламай бубадин шикилар, дидедин гъар са кам, клани итимни рухвар дяведай хтун тавур адан йиферин ишелар...

Ихътин хиялри зи риклиз тал акъудзавай, жуван бахтсуз дидедикайни бубадикай фикризавай заз са затни аквазвачир. Гила, бубадин сур акваз фидайла, зи вилерик дердиникди къейи зи дидедин къамат акъвазнавай. Ам вичин итим къейидахъ садрани чалахъ тушир, ада датана ам гъа гила-мад фронтдай хтун, рак ахъайна кваллиз гъахъун гуьзлемишдай. Къакъан буйдин диде дердиникди къурана къах хъанай. чинни гъилер дерин биришири къунвай адан яргъи, кваллахдикди какур хъанвай тупарин кларабар хкатна теспягърин къванериз ухшар тир.

Эхъ, а чавуз, дяведин йисара, далу пата авай гъар садал гъа ихътин абур атанвай, вучиз лагъайтани абуруз тухдалди недайди авачир. Дидени

итимрин вири кВалахар тамамаруниз мажбур жезвай: цанар цазвай, тум вегъизвай, техилар кВатІ хыйизвай, векъ язавай, тамай кудай кАрасар гъизвай. Дяведин агъур пай гъатнай чи дидейрин хиве! Неинки са зегъметди къурурнай зи диде, ам дердерини канай: галаз-галаз пуд чУлав хабар агакънай адал – гъуъл гел галачиз квахъуникай, къве хва телеф хъуникай.

Йифер, чун къвед – зунни вах, ксанвайла, дидеди шехъиз акъуддай. Гагъ-гагъ чун ахварай аватдай ва адахъ галаз санал шехъдай. Ахътин вахтара заз вири чи кВал шехъзавайди хъиз жедай: къецІил цлар, къавун гумади рГанвай чукъванарни запахъар. Душмандизни такурай ахътин дерт...

...Н. шегъердин къерехдив «стхавилин сурар» ачухунин мярекатдиз чун геж хъана. Амма яГани аниз чун рекъе тур военкоматдин векилри и чкаяр азад хыйидайла игитвилелди телеф хъайи женгчийрикай гзаф хуш гафар лагъана. Гел галачиз квахъайдай къазвай бубадикай икъван йисар алатайла ван хъайи гъурметдин гафари зи чандизни са гъл регъатарна. Зи рикІе дамахдин гъисни къарагъна: гила буба гел галачиз квахънавачир, адан уъумуър гуъмбетдиз элкъвенвай, тІвар мрамардин къванцел атГанвай.

– Буба ина телеф хъайидакай чаз фад вучиз хабар ганачир? – жузунай за военкоматдин къуллугъчидивай.

– Къад женгчидин амукъяр чаз анжах гила жагъана, - жаваб ганай ада. – Са бязибурук патронар квачир (патронда аскердин тІвар ва адрес алай чар тзвазвай), гъавилай са бязибурун тІварар чаз гилани чизвач.

...Буба кучуднавай чкадал чи аяларни атана. Чун атанвайдакай хабар хъайила, абурун дустарини чал къил чУгуна. Абуру чаз лагъана: «И чил хуъз телеф хъайиди – ам чи бубани я. Куъ бубадикай хабар хъайила, куъ аялар чаз мадни мукъва ва багъа жеда». Ихътин гафари аялрихъай чаз авай секинсузвал алудна. «Ина зи аялар етимар туш», – фикирнай за. Етим, бахтсуз кас – вичин къилив маса касни текъвезвайди я.

Зи, бубадин ва муаллимдин, рикІ маса агъвалатдини шадарна: зи руш школадин завуч тир, адакай «йисан муаллимни» хъанвай. Адан кВалахдин юлдаш, урус дишегъли муаллимди лагъанай:

– Захъ чпин яшар къудкъадалай алатнавай дидени буба ава. Куън атанвайдакай хабар хъана, абуру квез чпин къилив аяларни галаз мугъмандиз теклифзава.

– Сагърай! – лагъана за. – Чун къведа.

Мугъмандиз физ кВачин хъайила, за рушавай жузуна:

– Чна абуруз гъихътин савкъат тухун? ИчІи гъиливди физ жедач къван.

– Къуъзуъбуруз къезил чехир кІандайди я. Дагъустандин чехир абуруз бегенмиш жеда, куъне гъанвайди чна гъаниз тухун.

Варарив чун а муаллимдин вад-ругуд йиса авай руша къаршиламишна. Катна чи хтулдин патав атана, ада вичин бицІи гъл яргъи авуна лагъана:

– Зун – Верочка я.

Чи гада киснавай.

– Адан гъил яхъ, жуван тІварни лагъ, – гъавурда туна за ам.

Ругуд йиса авай чи гадади кІевидаказ Верочкадин гъил чуькъвена, ванцик векъивал кваз дарги чІалал чирвал гана:

– Наб БяхІаммадкъади бикІар¹.

– Бяхамкади, – тикрарна Верочкади.

– Наб Бяхамкади хІедикІар, БяхІаммакъади бикІар².

Са шумудра гаф слоградди тикрарай руша зам дуьз лугъуз чир хъана.

– Бя-хям-ма-ка-ди, ша къугъваз, – гъиликай къуна ада чи хтул гъаятда авай къумадин гъамбардихъди ялна.

Къумадал чІехи нини алай. Адан чина тІуб эцяна, вичин капал алай жуьреба-жуьре рангарин хтар къалурна, Верочкади гъавурда туна:

Идаз вилер хъувуна кІанзава.

Багъамедкъадиди, рушаз дикъктдивди килигна, адан капал алайбурукай вили хат хкъана, нинидин виле туна. Верочкадини, гададиз килигна-килигна, чІулав хат къачуна, нинидин муькуь вилни туькІуьр хъувуна. Чпин кІвалахдал рази яз амукъай абур къведни хъуьрена чІагана фена.

– Гила тупІар, – къетІна Верочкади, ада Багъамедкъадидин къумрал гъилер ахтармишиз эгечІна.

Гадани рушан самун рангунин тупІариз килигзавай. Хъуьруьн акъваз тийиз абуру гъаятда са квехъ ятІани къекъвена. Руша шуькІуь тІвал гъана, гадади – самун къал, абурукай нинидин гъар гъилиз вад тІуб ийидайвал...

Чун, чІехибур, абуруз килигиз амукънай. Аялар къве чІалал рахазвайтІани. Чеб чпин гъавурда хъсандиз акъазвай, сада муькуьдавай авур тІалабунар абуру ашкъидивди тамамарзавай. Я чІал чир тахъуни, я чара халкъарикай хъуни абуруз манийвал гузвачир. И шикилди, вични уьлкведа авай садбур муькуьбурун гъавурда акъан тийизвай гъалар чиз хъайила, къиле жуьреба-жуьре фикирар арадал гъизвай. «ХупІ туширни, гъар жуьре миллетрин чІехибурун алакъаярни гъа ихътин дуствилинбур, михъибур тиртІа! Чаз дяве вуч затІа чир жедачир, адан цІу инсандин гъилери яратмишнавай девлетар кудачир. Чун, гила гъиз, яргъара жагъай бубайрин сурадал атуниз мажбур жедачир...»

Чехирдикай дадмишайдалай гуьгъуьниз чи рахунар къалин хъана. И дишегълидин итимни муалим тирвиляй, чи суьгъбетар чІехи пай школадикай, педагогрин дуланажагъ къулай тахъуникай, аялриз тербия ва чирвилер гуникай физвай. Амма са арада суьгъбет маса патахъ элкъвена. Иесийрин диде Клавдияди чаз вичин дердиникай ахъайна. Къуьзуь Клавдия гуьне пата къванерал экъечІнавай, хилер какур мегъуьн тарциз ухшар тир. Залан уьмуьрди адан бедендин какур тавур са чкани тунвачир жеди.

– Набут итимдизни (адан гъуьлуьн са гъил чІуруди тир) вад аялдиз и гъилери фу гайиди я, – лагъана ада вичин тупІар какур хъанвай гъилер къалурна. – Аялри вирида къилин образование къачуна. Са гъал мажибарни хкажайла, чунни кІвачел акъалтна. И арадани цІийи гуж = перестройка...

И дишегълидин гъилерин алакьунри аламатарзавай: ада япар галай бармакар, итимрин ва папарин парталар цвазвай, адаз акъванралди хразни чидай, парчадин чІукварикайни затІар гъазурдай. Ада чхрадал гъалар ийизвай ва а гъаларикай сун гуьлуьтар хразвай. Зи кайваниди тупучІдал сун гъалар гъикІ ийидата къалурайла, адаз и карни гъасятда чир хъана. Вичи парчадин амукъай тикейрикай, куьгъне пек-парталдикай хкатай чІукварикай цванвай паласар зи кайванидиз бегенмиш хъайиди акурла, Клавдияди са палас гъадазни пишкешна.

– Патимат, – кІвализ хтайла жузуна за къаридивай, – а палас ваз пара бегенмиш хъанай, бес вучиз вуна ам чиле экІязавач?

– Бегенмиш хъанай... Заз жувазни гъахътин паласар цваз чириз кІанзава, – хъуьренай ам.

– Гъахъ я къван лугъузвайбур: къутармиша зун дишегълидин уюнрикай, – зарафатна за.

– Хзанда къайда хъун патал, – лагъана Патимата, – кайванидин гъар са карда са гъвечІи амал хъана кІанда.

– Вун гъахъ я жеди, – рази хъана зун.

Зунни Патимат яхцІур йисалай виниз санал яшамиш хъана, чна ирид аял чІехи авуна, гъавиляй, гъелбетда, заз адан гъар са затІ къенят ийидай хесет хъсандиз чизвай.

Патиматанни Клавдиядин суал-жаваб куьтягъ хъайила за адан уьмуьрдин юлдашдикай хабар къуна.

– Дяведин инвалид я жеди? – къуьзуьдан чапла гъилин юзун квачир тупІаривай са затІни къаз жезвачир.

– Эхъ. Ингъе, са тІимил хъвана, вичиз фикир гана лугъуз шадни хъана, – хъуьрена Клавдия. – Эгер къуьзек шадариз кІанзаватІа, адав вичин рикІел хкунрикай ахъайиз тур.

– Вуна гъи фротда женгер чІугуна.

Къулайдаказ ацукъна, къуьзуьда жаваб гана:

– Воронежский фронтда.

– А фронтдин командующий Голиковакай заз хъсан гафар ван атайди я, – ам ашкъиламишиз алахъна зун.

Къуьзуьдан цавун ранг алай, амма рагъул гъал акъалтнавай вилера цІелхемар куькІвена.

– За къуллугъ авур Воронежский фронтдини Брянский фронтди, адан командующий Рейтер тир, 1943-йисан январдиз-февралдиз фашистрикай Воронеж, Курск, Белгород ва Харьков шегъерар азадна. Душмандин къилин къуватар барбатІна, чи къушунар 200-300 километрдин вилик

фена. Гила лагъайтIа, чи чIехи гъалибвал рикIелай алудиз кIанзавайбурун гафар ван къведайла, зи рикI кIусар-кIусар жезва! – къуъзуь аскердин вилерал дердинин накъвар акъалтна.

Зун адан тIал элякъариз алахъна.

– А дяведа чи аскерин ва вири чи халкъдин игитвал инкар ийиз садалайни алакъдач, – лагъана за, – ам эбеди яз инсанрин рикIера амукъда. Вун женгерани хъана жеди.

– Эхъ, хъайид я. Зун снайпер тир.

Ам къарагъна, муькуь кIвализ фена, анай гъвечIи са сундух хъгинди гваз хтана. Столдал эцигна ам ахъайна, ада анай са шумуд орденни медаль акъудна.

– Килиг кван, – дамахдивди лагъана ада, – ибуру ваз зи женгерин лайихлувилерикай лугъуда.

Абуруз килигдайла кьулухъ, къуъзуьда сундухдай михъиз куьгъне, тIеквен-тIеквен хъанвай сун лацу элжекар акъудна.

– ЯхIурни цIувад йис я за и элжекар хуьз, – лагъана ада, зурзазвай гъилералди абур столдал эцигна. – Азгъун къаярин хъуьтIуьз, а январдизни февралдиз, абуру зи гъилериз чим ганай. И элжекрихъ кьилди кIанчIал ва чIехи тупIар авайвиляй, абур алуд тавуна винтовкадай ягъиз жада. Куьн Дагъустандай я эхир. Ибур посылкада аваз куь патарай ракъурайбур тир.

Зи рикI хъуткъунна, бедендик зуз акатна, за тадиз столдилай элжекар къачуна.

– Садра и кхьинриз килиг, – къуъзуьда тупIалди элжекдин вини кьил къалурна. Анал яру гъалуналди цванвай:

Д-н

М-ша

З-наб.

И гъарфар акурла, гуя зи мез къурана, михъиз гъалсуз хъайи зун стулдин далудихъ агалт хъана. Вири зал элкъвена:

– Вахъ вуч хъана?

Жаваб гудай къуват захъ авачир. Заз къайи яд гана.

– И элжекар зи дидеди храйбур я, – кушкшдалди лугъуз алакъна залай.

– И кхьинар аквазвани? «Д-н» – им Дагъустан я; «М-ша» – Меусиша, зи хуьр; «З-б» - Зайнаб, зи диде. Элжекар гъилерай гъилериз фена, абуруз вири дикъетдивди килигна.

– А чIавуз, 43-йисуз, зи муьжуьд йис тир, – жув жувал хтайла суьгъбет ийиз эгечIна за. – За къвед лагъай классда кIелзавай. И гъарфар чарчел къуд лагъай классда кIелзавай зи ваха кхъенай. Дидедини абур гъаларалди элжекрал акъуднай. Элжекар, чими далу, къурай ниси посылкада туна ада ада фронтдиз ракъурнай.

– Эхъ, эхъ, дуьз я, – ихтилатдик экечIнай къуъзуьди. – Фуфайкани амай элжекар масабуруз ганай, ибур заз, кIарабриз фул акъудзавай аяздик тара

хилера чуьнуьх хъана ацукънавай заз и элжекри гзаф фашистар тергиз куьмекнай. А кьурай нисидин тIеам лагъайтIа, гилани зи рикIел алама. Ниси къанни цIуд кIусуниз атIана гъужумдиз кIвачин хъанвай аскерриз эрекьдин закуска яз пайнай. «Вижевай закуска я!» – лугъуз вирида ам ракъурайдаз алхишар авунай... Дидедал чан аламани?

Диде рикIел хтай зи гьал мадни чIур хъана, жаваб гуз тахъай за анжах кьил галтадна: ваъ, ам рагъметдиз фена. Кисайдалай кьулухъ за дидедай суьгъбетна:

– Вичи садрани тухдалди нен тийиз, ада гъамиша чаз недай са вуч ятIани жагъурдай. Чун кашал алайтIани, ада фронтдиз са шумуд посылка ракъурнай. Эгер ам зи вилик рагъметдиз фенайтIа, заз икъван дерт жедачир. РикIеллама, зун шегъердиз кIелиз рекъе твадайла, ада мад вичиз акван хъийин тийидайди гиссзавай жеди, вичелай гьил къачун тIалабнай. Зун адан гъавурда акъазвачир: вуч патал? Чаз, аялриз, а йисара тухдалди недайди гуз тахъайвилай? Я тахъайтIа, вичин инсан акакъ тийидай хътин зегъметдалди чун кашав бамишариз тун тавурвилай? Белки, са мус ятIани зи, аялдин, надинжвилерай захъ сеперар-гьиллеяр агалдарайвилай? Белки...

Мад заз ам акун хъувуначир. Дяве куьтягъ хъайи сад лагъай йисан а гзаф къайи декабрдиз завай хуьруьз хуьквез тежерди чизвайвилай (чи гъвечIи хуьр анихъ амуькрай, райцентрдизни кваз машинар кьериз физвай), заз ам рагъметдиз фейидакай хабарначир. Зун ахпа, хабар хъайила, хтанай; сурал фенай, сурухъ тIвар, хайи ва кьейи вахтар къалурнавай къванни агалднай. Амма адан эхиримжи гафар: «Залай гьил къачу, чан хва», – зи рикIелай алатнач. Гилани заз чидач, вуч патал за дидедай гьил къачун герек тиртIа... Белки, ада и гафар дуьньядин вири дидейривай чпин рухвар мад дяведин цIа гъатдайвал ийиз тежезвайвилай лагъанайтIа?..

– Эхъ, – кисайдалай кьулухъ ухът аладарна лагъанай кьуьзуда, дуьньядин я бубайривай, я дидейривай и суалдиз тайин жаваб гуз жезвач. Низ чида, садра адаз жаваб гудай вахтни алуькда...

Вафалу дуст

Зазни чидай, кицI – инсандин вафалу дуст тирди. Малум тирвал, ам кIвалин-къан кьаравул я, ада кIвалин гъайванар ничхиррикай хуьда, ада чубандиз суьруь хуьз куьмекда, ада гъуьрчехъандал гъуьрчни гьида. Мадни лугъун: къалар акъатайла, кукIунра ада вичин иесидин пад къада. Анжах за садрани фикирначир, кицI лап гъа инсан хъиз акьуллу жада лагъана. И фикир зи кьилиз са дуьшуьшдилай кьулухъ атана.

Дуьшуьш пехъи аяз авай са хъуьтIуьн йифиз хъайиди я. Хамиса кIвале вичин гъуьл Мерс-Юсуп – ичкиди гьелекнавай инсан – гуьзлемишзавай.

Инал гъавурда тван: дарги чІала мерс гафунихъ «залзала» мана ава. И гафни адан тІварцІихъ, парталдихъ шкъакъ хъиз, садра пиян яз, «им мерс я!» къачуна, лашуналди кІвале авай къван вири къапар хайила галкІанай. Гзаф вахтара ам кІвализ вич вичел алачиз хкидай. Шумудра ам куьчеда амукъиз къаю къун тавуна къакъатна...

Хамиса итимдивай датІана тІалабдай:

– Заз жуван аялар вахтсуз етим хъана кІанзавач. Эгер ички галачиз сакІани жезвачтІа, жув авай чкадикай къванни чаз хабар це.

Юсупан къанни цІувад йис тир. Аялар абурухъ ирид авай.

– За гаф гузва: мад хъван хъийидач, – гъар сеферда паб секинардай ада.

Ам хъсан къванцин устІар тир, вижеваз къазанмишни ийизвай, анжах садра ичкидик хкІурла, ам акъваз хъийидачир.

И йифизни Хамисаз гъуьлуь гъина хъвазватІа чизвачир. Адан суракъ ийиз вири ракІаррихъ физ жедач эхир, ам лагъайтІа, хъун патал гъиниз хъайитІани фида.

Куьчедихъай са гъихътин ятІани къариба ванер акъатайла, Хамис тади гъалда кІвалай экъечІна: къуншийрин кицІ кабцади цІугъ ацалтна абурун варарин вилик хкадарзавай. Им риши рангунин, са акъван чІехи тушир, япар куьрсай, тумуни чарх ганвай гъайван тир.

– Агъ, Кабци, иесиди ваз туьн ганвач жеди, – Хамиса кІвализ гъерекатна, фуан чІехи кІус гваз хтана, ам кицІиз вегъена.

Кабци фуаз гъич килигни авунач, ада мад хкадарна, цІугъна. КицІин амалри аламатарай Хамиса, къванцин гуарарай агъуз эвичІна, варар ахъайна. КицІи адан кІвачера тІиш эцяна, са шумудра элуькъна ам, гуя вичихъ галаз ша лагъана, ам виликди фена.

Хамис кицІин гуьгъуьна гъатна, амни цІугъ ийиз-ийиз живедал ярх хъавай мичІи къаралтудив агатна. Анал агакъай дишегълидиз луьжен хъиз яргъи хъанвай Мерс-Юсуп ачуна. Гъарай акъатай Хамиса къве гъилини къуна итимдин къил хкажна: вилер акъалнавай, бедендик живичим кумай адахъай чехирдин челегдихъай хъиз ни къвезвай.

Живедал анжах са касдин гелер алай, акІ хъайила, инал къван ам текдиз хтанай, анжах кІвализ агакъначир. Агъ, ички, ички...

Хамиса къуншийриз куьмекдиз эверна, гъуьл кІвализ ял хъувуна, спиртдалди тІушунна, амма вич вичел ам больницада хкана.

– Пара сагърай адал чан хкайдай, – лагъанай Хамиса эхирдай духтурдиз.

– Сагърай Кабцадиз лагъ, – жаваб ганай духтурди. – Эгер Юсуп къаю чІагурнавай чилел мад са сят аламукънайтІа, Аллагъди вичини ам къутармиш хъийидачир.

И дуьшуьшдилай къулухъ Мерс-Юсупа ичкидихъ галаз вичин дуствилин алакъяр михъиз атІана, ам Кабцадихъ галаз дуст хъана.

«Меусишвийрин юмор» циклдай

Къалин чарар

Вичин кал маса гуз кІанзавай Набсиди кимел тупар язавай:

– Валлагъ, стхаяр, зи калин некІедал кьве кап къван чар жеда.

Адан гафар бегенмиш тахъай са хуьруьнвиди ягъанатна:

– Ам вуч я къван, Насби? Зи калин некІеди ахътин яцІу чар къада, адай гъич кІвач аватич.

Гъамзет халу акъажунра

Гъамзет халудин рикІ балкІанрал пара ала. Вичи абур чІехи ийизва, вердишарзава, акъажунриз гъазурзава. Яшар хъанватІани, ада чамаррин вири акъажунра иштиракзава, абур призарни къачузва. Ихътин агъвалатар ада ашкъидивди, вилера цІверекІар куькІуьз, эрчІи гъилин тупар рех янавай яргъи спелрилай аладариз рикІел хкида.

– Са сеферда, – суьгъбетдай ада, – чамарра зун виридалай вилик квай, финишдив агакъизни лап тІимил амай. Бирдан зи кІаник квай пурар къулухъди цІуьтхвена, абурухъ галаз зунни. БалкІандини вичин гъерекат явашарна. Пурар туькІуьр хъийидай вахт авачир, къулухъай муькуь атлуйри агакъарзавай. За балкІандилай чилел хкадарна, финишдихъди зверна, зи гуьгъуьналлаз балкІандини, Аллагъди хвейи гъайванди.

– Ахпа вуч хъанай? – жузуна за.

Гъамзет халуди разивилелди хъверна, спелдилаь тІуб чІугуна:

– ГъикІ вуч хъанай? Зунни зи балкІан сифте яз агакъайвиляй, чаз кьве приз ганай: заз сад лагъайди, адаз – кьвед лагъайди.

Гъамзет халудин кІвач хана

Садра балкІанди вегъей Гъамзет халудин кІвач хана.

– За эрчІи гъиливди хайи чапла кІвач хкажайла, ам муькуь патахъ куьрс хъанай, – рикІел хкидай и агъвалат Гъамзет халуди.

Ам балкІандилай аватайла акур папани вахари адан патав зверна. Дишегълийрай гъараяр акъатна, абур шехъиз эгечІна.

– Куьн вучиз шехъзава, зи са кІвач я ханвайди, – секинарнай абур Гъамзет халуди. – Адалай хъсан, куьне зав атІа къул гице, – ада гъилелди къулунин кІус къалурна. Гъамзет халуди кІарабрив чІакъракъ ийиз туна хайи кІвач чкадал эциг хъувуна, ахпа ам къулунал кутІунна. Вичин еке капашдивди пелез акъатай гъекъедин ири стІалар миьхна, дериндай нефес акъадарна ада лагъанай:

– Гъан, аквазвани? Куьтягъ хъана. Куьне шеларзава, са тахъай кІвалах хъайиди хъиз.

Гъамзет халудин меслят

Эхиримжи йисара къезилдиз девлетлу хъайи са жегъил итимди шегъерда вичиз зурба кІвал эцигна. ГъикІ ятІани садра адан кІвализ Гъемзет халу мугъман яз акъатна. Иесиди ам лазим тирвал къабулна, ахпа къаб алаз хабар къуна:

– Тавакъу я, и зи кІвализ дикъетдивди килига: белки, ам эцигдайла за са вуч ятІани фикир тавуна туна. Ахътин кар акуртІа, заз лагъ, за ам туькІуьр хъийида.

Гъамзет халуди вири патарихъай кІвализ килигайдалай къулухъ чина серин гъатна лагъана:

– Эхъ, хъсан кІвал я, анжах вуна фикир тагай карни ава.

– ГъикІ? – аламат хъана вичелай рази иеси. – Мумкин туш! Вучиз икъван чІавалди садазни а кар ақунач? Садани заз са меслятни ганач? Зи кІвале гъатта бассейн ава, кефер чІугурдалай къулухъ ана сирнавар ийидайвал.

– Эхъ, бассейн герек затІ я. Вахъ суьруьда хипер къван ашнаяр ава жеди. Анжах ви кІвалик къуд чарх кутун лазим тир, вездеходдин хътин.

– Вахъ вуч хъанва? КІвалик чархар куьз герек я, чебни вездеходдинбур? Гъамзет халуди мукъувай аквазвай суар къалурна лагъана:

– Вун атІаниз хъфидайла, кІвални хутахдайвал.

Яргъал феи мугъман

Гъасантай хуьруьнвийриз вичин хийирдихъ ялдай зарафатчи яз чидай.

Садра адал хуьруьн хипер хуьдай нубат акъалтна. Зул тир, къеж акатнавай гъаваяр къанвай. Низ хуш я ихътин юкъуз хиперив физ? Гъасантая вичелай гуьгъуьниз нубат къевезвай къуншийриз лагъана:

– Заз мугъман атанва, гъавилай къе хиперив квекай сад алад.

Хипер чуьлдиз къуншийрикай сада гъална. Пакадин юкъуз гъаваяр дегиш хъанач. Гъасантая мад лагъана:

– Зи мугъман гъеле хъфенвач, тавакъу я, къени зи нубатдай хиперив алад.

Пуд лагъай югъни гъа икІ алатна. Къул лагъай югъ жагъин тийир хътин алахъайди хъана: вили цав ракъинин нурари ацІурнавай.

– Ма къе зун фида хиперив, – лагъана Гъасантая къуншийриз.

– Яда, чаз ви мугъман ақунач эхир? – хабар къуна адавай къуншийри.

– Агъ чан къуншияр, – вил мичІна абуруз Гъасантая, – атІа къайи йикъар къунвай ламу чилин циф тир ман зи мугъман.

Дарги чІалай.

Таржума авурди Гъажу Ильясов я.

Шишат

Бренбег АБДУЛЛАЕВ

БАГЪА КЪВЕ ГАФ

**Вине твадай миллетдин тIвар
Къве гаф ава къакъуд тежер,
Сад я Ватан – хайи накъвар,
Душмандин кIвач агуд тежер.**

**Муькуьди – чIал, дидеди ваз
НекIедик кваз багъишнавай,
Лай-лайдин сес-назик аваз,
КъепIин къилихъ дигмишнавай.**

**Багъа гафар архаяр тир,
ГьикI къакъудда виждандивай?
Чанда намус авачтIа, хуър,
Миллет жеда имандивай.**

**Дидед тIвар хъиз къадай yine
Гьейрат жувахъ хъана кIанда.
Шаксуз кар яз къадай yine
РикI ялавлуз кана кIанда.**

БАЛАДИН СУАЛ

Тажубвилел къуна хабар
Садра хайи дидедивай
Къакъан бушлух – лекърез цавар
Багъишнава рагъ, варз авай.

Дерин ятар – балугъдиз гъуъл,
Сагъиб я ам дуъньядин цин.
Паласаяр – асландиз чуъл,
Тамарин шагъ къакъан я чин.

Гегъенш чуъллер, дагълар къакъан
Инсандиз хуъз ганва, диде;
Амма чилин бегъердал чан
Чи зегъметди гъанва, диде.

Тебиатди паярин сан
ПишкешнатІа нукъсан патал,
Садаз азаб, садаз девран
Савкъат хъана инсан патал.

КІанзава заз чириз вири
Каинатдин сирер, диде.
Авач инсан валай гъейри
Гъай жадай зи эвер, диде.

Вилера экв, куькІвена нур,
Милаимдиз ачухна чин,
Ширин мецел алаз сабур,
Ачухна рикІ хура вичин.

Гуя дуънья гъана вилик,
Тухна ширин суьгъбетдив зун.
Жемир, хва, вун садран гъерикІ,
Танишна пак зегъметдив зун.

Бушлухрани аршда цавун
Самолётри атІузва хвал,
Варзни чпиз муьтІуьгъ авун
Хъунар я ам халкъдин къегъял.

Чилер, цавар, гъуьлерни кваз
МуьтІуьгъайди инсан я, хва.
Вердиш хъухъ пак зегъмет чІугваз,
Къуд пад ачух майдан я, хва.

ХЪУЪТУЪН ЙИФЕН ЦИГЕЛВАЛ

Пагь цигел я хъуѣтуѣн йифиз,
Гѣетрен кѣляй чими кѣулав,
Агат хъана хзан михъиз,
Ацукъай вахт пичин кѣвалав.

Уѣфтер ягъиз кѣецел аяз,
Гум акъалтай гурмагъарни,
Тебиатдин сирлу аваз,
Хъуѣтуѣн гуѣзел дамахарни.

Жакъ-жакъ ийиз куѣгъне чхра
Кѣвалин пипѣ рахадай сес,
Вилик гъамбар, сарин хара,
Рушарин мел, ашкѣи-гѣевес.

Звал акъалтна ргаз кѣажгъан,
Атирдивди ацѣурна кѣвал.
Гагъ шурни фу жакъваз яван,
Вилик суфра, кѣаник кавал.

Цигел тушни йифен суѣрет,
Кѣуѣд ракѣарив агатнавай,
Чѣхи бубад махни хкет,
Аялвални кѣакъатнавай.

Хиялдаваз пакадин югъ
Чамни, чкур нини кѣугъун.
Тик гуѣнедай, акъалтна бугъ,
Авахъдай вахт, хъана юргъун.

Карагзама мекъи хъуѣтер,
Живед либас алукѣнавай.
Зидни чилин сад я эвер,
Агъ яни им галукънавай?!

Рецензия

ВАТАНДИХЪ КУЗВАЙ РИКІ

Бакудай савкъват яз атай ктаб – Медет Арзуманован шииррин кІватІал «РикІ» (хкягъай эсерар, 2016-йис, 480 чин) – за мукъвал-мукъвал гъиле къазва, анай гзаф эсерар мад ва мад кІел хъийизва, абурукай герек чкай-рал суьгъбетарзава ва жуван кхъинра менфят къачузва.

XX асирдин 70-йисара милли шииратдиз атай алакьунар авай жегъил шаиррикай сад Медет Эрзиманов хъана.

Медет Судябегович Эрзиманов 1951-йисуз КцІар райондин Манкъу-лидхуре дидедиз хъана; ада хуьруьн юкьван мектеб куьтягъна, жуьре-ба-жуьре майишатра кІвалахна; мектебда амаз шиирар кхъизва: абур газетриз акъудзава; ам Бакуда ва Магъачкъалада чапнавай «Бахтавар» ва «Къизилгуьлдин мани» уртах кІватІалрин кирамрикай сад я; Худат шегъерда яшамиш жезва.

Медет 1951-2016-йисара яшамиш хъана. Ам дуьньядал аламай эхи-римжи йисуз Бакуда «Алам» журналди «РикІ» тІвар алаз заридин чІехи ктаб басмадай акъудна. Ам адан къилди акъатнавай сад лагъай ктаб я, иесиди вичи туькІуьрнавай къайда хвена, чапнава.

Ктабдик акатнавай эсеррин къилин тематика ва проблематика, мана ва метлеб лезги халкъдин тІал алай, ярж алай гафари: Азадвал, Ватан, Лезгистан, Садвал, Каспий, Самур, Шагъ, Шалбуз – тайинарзава. Абур чеб чпихъ галаз сих алакьада ава, гъардакай 5-10-20 шиир теснифнава ва кІелзавайдан суфрадал гъанва.

Шиирар ругуд чкадал пайнава ва абурухъни гъар паюнин мана ачу-харзавай келимаяр ва бейтер, эпиграфар хъиз, акалнава. Месела:

* Игитди къил агъузайтІа, лукІ жеда ам къисметдин. Шаирди къил агъузайтІа, – бедбахтвал я миллетдин.

* На кІелдайбур алапатдин гафар, чІалар я. Абур гъакІан чІалар туш, дуст, рикІин тІалар я.

* Зи кузвай рикІ алугнавай барут я, дерт зи рикІе къарпуздавай байбут я.

* Дерт туш ама, ви дердиниз дарман тахъайтІа, дерт я, дуст кас, вахъ кучуддай ватан тахъайтІа! Ва мсб.

Фикир гайила, малум жезва: вири эпиграфар мана-метлебдин жи-гъетдай сад-садаз мукъва я, вучиз лагъайтІа хтабдин паярик акатзавай

шиирарни чпин мана-метлебдин жигъетдай сад садаз мукъва я: са халкъ-
дикай, са темадикай къве мецелди рахаз жедач эхир.

М. Эрзимановаз вичин ватан гзаф кІанда: ам хайи ватандихъ галаз,
«Ватан чан» лугъуз, рахазва, ихътин тІвар алай шиирда кхъизва:

**Вал ашукъ яз хъвана зани
Ви булахрай пияла,
ЖедатІа, заз, гайи нек хъиз,
Муьгъуьббатни гьалала,
Агъ, Ватан чан, ватан чан! (137-ч.).**

Шаирдиз вичин ватан азад, бахтлу, девлетлу, гуьзел хъана кІанзава,
ада гъеле 1974-йисуз кхъей «Азадвал» шиирдай аквазва:

**Зи хиялра лигим хъайи азадвал
Хайи чилин, чи ватандин, садвал я.
Чи ватандин – Лезгистандин абадвал,
Рагъ хъиз миxъи, гъар виждандин шадвал я (103-ч.).**

Фикир гун: 23 йиса авай шаирдин хиялра «азадвал» гаф лигим хъан-
ва; адаз азадвал «хайи халкъдин ислягъвили пайдах» хъиз, куькІуьриз
кІанзава.

Ватандиз талукъ шиирра ада лезги халкъ вулкандив гекъигзава ва
кхъизва:

**Шарвили, вулкан яз, къарагъна,
ЧукІуриз зинданар, кІелеяр.
Вулканди рикІикай чирагъна,
Алудиз мичІерин чилеяр (114-ч.).**

Ватан къве чкадал пай хъуни, Самурдал эцигнавай гьукуматдин сер-
гъятди лезгияр сад-садавай къакъудуни шаирдиз секинвал гузвач. Ада
«Самурдин гъам» шиирда кхъизва:

**Йифен ахвар, йикъан къарай,
Цавара зи руьгъдин гъарай...
На авуна рикІе хъалхъам,
Самурдин дерт, Самурдин гъам! (127-ч.).**

«Вулкан» шиирда кирамди Самур вацІун тІал алай месэла къетІенда-
каз къарагъарзава ва икІ гъялун теклифзава:

**Къачуна тарихдай герек тарс,
Вулкан хъиз, чкадлай юзана,**

**Нифретдив, вункан хъиз, хъана терс,
Жувни, гъа вулкан хъиз, рахана:
– Я, вулкан, и Самур къурура,
Я ятар масанай ракъура! (114-ч.).**

«РикI» кIватIалдик муьгъуьббатдикай кхъенвай эсерар («Гуьруьш», «Ваз килигна зун», «Яр авач лугъуз», «Вун галачиз», «Зуьбейдадиз», «Ялгъуз», «Гуьзел» ва мсб.), насигъатдин чIалар, тарихдин чинрихъ галаз алакъалу эсерар, илагъияр ква, анжах абур ватандикай кхъенвай эсеррин патав ранг алачиз, гьиссер зайиф яз аквазва.

«РикI» ктаб гъам чIехибурувай, гъам аялривай кIелиз жеда. Жегьил кIелзавайдан фикир «Риваят» късади желбда. 30 цIарцIикай ибарат эсердай малум жезва:

Чиливай океан хуьз хъана: яд алахъна... Гужлу лепейри Нуьгъ пайгъамбар вичин гимида аваз Къафкъаздиз акъудна... Чил акуна, шад хъана, ам инсанрихъ къекъвена... Яргъай къве къакъан тикъел акуна: Шагъ ва Шалбуз дагълар... Пайгъамбардин суалдиз жаваб яз, Шагъдин рикIяй вулкан рахана: ятар къурана, Нуьгъан гими къве къатI хъана, ам вични Шалбузда амукъна... Са арадилай Самур дерада лезги халкъ арадал атана... (207-ч.).

**Къса икI, адетдин мах хъиз, куьтягъ жезва:
Шалбуз дагъ гъавиляй пIир хъана.
Шагъ сагърай, ахъагъай риваят:
Адай чаз чи тарих чир хъана (207-ч.).**

1981-йисуз теснифнавай тарихдин риваятдиз, чи фикирдалди, «Лезги халкъ» тIвар гун кутугнава.

М. Эрзимановаз вини дережадин милливал: ватанпересвал, инсанпересвал, къагъриманвал хас я. Ада вичиз милливал ни ганатIа «Лезгивал» шиирда ачухарзава: «Шагъ дагъдини Шагънабат вацIу... Шарвилидини КIири Бубади... Туьтуьхдай къведай ванерини Лезгистандин къванерал алай кхьинри... Эминан чIаларини Дербентдин цIари...» (106-ч.).

Уьмуьр гьикъван четинди ятIани, заридин умуд атIузвач, ада «ЭкъечIа, рагъ, экъечIа!» шиир икI куьтягъзава:

**АмачтIани затIни захъ,
Зи мурад вахъ галама,
ЭкъечIа, рагъ, экъечIа! (213-ч.).**

«РикI» – вири жигъетрай (мана-метлебдин, шииррин жуьрейрин, уьлчмейрин, къадардин, акунрин) чIехи, зурба, дерин ктаб я. Анжах ам са тIимил къван геж акъатна – вичин иесидиз акунач (ктаб акъатдалди

шаир дуньядилай фенвай); уьмуьрдин эхирдай шаирдин фамилия де- гишарнава: литературада малум Эрзимановакай Арзуманов хьувунва, и сирдай чи кьил акъатзавач.

«РикI» ктаб, мад лугьун, кIелзавайдан фикир желбдай жанлуди хьан- ва. Ам лезги литературадин чIалал, жанлу гьиссер кваз, гьар са эсер кIелзавайдан рикIе акъадайвал, рикIяй фидайвал кхьенва.

Медет Эрзиманован эсеррин «РикI» кIватIал алай девирдин лезги шииратда милливилелди, цIийивилелди, гужлувилелди, кьешенгвилел- ди тафаватлу жезва.

М. Эрзиманован эсерар кIелиз-кIелиз, жуван рикIе, бейнида, кьиле, дамарра жуьреба-жуьре фикирар, ниятар, гьиссер, гьерекатар гьатзава, абур кьвердавай зарбдиз кьекъвезва, элкъвезва, винел акьалтзава.

«РикI» ктабда гьатнавай эсеррин кьиметлувал, кьуватлувал, цIий- ивал, кьешенгвал, гуьзелвал абурухь акалнавай Р. Ризванован гегьенш макъалади (5-98-ч.) ва алава малуматри мадни хкажзава, тестикъарзава.

«РикI» ктабдихь кIелзавайдаз яшайишдикай цIийи чирвилер ва ва- танпересвилин тербия гудай зурба кьуват ава.

***Гьаким КЪУРБАН,
писатель, филологиядин
илимрин доктор.***

Сатира ва юмор

ХЪАРТАСВИ Шагъвелед

ЛАМРАН КЪИМЕТ КЪВЕ ШАГЪИ ТУШ

Эхиримжи йисара, адет хъанвайвал, хуьруьн жегъилар, чѐхи пулар къазанмишиз Россиядин еке шегъерриз, иллаки адан меркез – Москвадиз физва. Дуьз лагъайтӀа, хуьрера абуруз ийидай кӀвалахарни авач, совхозарни чкӀана, колхозарни амач. Россиядани вуч кӀвалахар ийизва хуьруьнвийри?! Гъар са кткай кӀвалах: сада туьквенда гъамбалвал, муькуьда вичин далудаллаз идан-адан кӀвалериз яд ялзава, пуд лагъайдани куьчяр шиткизва. Гъа и кӀвалахар Дербендани, Махачкаладани ава, амма ватанда ахътин кӀвалахар авун кутугнавач, чир хъайитӀа, хуьруьнбуруз акуртӀа, хуьредалда. Дагъустанда жезвач, Россияда захутӀарни михъзава. Патаз фенвайбурувай, куьне ана вуч кӀвалахар ийизва лагъана жузурла, виридан жаваб сад я: – Бизнес, бизнес! Гаф кватай чкадал лугъун, авазва сад-къвед, кӀелнавай гадаяр, еке къуллугърал алайбурни, гъакъикъатда, намуслувилелди чипин бизнес тухузвайбурни. Амма зи шаклувал артух жезва, 120 кӀвал авай хуьряй 89 кас тек са Москвадиз фейила, гъакъван къведбур маса шегъерризни, чебни я са пеше, я бегъем кӀел-кхъин тийижирбур?! Гъелбетда, меркездиз герек я кӀвалер эцигдайбур, рекъер-хуьлер туькӀуьрдайбур, алиш-веришдин гуьгъуна жедайбур, куьчяр шиткидайбур ва мад гзаф масадбур. Дуьз лагъайтӀа, эхиримжи вахтара Россиядиз Юкъван Азиядин миллетарни тӀимил ахъайзава, и гум атӀай пандемиядиз килигна. Чи халкъди Москвада ийизвай кӀвалахар чи ватандани ава эхир. Ина авай месэла пулунинди я, пата пул пара гузва, Дагъустанда – кепекар. Им гъахъ я. Зун Махачкалада яшамиш жезва, пенсияда ава, гатуз хуьруьз хъфизва, хуьтӀуьз шегъерда вахт кечирмишзава. Махачкалада захъ, гъа зун хътин пенсионерар къве

дуст ава. Сада чакай кІвалахзама, муькуьда – Бувуналиди, за хьиз, кІвалахзамач. Чун сад-садаз чиз яхцІур йисарив агакьзава. Бувуналидин яш 70 йисарилай алатнава. Жегьил девирда ам векІегь, зирек, хьсан инсанвилини кьилихар квай, яр-дустуниз гьуьрмет ийидай кас тир. Яшар хьурдавай адай кьил акьатзамач, хибри хьана, я эхирдалди хибри жезвач, я чаз адаз вуч кІанзавагІа – чир. Заз ван хьайивал, ада хуьре вичиз хсуси кІвалер эцигнавалда. Хуьруьн тІвар гьим ягІа чаз лугьун тийиз са шумуд йис хьана, эхирни чна-дустари интернетдин, интерполдин ва кьенепатан разведкадалди хуьруьн тІвар чирна, ягІани Бувуналидвай вичивай чаз акьатна лугьуз жезвач. Вишра хабар кьурлани адан жаваб сад я: «Пока, во избежание утечки информации, я молчу!». Гьа икІ, Бувуналиди чун, кьве дуст, вичин хуьре авай кІвалерив агудзавач, я аниз фейи касни гьелелиг, лезги халкьдин тарихдай чаз жагьанвач.

Беги вахтара чун фикирриз физва: – Яраб, гьа кІвалер аваз авайди ягІа? Гьазур хьана, чун кьезва лагьана зенг авурла, Бувуналиди са 26 кьуьруьк акьудда, са гафуналди, чун вичин кьилив татун патал. Им гьич, им чна квазни кьазвач. Кьве йис идалай вилик, Бувуналиди чаз пара шикаятар ийиз хьана, бес цІийи кІвалериз газ гьанва, рак-дакІар кутунва, 60 агьзурдилай виниз буржара гьатнава ва вичиз пул кьазанмишиз Россиядиз физ кІанзавайди, туьквенрал кьаравулвал ийиз. Чаз, кьве дустунизни, ам рекьел гьиз кІан хьана, амма адав гьвайди вичин балабан тир. Эхирки за лагьана: «Яда, Бувунали, еке пулар кьазанмишиз физвайбур жегьил, хьсан кьуш-кьуват квай гадаяр я. Вин лагьайгІа, яшар 70-рилай алатнава, акьван тариф ийидай сагьвални ви бедендихь авач, ви кьуьзуь кьилихьай, еке пулар кьазанмишда лугьуз, Россияда вуч ажал авайди я? Вавай вуч кІвалах жеда ? Ана туьквенар хуьзвайбурув яракь гьвайди я, ваз яракь гьиле кьадай ихтиярни авач?!» Бувуналиди заз вич, гьикІ хьайитІани, еке туьквенрал кьаравулвал ийиз Московдиз фида лагьана. Алава яз хьлагьна, кьаравулвиляй Москвада вацра 60 агьзур манат гузвайди. Са йисан кьене Бувуналиди яракьдин эхтиярдин чарар (документар) туькІуьрна, им гила буржар 100000-дилай алатнавай, хуьре авай кІвалерини пул тІалбзавай. Кьачузвай пенсия тІуьниз физвай. Са гафуналди, Бувунали, фимир-фимир лугьуз, меркездиз акьатна. Адан Москвада авай, гьаниз фидалди кІвалах жагьурда лагьай дустарин гелерни меркездай квахьна. Лугьун за кьез, кьве гьафтада вокзалрик ксуз вахтар кечирмишна, гьар ахварал фейила, вилерикай хуьре авай цІийи кІвалер, хуьруьн чкІай, кьав аламачир иски мискІин, Махачкалада авай хзан карагзавай. Чун лагьайгІа, я ахварай аквазмачир, я вилерикай карагни. Чаз гьич хабарни авачиз, ам са юкьуз, товарный поезда акьахна, Ивановдай Дагьустандиз тахтаяр гьизвай вагонда аваз Махачкаладиз ахкьат хьувуна. Ам кьаткай тахтаярни бегьембур хьанач, гарбилар тир кьван, маларин фермайрин кьавариз ягьиз заказ вуганвай, гатуз хьсандиз рагь фена тІурарни тІеквенрай акьатна, кьурай кицикриз элкьвенвай.

Са гафуналди, рекьер-хуелер мад бегъем пуларай акъвазна. Яргъи пулар гъиз феи Бувунали, 68 агъзур манат бурж хъхъана хтана. Имани гъич. Хтайла, папаз ам сифте чир хъхъанач. Чир хъхъайла, рикI къуна ярх хъана, «Тади куьмекдиз» эверна, вич-вичел хкана. Вич лагъайтIа, меркездиз фидайла 86 килони зур къвезвай Бувуналидин заланвал, хтайла, 28 килони 654 граммдиз барабар хъанвай. Эхирки чна, дустари, Бувунали духтурдин патав тухвана. Ада нефес дардиз чIугвазвай, чаз адак пандемия акатнавайди хъиз авай. Духтур килигна, килигна лагъана: – Пандемия квач! Пандемиядин вирус акъван ахмакъ туш и бедендик акатиз. Вирусдизни ем кIанзавайди я, вич яшамиш хъун патал. И жендекдик вирусдиз са хийирлу шеъни кумач. Аллагъдиз шукур, гъакI къванни хъайиди! Са вацралай адан беденди живи чан алайвилин лишанар гуз башламишна, къве вацралай ам меселай къарагъна Каспи гъулуьн къайи лепейризни килигна, амма гъулуьн лепейрин арадайни адан вилерикай хуър, цIийи кIвалерин бустанда цанвай памадурар карагзавай. Айиб авач, хайи ватан я. Мад гила мискIиндал къав аламач лугъуз, Бувуналиди вичин ватан гадардач къван?! Гаф-гафунихъ къведа, чаз чир хъайивал, Бувуналидин хуъре жемьтди цIийи мискIин эцигзавалда. Мубарак хъуй халкъдиз вичин мусурманвилин дин ва адетар рикIелай алуд тийизвай, гъабурухъ галаз, чи дуст Бувуналидизни. Белки хуъре мискIинни хъайила, ам патаз югъван хъийич!

Ваъ, хесет, хесет яз амукъзава. Гила Бувуналиди вичин шофервилин праваяр цIийи хъийизва, дальнобойщиквилиз физ гъазур хъанва, еке машинар гваз. Вичин рейсерин рекьерни чирнава: Хуър – Магадан.

Мад чна вуч лугъун, адал эцигнавай тIварцIи тестикъарзава, масадаз яб тагудай, къене бувун авай Бувунали я ман...

Мисал авайди я: – Багъдатда, ламран къимет къве шагъи я лугъудай. Дугъриданни, къве шагъи ламран къимет ваъ, гъа ламраз килигун тир къван. Чи Бувуналини, меркездиз килигна, 68 агъзур манат пул харжна, буржунин къадар артухар хъувуна хтанай. Килигин, инлай къулухъ вуч жедатIа...

Къаравилчяр

* * *

Военный частунин телефонди зенг язава ва патавай физвай аскерди трубка къачузва:

-Алло...

Трубкадай жаваб гузва:

-Куь частуна «Волга» машинар шумуд ава?

-Къвед: сад ремонтда ава, къвед лагъайда а япалух Филиппов тухузва.

-Филиппов – ам вуж я?

-Чи частунин командир – полковник Филиппов.

-Ам япалух яни?

-Пагъ, гъихътин япалух, къекъвейт Iани, мад жагъин тийидай хътин.

-Ваз вун нив рахазват Iа чидани?

-Ваъ.

-Вун полковник Филипповахъ галаз рахазва.

-Ваз вун нихъ галаз рахазват Iа чидани?

-Ва?

-Чидачт Iа, алат залай, япалух Филиппов.

* * *

Юлдаш прапорщик, вавай гъвеч Iи астронавтрин школада астрономиядин тарс тухуз жедани?

-Жеда, вучиз жедач къван?

-Ваз ученикрин суалрихъай кич Iе тушни? Абур акъуллубур, деринра гъахъиз к Iанибур я гъа.

Тарс тухвана куьтягъ хъана ва прапорщикдивай хабар къазва:

-Гъун, лагъ акван – суалар ганайни?

-Са суал гана. На лагъайвал, са акъуллуда хабар къуна: «Гъи ч Iавалай Рагъ Чилелай элкъвезва?»

-Вуч жаваб гана вуна?

-За адаз жаваб ганач. Ахмакъ суалар гваз кисна ацукъ лагъана.

* * *

Къве аскердиз прапорицкидай ягъанат ийиз кІан жеда:
-Юлдаш прапорицки,- лугъузва сада,- вуна гъикІ фикирзава: са килограмм памбаг залан яни, тахъайтІа са килограмм ракъ?
-Ахмакъ суал я,- жаваб гузва прапорицки.- Гьелбетда, килограмм ракъ!
-Дуъз жаваб туш, юлдаш прапорицки. Къведни сад хъиз я...
-ЯтІа, за ви къил сифте килограмм памбагдивди яда, ахпа килограмм ракъувди – чир жеда ваз гъим залан ятІа...

* * *

Казармадиз прапорицки къвезва ва са къилихъай къилихъди михъивилер ахтармишзава.
Эхирни юкъвал ахкъатна, ада столдин чинивай тІуб гуьцІзава. Аквазва адаз, тупІал руг кІватІ хъанва.
-Им вуч я, рядовой Иванов? Халкъдин мисалда вуч лугъузватІа чидани ваз идан жигъетдай?
-Чида, юлдаш прапорицки. ВакІаз къар авай чка гъикІ хъайитІани жагъида, лугъузва.

* * *

Жегъил офицер аскерар авай казармадиз къвезва ва ада виридаз ван къведайвал хабар къазва:
-Квекай электричестводин гъавурда авай кас авани?
-Ава, юлдаш лейтенант,- къарагъна цІийиз атанвайбурукай сад.- Зун ава гъавурда.
-Вуч куътягънавайди я?
-Москвадин энергетический институт, юлдаш лейтенант. Яру дипломдалди!
-Виже къведа вун, акІ ятІа. Нянин сятдин 10-даз вири эквер хкадарунал гуъзчивал авун къенин йикъалай ви хиве авай везифа жеда.

* * *

Къуллугъ куътягъ хъана хтанвай аскер вокзалдилай шегъердиз экъечІзава. Адан къанишардиз къвезвай къуъзуь дишегълийри ам диндирмишзава:

- Чан хва, чун вокзалдал дуъз физвани?

- Ваъ, бадеяр, дуъз физвач куън. Сад лагъайди, куъне кIвачер галчIурзава, къвед лагъайди, эжерге хвена физвач куън...

Чеб чпиз килигиз пагъ атIана амукъай къарияр гъа физвайвал фена.

* * *

Деллекханадиз генерал къезва, къил илисна уългуъчдикай хкудун тIалабзава ва тапанча къакъарай акъудна вилик столдал эцигзава:

-Эгер уългуъчди са жизви къванни атIун хъайитIа,- лугъузва ада къетIидаказ,- гъа и тапанчадай за вун яда, атIун тавуртIа, за ваз пул артухни алаз гуда.

Деллекчи рази хъана, ада генералдин къил кака хъиз уългуъчдикай хкудна.

Пул алаз хъиз гана, генералди лугъузва:

- Уъмуър къурхулувилик квай макъамда вахъ ихътин вилегъвал гъикI хъана?

- Ви гъил тапанчадив агакъдалди зи уългуъч ви туътуъхдив агакъдайвиляй, юлдаш генерал...

Самур

Индекс годовой 63336

Индекс полугодовой ПМ971

